

c r e e d o

evangélikus folyóirat | XIX. évfolyam, 2013/2.

⊕ LÁTHATÓAN EVANGÉLIKUS ⊕

Credo Evangélikus Folyóirat

A Magyarországi Evangélikus Egyház folyóirata
XIX. évfolyam, 2013/2.

A szerkesztőbizottság tagjai

Zászkaliczky Zsuzsanna szerkesztő

Fabiny Tibor

Fábri György

Ittzés Gábor

Potzner Ferenc

Pröhle Gergely

Réthelyi Orsolya

Szabó T. Anna

Szebik Imre, ifj.

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház

Luther Kiadója

Felelős kiadó: Kendei K. Péter

Olvasó- és tördelőszerkesztő: Petri Gábor

Szöveggondozó: Miklósne Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Grafika: Kurdi István

Szerkesztőség és kiadóhivatal

1085 Budapest, Üllői út 24.

Tel.: 317-5478, 486-1228, fax: 486-1229

Előfizetés egy évre: 2320 Ft. Fél évre: 1160 Ft.

Egy szám ára: 580 Ft

Előfizetés külföldre: 6840 Ft.

Kapható a gyülekezeti iratterjesztésben, a kiadó
könyvesboltjában (1085 Budapest, Üllői út 24.)

és a Huszár Gál Papír- és Könyvkereskedésben
(1052 Budapest, Deák tér 4.)

A Credo digitálisan is olvasható, előfizethető

a www.digitalstand.hu oldalon.

Digitális előfizetés egy évre: 1152 Ft. Fél évre: 608 Ft.

Egy digitális lapszám ára: 320 Ft.

Nyomdai kivitelezés: Mondat Kft. www.mondat.hu

Felelős vezető: Nagy László

ISSN 1219-6800

Kiegészítés

Almási Zsolt *Az internet és a Shakespeare-kutatás – Szakmai blogok és adatbázisok* címmel a Credo 2012/2. számában (30–38. o.) publikált tanulmányának megjelenése az Európai Unió támogatásával, a TÁMOP 4.2.1. B-11/2/KMR-2011-0002-es számú – *A tudományos kutatások kibontakoztatása a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen* című – projekt keretében valósult meg.

Az általános illusztrációként felhasznált képek forrása, készítői:

Evangélikus Országos Múzeum (Véssey Endre): a borítón és a 6., 16., 20., 21., 27., 28., 30., 31. oldalakon.

Camera Club Sicolorum (Sepsiszentgyörgy): Kovács László Attila fotói a 22., 32. és Sebestyén Béla fotói a 34. oldalon.

Regős Mária Rózsa fotói a 14., 15., 25., 37., 38., 39., 40., 41., 42. oldalakon.

A 18. oldalon látható kép forrása: <http://hatterportal.hu/vitorlashajok-hatterkepei/vitorlashajo-hatterkep-119/>.

Az 52. oldalon látható bártafűrdői látkép forrása:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/34/B%C3%A1rttaf%C3%BCrd%C5%91_-_Fedett_s%C3%A9t%C3%A1ny_az_orvos_%C3%A9s_f%C5%91-for%C3%A1ssal_%285%29.jpg.

A természet értékeinek védelme közös ügyünk és keresztény felelősségünk.

Ebből a megfontolásból a Credo Evangélikus Folyóirat Cyclus ofset környezetbarát papíron jelenik meg.

Gyengén, de fáradhatatlanul

Komoly, határozottságot feltételező és sugalló szó a stratégia. Úgy tűnik, mintha nagyon tudnánk, mit akarunk. Már lassan hat éve dolgozunk rajta, próbáljuk meg formába önteni gondolatainkat egyházunkról, közösségeinkről, s persze ezáltal valamelyest mindarról, ami körülvesz bennünket. Felügyelői beiktatásomon, 2006 októberében nem véletlenül választottam zenei támasztékkul egy bizonyos Bach-áriát, melynek izgatott tizenhatodai, az énekek egymásba vágó és fonódó szólamai talán a legjobban fejezik ki azt a hittel teli realitásérzékkel, ahogy akár az egyházvezetésre általában, akár egészen konkrétan a stratégiakészítés folyamatára tekintek. „Mit schwachen, doch emsigen Schritten eilen wir Christus zu Dir” – szól az ötödik apostol tollából a kantáta szövege, vagyis gyenge, de fáradhatatlan lépésekkel igyekszünk megtalálni az igaz utat. És itt most nem csak hitbéli kérdésekről van szó. Nem a mindennapi megtérésben a feszültséget feloldó választ és megnyugvást kereső esendő lutheránus hívőre – önmagunkra – gondolunk, hanem minden olyan folyamatra, amely egy, a gyülekezeteiben és persze manapság már autonóm intézményeiben is élő egyházban minden egyházvezetői kezdeményezést kísér, legyenek e kezdeményezések bármennyire is demokratikusan, nagy zsinati többséggel megtámogatva.

Persze nem kétséges: duzzad a büszke evangélikus kebel, amikor tekintélyes emberek tollából olyasmiket olvasunk, hogy mi lennénk a „hazai kereszténység zászlóshajója”. Szeretjük, amikor emlegetik nagy múltú iskolarendszerünket, diákóniai intézményeink sokoldalúságát. Keserédes hangulatban nyugtázzuk, amikor észreveszik, szóvá teszik, hogy az egyház titkosszolgálati érintettségének vizsgálatát a kommunista rendszerben voltaképp csak a Magyarországi Evangélikus Egyház végzi következetesen. És persze mi magunk is örülünk annak, amikor nagyobb

ünnepeken megtelnek diplomaink, látunk növekvő gyülekezeteket is, megtapasztaljuk, hogy egy-egy intézmény valódi lendületet ad a gyülekezetek életének. De ezenközben látjuk a „világi úthengert”, a népszámlálás adatait, olvassuk a saját népmozgalmi statisztikánkat, s hamar elbizonytalanodunk. Érezzük a belső megosztottságot is. A kegyességi törésvonalak mentén fel-felbukkanó kérdést, hogy vajon képes-e és méltó-e egyáltalán az emberfia arra, hogy az egyház jövője érdekében cselekedjék, s nem pusztán az imádság erejében bízva kellene reménységgel tekinteni a jövőbe. Látjuk azt a valóban növekvő ellentmondást, ami az evangélikus intézmények számának látványos növekedése és a hívek számának drasztikus csökkenése között van. Vagy halljuk azt a jogos felvetést, hogy míg mi igyekszünk következetesen elmélyedni a tényfeltárás – meggyőződésünk szerint – a kiengesztelődést is lehetővé tevő munkájában, addig a világi fórumok látványosan késlekednek az egykori elnyomó politikai gépezet igazi működtetőinek konzekvens felkutatásában. Nehéz ezekben a helyzetekben okosnak lenni, s különösen nem tanácsos senkinek sem, bármely magas szolgálatot végez is az egyházban, az igazság – vélt – birtokában nyilatkozni.

Az ügyeknek persze haladniuk kell tovább, az egyházi igazgatás – s itt az állami tisztviselő is megszólal – nem hitvallási és kegyességi kérdés, hanem fegyelem, igyekezet, szorgalom, tisztesség kérdése is, amivel egyébként az állami intézményrendszer egyre növekvő elvárásainak is meg kell felelni. Mert az evangélikus egyház, mint ahogy a

„Gyenge, de fáradhatatlan lépésekkel igyekszünk megtalálni az igaz utat. És itt most nem csak hitbéli kérdésekről van szó.”

többi egyház is, nagyon is függ az állami jóindulattól – ennek minden jó és rossz oldalával együtt. A kommunizmus évei – abszurd módon – kényelmessé tették a híveket, a függőség lerombolta az önfelelőség ösztönét, az önkéntesség gyakorlatát. De persze mindez nem lehet akadály annak, hogy az egyház minden külső anyagi meghatározottság

ellenére is csak és kizárólag a neki szóló missziói parancsnak engedelmessé legyen. Annak viszont minden fenntartás nélkül. S ha úgy szól a parancs, hogy „Tegyetek tanítvánnyá minden népet”, akkor ezt nem lehet mindenféle csúrés-csavarással viszonylagossá tenni – a magyar társadalomban sem. A *Credo* számaiban próbálunk közvetíteni abból valamit, amit a hazai evangélikus közösség, vagy – csak szerényen – a szerkesztőbizottság társadalomképeinek nevezhetünk. Nem itt és most kell részleteznem a mai magyar társadalom sok-sok baját, látják azt az olvasók a maguk szemüvegén keresztül. Ebben a változó, a konszolidáció hiányát látványosan elszenvedő országban egy lassan 500 esztendőes egyház azért szeretne „láthatóan evangélikus” lenni, mert a 21. század elején is képesnek érezzük magunkat felmutatni azt, amiben hiszünk. Ezzel is tanúságot téve arról, hogy a modern idők kereszténysége nem a korszellem rabja, de nem is valami naftalinszagú, anakronisztikus maradvány. A kegyelem bizonyossága s a hit szabadsága által a ma emberének biztos támasza.

De ki hiszi ezt el nekünk? A számos lehetőség közül miért pont ezt választaná a kereső ember? Erre keressük a választ már évek óta, újabb és újabb nekilendülésekben, beszélgetésekben és persze olyan hozzászólások segítségével is, mint amilyenek a következő oldalakon olvashatók. Mert abban biztosak lehetünk, hogy akár a protestáns hivatászerűségről, akár az önkéntesség egyre gyakrabban hallott fogalmáról, akár a hálózatok fontosságáról beszélünk, esélyünk sincs láthatóvá válni akkor, ha belső és külső fórumokon nem tudjuk mindezeket összevetni mások tapasztalatával. Az utóbbi évtizedekben egyházunk adós maradt a manapság működő missziós,

evangélizációs csatornák feltárásával, és csak az utóbbi időben fedezzük fel az új média lehetőségeit, melyek persze nem pótolhatják az élő keresztény közösségekben, gyülekezetekben kialakuló emberi kapcsolatokat. De ahogy a lap koncepciója, egy-egy lapterv, reménység szerint így fog kialakulni az a mégiscsak határozott vonalvezetés, amely a reformáció kezdetének 500. évfordulójára kirajzolja majd a hazai lutheránusok széles körben felismerhető és vonzó arcélét, melynek része a bevallott gyengeség, a fáradhatatlan igyekezet, szóban, zenében, gyülekezetekben, intézményekben – mindnyájunk boldogulására.

Pröhle Gergely

Pröhle Gergely a Magyarországi Evangélikus Egyház országos felügyelője, a Magyar Evangélikus Konferencia elnöke, a Külügyminisztérium helyettes államtitkára.

Só és világosság

Románé
Bolba
Márta

*„Ti vagytok a föld sója. Ha pedig a só megízetlenül, mivel lehetne ízét visszaadni?
Sem mire sem való már, csak arra, hogy kidobják, és eltapsassák az emberek.*

*Ti vagytok a világ világossága. (...) A lámpást sem azért gyújtják meg, hogy a véka alá,
hanem hogy a lámpatartóra tegyék, és akkor világít mindenkinek a házban.
Úgy világítson a ti fényetek az emberek előtt, hogy lássák szép és jó műveiteket,
és dicsérjék Atyátokat a mennyekben.” (Mt 5,13–16)*

A felnövekedett Jézus szülőházájának peremvidékét járta, jelentéktelen falvakban és kisvárosokban hirdette a menynek országának jó hírét. Tanított és gyógyított. Nem hirdetett meg időpontot, úgy képzem, csak leült valahol barátai körében, és elkezdett mondani egy történetet, majd beszélgetés kerekedett, és olyan találó bölcs mondásai lehettek közben, hogy egyszer csak köré gyűltek az emberek. Híre szájról szájra terjedt, mert szavai rátapintottak a lényegre, őt hallgatva egyszerre minden a helyére került, rendbe jöttek a dolgok, s jó irányban haladtak tovább. Persze nem mindig volt ilyen felhőtlen a fogadtatás, olykor felháborodtak szavain, és elkergették. Nem maradt ránk pontosan, hogy miket mondott Jézus, de a lényeget egy mondatban összefoglalja nekünk az evangélista: „*Térjetelek meg, mert elközelített a mennyek országa.*” Máté a Hegyi beszédben részleteiben is kifejti tanítását, sok-sok nyilvános beszédének szerkesztett változatát írja meg. Jézus ég és föld titkairól beszél. Kozmikus vallási igazságokat nyilatkoztat ki, a nagy összefüggéseket tárja fel. S mégis, amikor a földről szól, rögtön az ebédlőasztal, az ízes konyha világába jutunk, az élet zamatát idézi fel bennünk. Amikor a kozmosztól, a rendezett világegyetemről, talán távoli csillagrendszerek fényétől indítja a gondolatot, akkor is hamar megérkezünk az esti szoba lámpafényéhez. Jézusnál a nagy és a kicsi, az égi és a földi dolgok egységbe rendeződve tárulnak fel előttünk. Őt hallgatva kétségtelen, hogy a vallásnak köze van az élethez. Olyan, mintha rólam beszélne, egyenesen hozzám szólna. Az életem kulcsát adja meg.

Jézus méltóságot és megbecsülést ad az igazságra éhezőknek, a síróknak, a békéltetőknek. Jézus megbecsüli az övéit: *só és fény vagytok!* Ti adtok ízt az életnek, a ti jó munkátok láttán dicsérik az Istent az emberek. Bár a hatalmon levők szemében, szédítő magasságból nézve a sokaság könnyen lesz semmirekellők arctalan és jelentéktelen tömege, megoldandó szociális probléma csupán, az égi hatalom egész más módon közelít. Jézus ismeri az övéit, s az ő jelenlétében felegyenesedhetnek a megaláztatottak.

Jézus megbecsülése lendületet ad ahhoz, hogy ne csak fáradt és fásult humán erőforrásnak érezzük magunkat. Jézus visszaadja az önbecsülést még a közmunkásnak, a háztartásbelinek, a napszámosnak is. Szavával megteremti az emberi méltóságot. Vele találkozáskor az embernek újra kedve lesz élni. Jézus mellett biztosan kicsit csinosabbak lesznek a nők, fessebbek a férfiak, többen ráéreznek arra, milyen jó ajándék mosolyt pazarolni, új receptet kipróbálni, meglepetést szerezni, egy jó könyvet elolvasni, ünnepi asztalt teríteni, vendéget hívni. Együtt lelkesedni, megmozdulni, a szomszéd parkban virágot ültetni, a helyi újságot tartalommal megtölteni, a gyerekeket kirándulni vinni, a

közéletben tájékozódni, az igazság mellett újból szót emelni, a bénító közönyt feloldani. Kreatívan kitalálni, hogy mit lehetne tenni, hogy kicsivel a másíknak is jobb legyen, élhetőbb legyen az élete, hogy ő is embernek érezze magát újra.

Apatikus hazai közéleti jelenlétünket nézve mégis elfog a kétség, hogy valami még sincs egészen rendben. Az emberek szemében az evangélikusok sokszor mégis láthatatlanok maradnak. Miért érezzük úgy, mintha véka alatt lennénk?

Ha a konyhaszekrény porlepte felső polcán találunk egy régi sótartóban valami íztelen, fehér, kristályos anyagot, azt sónak neveznénk? Néha úgy érzem, hogy magunknak sem merjük bevallani, hogy sónak nevezzük, ami

nem só, hiszen nincs semmi íze. Bizottságokat hozunk létre, hogy találják ki, mivel lehetne az ízét visszaadni. Megtörténik, hogy statisztikákat szépítünk, általában ekkor kezdünk felújításba, kipróbálunk ezt-azt, hogy valahogy visszaadjuk az ízét a közösségi életnek. De mégsem megy, bár papíron jobban nézünk ki, bár a vakolat nem potyog, de valami mégis hiányzik. Nincs társadalmi súlya, kivetik, sárba tiporják az íztelen, fehér, kristályos anyagot, nem kell az embereknek. Néha arra jutunk, hogy csak egy kis import show hiányzik Amerikából. Pedig nem, dehogy, nekünk csak egy kis sóra van szükségünk. A vallási show valóban lehet látványos, egy-egy ilyen eseményre jöhetnek emberek nézelődni, de féltő, hogy a rendezvényszervezés is pótcselekvéssé válhat. Jézus nem a szórakoztatóipar vallási szegmensét bízta ránk. Mi lehet itt a baj? Olyan egyszerű, mégis nagy bátorság kell a felismeréshez: ne hívjuk sónak többé, ami nem só, csak azért, mert sótartóban van. Be kell látni, hogy nem minden lesz jézusi attól, hogy templomban hangzik el, vagy újpogány álkeresztény szájából. Maga Jézus figyelmeztet: „*Nem mindenki megy be a mennyek országába, aki*

így szól hozzám: Uram, Uram!” Ezért hát nem kell bánkódnunk, ha nem tartogatunk többé mindent válogatás nélkül a magas polcon, hiszen ami semmire sem jó, azt ki kell dobni.

Jézus a Hegyi beszédben egy étellel teli, mozgalmas lakóteret mutat, ahol valós emberek élnek, valós szükségletekkel. Éjszaka van és koromsötét. Lámpát kell gyújtani, hogy lássunk a fényénél, hogy tájékozódhassunk, hogy kevesebb legyen az összeütközés, hogy ne féljünk, hogy lássuk az arcokat az asztalnál ülve. A lámpa nem kerülhet a véka alá, hiszen ott nagyon hamar kialszik. Egészen természetes, hogy a lámpa magasra kerül, hiszen szükség van rá, mert világít az embereknek.

Amikor egyházunk stratégiájának „Láthatóan evangélikus!” mottóján gondolkozom, egyre világosabban körvonalázódik előttem, hogy hogyan lehetne a stratégiának megfelelően élni. Egyszerűen hagyni kéne, hogy Jézus felemelő szavai gyökeret eresztessenek: „*Ti vagytok a föld sója.*” Nem felszólító módban, hanem egyszerű kijelentésképpen.

A só ízes, a lámpa pedig a helyére kerül, hogy világítson. A keresztény ember pedig munkálkodik a jón, a város javán, s az emberek dicsérni kezdik a jó dolgok forrását. Mit értékelnek ilyen nagyra? Az ügyességet, a szakértelmet, az életkedvet? Ezeket is. No meg azt is, ha az önbecsülésből nem lesz önhietség, a közösség nem válik kirekesztővé, a gazdasági tevékenység összhangba kerül a teremtett világ megőrzésének feladatával. Az emberek kíváncsiak lesznek, mi motiválja ezeket az evangélikusokat. Jézus azzal biztat, hogy a szép munka láttán dicsérik majd ennek a hozzáállásnak a forrását, ennek az életkedvnek az eredőjét. Közösségünk így lehet *láthatóan evangélikus*, transzparens. Életünkkel hirdetjük az evangéliumot: „Ízleld és lásd, hogy jó az Úr!”

Románé Bolba Márta a Budapest-Józsefvárosi Evangélikus Egyházközség lelkésze.

„Jézus megbecsülése lendületet ad ahhoz, hogy ne csak fáradt és fásult humán erőforrásnak érezzük magunkat. Jézus visszaadja az önbecsülést még a közmunkásnak, a háztartásbelinek, a napszámosnak is. Szavával megteremti az emberi méltóságot. Vele találkozáskor embernek újra kedve lesz élni.”

Láthatóan evangélikus

A Magyarországi Evangélikus Egyház stratégiai prioritásai 2012–2017

Krisztus testvérei vagyunk!

A Jézus Krisztus evangéliumára épülő földi egyház számára mindig gazdagító volt, amikor metaforák segítségével megpróbálta felfedni, értelmezni és szükség esetén önkritikát gyakorolva újrafogalmazni lényegét és e világban betöltött küldetését. E metaforák között az egyik leggazdagabb a *test* képe, amelyet Pál apostol használt leveleiben, amikor Krisztus és követői kapcsolatáról szolt: „*Ti pedig Krisztus teste vagytok, és egyenként annak tagjai.*” (1Kor 12,27)

Az evangélikus egyház tagjaiként ezt a bibliai képet hívtuk segítségül, hogy irányt és lendületet adjon azoknak a prioritásoknak a megfogalmazásához, amelyek mentén a következő időszakban szeretnénk megerősödni Krisztus-követésünkben és küldetésünkben. Örömmel végezzük ezt a feladatot, hiszen szeretjük egyházunkat. Sokat kaptunk azoktól a gyülekezeti közösségektől, amelyekben felnőttünk, amelyekben hitünk ma is formálódik, és amelyek reménység szerint a következő nemzedékek számára is fontosak maradnak. Tudjuk, hogy mindez csak akkor valósulhat meg, ha készek vagyunk az önvizsgálatra, bátrak az újrakezdésre, és nyitottak arra, hogy Krisztus – sokszor egészen más – tekintetével lássuk magunkat és embertársainkat.

Szándékunk aktualitását az adja, hogy 2017-ben emlékezünk meg a protestáns reformáció elindulásának 500 éves évfordulójáról. Szeretnénk erre az eseményre méltóképpen felkészülni, és megerősödni azokban az általános keresztényi és sajátosan evangélikus értékekben, amelyeket mi is ajándékba kaptunk. Egyházunkban kevesen vagyunk ahhoz, hogy ezt a felkészülést ne összefogva és egymást támogatva próbáljuk megtenni. És bár kevesen vagyunk, mégis elegendően ahhoz, hogy ennek a törekvésnek a gyümölcseit magunk is megtapasztaljuk.

Az egyház mint Krisztus teste

Emberi kapcsolatainkban és közösségeinkben sokat munkálkodunk az egységért. Jobban szeretjük megélni az összetartozás érzését, mint a széthúzás vagy az elidegenedés fájdalmát. Egyházunkban is érezzük az emberi erőfeszítések szükségességét, de fontos emlékeztetni magunkat arra, hogy az igazi egység forrása adott, mert az maga Jézus Krisztus. A benne kiteljesedett *kharisz* (kegyelem) az egyház egységének az eredője. Akkor tud megvalósulni az egyház egysége, ha mindannyian őhozzá igazodunk, aki a fej; ha megtaláljuk a nekünk rendelt helyünket és felismerjük *karizmáinkat* (ajándékainkat), amelyeket azért kapunk, hogy szolgáljunk velük. Ezt a szolgálatot leginkább a kölcsönös gondoskodásban, Krisztus testének építésében, valamint a minden embertárs irányában megnyilvánuló cselekvő szeretetben szeretnénk megvalósítani. Tudjuk ugyanakkor, hogy az egység munkálásában és a hatékony

szeretetyakorlásban nem valami eddig ismeretlen célt kell elérnünk. Közösen kell felismernünk azt, ami adott, hiszen „Isten rendezte el a tagokat a testben, egyenként mindegyiket, ahogyan akarta” (1Kor 12,18). Így foglalja mindezt

össze az apostol: „Az egész test pedig az ő hatására egybeilleszkedve és összefogva, a különféle kapcsolatok segítségével, és minden egyes rész saját adottságának megfelelően működve gondoskodik önmaga növekedéséről, hogy épüljön szeretetben.” (Ef 4,16)

- Szeretnénk minél inkább megélni, hogy *testvérei* vagyunk egymásnak, ez indít az önkéntesség és a szolidaritás útjára.

- Szeretnénk megtanulni értékelni egymásban azokat a lelki ajándékokat, amelyeket Isten ad, hogy szolgáljunk velük gyülekezeti tagként és lelkészként egyaránt.

- Szeretnénk minél inkább rácsodálkozni arra, hogy összefogva és egymással kapcsolatban maradva tudjuk igazán építeni a közösséget.

- Szeretnénk Krisztus testeként láthatóvá tenni a teremtett világban Urunk szeretetét és irgalmát.

- Szeretnénk hatékonyan és rendeltetészerűen megélni hivatásunkat és egyénre szabott feladatainkat egyházunk közösségében.

Stratégiai prioritások a Magyarországi Evangélikus Egyház jövőképében

Átfogó kép, bátor kezdeményezés és indokolt feladatvállalás – ilyen vélemények igazolták vissza a Magyarországi Evangélikus Egyház *Élő kövek egyháza* megnevezéssel készült stratégiai dokumentumát,¹ amelyet gyülekezeteink és testületeink széles körben, kellő időn át vitattak, forgattak. A visszajelzések arra ösztönözték egyházunk vezetését, hogy terveinket megmérjük a szűkebb egyházi körökön kívül is: a 2008-ban megjelent *Credo*-különszám (3–4. sz.) félszáz értelmiségi hozzászólását tartalmazza, 2010-ben pedig átfogó és a hazai keresztyény egyházakban is úttörő jelentőségű szociológiai felmérést végeztünk a magyarországi evangélikusok között (FÁBRI 2010). Mindezek mellett

¹ *Élő kövek egyháza. Az evangélikus megújulás stratégiája. Credo, XIV. évf. 2008. 3–4. sz. 11–26. o.*

a zsinat által kiküldött bizottság 2009-ben felmérte népmozgalmi és működési statisztikai adatainkat,² a 2011. őszi országos népszámlálás pedig további információkkal járult hozzá egyházunk valóságos helyzetének elemzéséhez. A világ evangélikusságával való egységünk megélésének jeleként iránymutatásként felhasználtuk tágabb evangélikus családjunk, a világ több mint 70 milliós evangélikusát összefogó Lutheránus Világszövetség 2011-ben elfogadott stratégiai dokumentumát,³ amely 2017-ig ívelően állapítja meg a keresztény felelősség megélésének főbb irányait.

A stratégia kidolgozásának folytatásakor mindeme fontos, új információkat felhasználtuk. Feladatunk ezek alapján nem az *Élő kövek egyháza* anyagának átdolgozása lett, hiszen annak megalapításai, egységes szerkezetbe foglalt szemlélete és általános célkitűzései széleskörű támogatást kaptak. Joggal igényli ugyanakkor egyházunk valamennyi tagja, hogy emeljük ki azokat a területeket, amelyekre véges erőinket, energiánkat összpontosítani tudjuk, s amelyek megvalósítása révén a többi, itt nem tárgyalt, ám ugyanilyen fontos területen megújulhat magyarországi lutheránus életünk. Ezért most ezeknek a prioritásoknak a megjelölésére és bemutatására, nem pedig egyházunk működésének teljes áttekintésére vállalkoztunk.

Az egyház tanúságot tesz Krisztus tanítása és azon emberi törekvésünk mellett, hogy őt követve a láthatatlan egyház tagjaiként a látható egyházat alkotva is közeledjünk a megigazuláshoz. A tanúságtétel nem választás kérdése a keresztények számára: az Úr tanítása mellett vagy ellen teszünk tanúságot életünkkel és egyházi munkánkkal is. Stratégiaalkotó munkánkban Isten segedelmével mi is azon igyekszünk, hogy a testvérektől kapott biztatásnak és a megbízatásnak egyaránt megfelelően szolgálhassuk egyházunk ügyét.

* * *

A viták és hozzászólások ugyanakkor felvetettek egy, az egész stratégiaalkotás számára dilemmát jelentő ellentmondást: mintha feszültség volna a lelki-spirituális, teológiai megújulás és elmélyülés belső igénye, illetve a szervezeti professionalizmus külső kényszere között.

Keresztény, protestáns, evangélikus egyházként szembe kell néznünk a világban levés *itt és most*jával, azzal, hogy Krisztus igéjének követése, Krisztus-hitünk megélése és megvallása nem csupán szervezeti-népegyházi hovatartozás ügye, hanem a legszemélyesebben s egyben testvéri közösségben történő megtérés. A spiritualitás és a megtérés jelenlétére történő figyelemfelhívás ezért nem pusztán egyike a stratégiai prioritásoknak, hanem teljes stratégiai tevékenységünk, evangélikus keresztény létünk alapzata. Az egyház szervezeti, működési fejlesztése ennek a megtérésnek, teológiai elmélyülésnek a testvéri közegét hivatott erősíteni, valamint cselekvési formákat kínál a missziós küldetését is megvalósítani igyekvő létezésünkhöz a társadalomban.

Egyházunk számára a „*Tegyetek tanítvánnyá minden népet*” (Mt 28,19) missziós felhívást kell középpontba állítanunk, működésünk mércéjévé tennünk. Ennek felelősségével kell személyes keresztény életünket és evangé-

”A lutheránus egyházak közössége az Istentől való küldetés talaján áll. Krisztusban és különösen is az ő keresztjében látjuk ennek a küldetésnek a formáját: Isten az emberi társadalom perifériáján van jelen, az emberi szenvedés és igazságtalanság mélységeibe lép be, és magához ölel mindenkit, aki kimaradna az emberi rendelkezések köréből.”

² A Magyarországi Evangélikus Egyház Zsinata Statisztikai Munkacsoportjának jelentése. Összeállította Súlyom Jenő. Budapest, 2010. (Publikálatlan forrás.)

³ LWF Strategy 2012–2017. The LWF Communion – With Passion for the Church and the World. The Lutheran World Federation, 2011. Az LVSZ stratégiájának néhány részletét keretben kiemelve idézzük dr. László Virgil fordításában.

A küldetés (misszió) kijelentésként való értelmezése nem más, mint Isten szeretete jó hírének minden egyes, keresztény módon történő elmondása és interpretációja az adott kontextusban, amely lehetőséget ad arra, hogy felfedezzük Isten minket megmentő cselekvését és jelentőségteljes jelenlétét a világban. A tagegyházak tudják, hogy evangéliumnak lenni annyit tesz, mint hirdetni az evangéliumot és megosztani azt másokkal.

likus gyülekezeti, intézményi, egyházi működésünket megszerveznünk. A szekularizálódó világban sem állami hatalom, sem megszokás, sem a más lehetőségek hiánya nem tartja meg helyettünk az egyházat – de nem is béklyózza meg munkánkat. Ma az egyházon belüli és kívüli misszióinkban a valós emberek valós kérdéseire kell magunkban kiérlelni és hitelesen felmutatni a válaszlehetőségeket, bátran, személy szerint megszólítva egymást.

Ebből a megközelítésből javasoljuk megnevezni egyházunk megújításában azokat a területeket, amelyeken elindulva a mai magyar, európai realitásban élő evangélikusok közelebb kerülhetnek Krisztushoz, és amelyeken elindulhatunk, hogy közösen megkeressük a válaszokat magunk, embertársaink, közösségünk feszítő gondjaira, megélve és felmutatva a megváltás munkáját. Olyan megújulásra van szükségünk, amely szervesen bontakoztatja ki magyarországi lutheránus önazonosságunkat s egyben segít meg tapasztalni Isten kegyelmének átható erejét nekünk, evangélikusoknak csakúgy, mint más hitű vagy éppen vallástalan felebarátainknak. Ezért gondolatainkat, szervezeti erőnket és teológiai-spirituális törekvéseinket a krisztusi szeretettanítás követésének és gyakorlásának öt cselekvési irányában javasoljuk koncentrálni, amelyekben aktuálisan és gyakorlatiasan feloldhatjuk a mai személyes, egyházi és társadalmi élet, egész környezetünk gyötrő hiányait. Tudjuk, ez nem fedi le a szükséges teendők teljességét, de okkal remélhetjük tőlük a minőségi változások elindítását.

1. Az önkéntesség és szolidaritás gyakorlása keresztény hitünk legmélyéből fakadó szervezeti fejlesztés

Az értékteremtő munka és a vállalkozás erénye a fél évezredes protestáns világszemlélet meghatározó eleme. Ma gyakran öncélúnak, tisztességtelennek és érdemtelennek látjuk a gyarapodást, tapasztaljuk a felelőtlen fogyasztást, megszenvedjük a kiüresedő érdekvizonyok világát. Azonban mindezek közepette sem feledhetjük, hogy azok a törekvések, amelyek gyengíteni, felszámolni akarják a tőke, a munka és a pénz fundamentumait, szabadságát, végső soron nyomort és kiszolgáltatottságot hoznak. Ezért a fogyasztás és a pénztechnikák kizárólagosságával szemben álló keresztényi alternatíva annak gyakorlása, hogy közösségünk, embertársaink, egyházunk számíthatnak időnkre, figyelmünkre, munkánkra, áldozatvállalásunkra – ellenszolgáltatás nélkül is.

Sajnos jelenleg még evangélikus egyházunkon belül sem jobb a helyzet az önkéntesség tekintetében, mint a magyar társadalomban általában: alig végzünk önkéntes munkát gyülekezetünk, közösségünk, a rászorulóik érdekében. Nem lehetünk hitelesek a szeretet és a Krisztusban való közösség hitének hirdetésekor, ha nem gyakoroljuk az önkéntességet mindennapi és szervezeti életünkben egyaránt.

Az önkéntesség és a szolidaritás ezért egyben a missziós tevékenység része is: Krisztus munkálkodik velünk, amikor a szeretet jegyében dolgozunk, segítünk. Annál meggyőzőbb és hatásosabb misszió kevés lehet, mint amikor képesek vagyunk odafordulni embertársainkhoz, és időnkkel, figyelmünkkel, fáradságunkkal egyrészt konkrét segítséget nyújtunk nekik, másrészt kifejezzük, hogy nincsenek egyedül, hogy van kire számítaniuk, hogy a szeretet igenis felül tudja írni az elbukást, a hibákat, a vereséget, a hozott vagy okozott hátrányokat.

Az önkéntesség és szolidaritás egyházi életformává emelt megvalósításával egyházunk szolgálatot végez a társadalom felé is. A közvetlen segítségnyújtás, környezetjobbítás is társadalmi haszon, de ennél még többet jelentene,

ha a szétesett és szélsőségesen individualizálódott Magyarországon eleven közösségként tudnánk a gyakorlatban hirdetni a szolidaritás és az egymásra figyelés, az egymást szeretés győzelmét a kiüresedett viszonyok felett.

Természetesen nem akciószerű vagy látványönkénteskedést szorgalmazunk! Belülről megélt és magától értetődő odafordulásra van szükségünk a szeretet élményéhez, ami segít azokon, akiknek nyújtani tudunk valamit, de leginkább önmagunk lelkét erősítjük vele. A személyesség egyben a lutheri egyetemes papság tanításának megvalósulása. Hiszen a személyes szolgálat gyakran testvéreink lelki gondjaiban való osztozás, meghallgatásuk számukra vigasz, bátorítás, hitbéli közös gondolkodás és az Istenhez fordulás közösségben történő élménye is.

2. Egyházunk lelkészei: személyes társaink, hivatásukban támogatandó testvéreink

Lelkészeink gyülekezetszervező, Krisztus igéjét hirdető munkáját elismeri és nagyra értékeli az evangélikus közösség. Prédikációs szolgálatuk eligazítást kínál a hitbéli kérdésekben, lelki támogatást és békességet nyújt a híveknek. A lelkészek többsége is az istentiszteletet tartja alapvető hitgyakorlati formának, és legfontosabb feladatként készül hétről hétre a prédikációkkal. Pedig a gyülekezeti és adminisztrációs munka terhei ezen túl is sokat kívánnak a lelkészekről, ezért a hivatásrendi körülmények javítása az egyházi stratégia prioritásainak kiemelt pontja.

Ennek egyik legfontosabb bázisa a lelkészképzés intézménye, az Evangélikus Hittudományi Egyetem, amely nagy tekintélynek örvend egyházunkban. Évtizedeken át az evangélikus közösség egyik megtartó ereje volt, teológusok és egyházi munkatársak generációinak sora gondolhat rá szellemi otthont jelentő alma matereként. A lelkészek munkájának fentebb vázolt szükséges támogatásában a hittudományi egyetem szerepe még inkább hangsúlyos lesz, ugyanakkor a lelkészek és világi hallgatók értelmiségi képzésének is erősödni kell, s ennek révén közösségük megbecsült, felelős, véleményükkel és kritikai gondolkodásukkal mértékadó tagjai lehetnek diplomásaink. A jelenlegi lelkészi kar előnyös koreloszlása mellett is törekedni kell az egyházon belüli munkaerőigények hosszabb távú tervezhetőségére.

Azt várjuk, hogy a hittudományi egyetem egyházunk ösztönző hatású tudományos, teológiai és közösségi műhelyként legyen megújulásunk egyik legfőbb bázisa. Ez a műhelymunka meghatározó lehet a teológiai-hitbeli bizonytalanságok tisztázásában is, aminek szükségességét mutatja, hogy az egyháztagok fele nem az egyház tanítása szerinti kereszténynek tartja magát. Eközben az egyháztagok aggódnak a hitélet elszürkülése miatt is. Ez nem csupán teológiai munkát jelent: a személyes hitvallások, tanúságtételek ereje Krisztusban való közösségünket együtt megélve ösztönzi személyes és gyülekezeti megújulásunkat. Ilyen tanúságtételek is segíthetnek a ma embere számára is hiteles, nem pedig képmutató válaszokat adni a hagyományos értékeink megvalósulását történeti távlatban átformáló változásokra, mindenekelőtt a család, a hűség, az egyén és közösség, a boldogulás, a személyes kiteljesedés és alázatosság, az öntudat és önálvetés kérdéseire.

Krisztus üzenete a szószékről és embertársainktól egyaránt kell hogy érkezzon – csak éppen alig vannak szavaink a másik ember számára, és alig van figyelmünk a másik ember hozzánk fordulására. Társadalmunk egyik nagy gondja a lelki elmagányosodás, bezárkózásunk személyes gondjaink, keserűségeink, tanácstalan-

„A lutheránus tradíciót belső sajátosságai ösztönzik arra, hogy dinamikus, önkritikus és a jövő felé nyitott legyen. Teológiai szemléletmódját a dialektikus feszültségek felismerése jellemzi, amelyek ellenállnak a feloldásnak, mivel az Istennel és Isten világában megélt élet különböző oldalait világítják meg. Bár a lutheránus tradíció központi gondolatai nem kizárólagosan a mieink, megkülönböztető jegyei és hangsúlyai formálják azt, ahogyan válaszolunk korunk kihívásaira és kérdéseire.”

„A Föld növekvő sebezhetőségével szembesülve tiszteletben tartjuk annak dicső sokszínűségét, amelyben a Teremtőt dicsérjük, és hangsúlyozzuk a megtestesülés földi voltát. A világias siker fényében, amelyet a Földet károsító szerzés határoz meg, Krisztus keresztnének útját követjük, amely nem olcsó tanítványságra hív minket.

ságaink közé. Sajnos evangélikus egyházunk tagjai sem élnek másként, problémáinkkal magunk küszködünk, az önemésztő gyöttrődést választjuk a segítő kezek és gesztusok keresése, elfogadása helyett. Lelkészeinkhez sem fordulunk, és ők sem érzik a gyülekezeti testvérekben az igényt, magukban pedig az erőt, a lehetőséget a személyes odafordulásra.

A legnagyobb feladat ezért annak megerősítése egyházunkban, hogy a lelkész mint lelkigondozó személyes közösségek tagja legyen, aki képes személyes megszólítással is segíteni. A *cura pastoralis* jegyében, a kellő szakmai ismeretekkel is rendelkezve tud a gyülekezet tagjainak ilyen „szolgáltatást” nyújtani, azonban a legfontosabb, hogy a lelkész „hivatásból ember”, aki azzal, hogy meghallgat és kérdez, az egymáshoz fordulás kultúráját is terjeszti, erősíti. Az önmagunkkal való szembenézés, az önismeret, az őszinteség szembenézést jelent magammal mint egyénnel – ebben a lelkész konkrét megoldásokkal is segíthet.

Ahhoz, hogy lelkészeink mindezeknek a kívánalmaknak meg tudjanak felelni, célirányos, rugalmas keretek között szervezett továbbképzéseket és könnyen elérhető, naprakész tudásbázisokat kell biztosítanunk számukra. A szellemi és lelki igénybevétel miatt rendszeres egészségügyi szűrés és mentálhigiénés tanácsadás egészítse ki a szupervíziót. A szabad vasárnapok és fizetett „tanulmányi szabadságok” megoldásához megkezdjük a helyettesítés átfogó rendszerének kiépítését. Ez különösen lényeges a kisgyermekes lelkésznők számára. A lelkészcsaládok helyzete, gondjainak számbavétele, az ezekben való támogatás, a válsághelyzetek keresztényi kezelése személyes emberi, egyházi és gyülekezeti feladat egyaránt.

3. Az egyházi munka és közösség szervezetét a hálózatosság jegyében alakítsuk át

Egyházunk a krisztusi testvériség közössége, de gyarló emberek által alkotott szervezet is egyben. Botladozásaink, kishitűségeink, elégtelenségeink, hibáink, bűneink nehezítik a leginkább célszerű és hatékony szervezeti megoldások alkalmazását, a bölcs, higgadt és egyetértésen alapuló döntések meghozatalát, a döntések felelős végrehajtását. Az elmúlt évtizedekben a szerveződési elvek végletei között ingadoztunk: a történelmi és politikai kényszerek miatti központosításra a rendszerváltozás után egyházunk olyan választ keresett, ami végre teret adott az alkotó kezdeményezéseknek, a gyülekezeti autonómiának, az erős egyéniségek és csoportok önálló programjainak. Mindez azonban az egyházi szervezet szempontjából egyre inkább a szétartás, a dezintegráció állapotát hozta el, aminek körülményei nem alkalmasak a szolidaritás, az egymás támogatása és a hosszú távú döntések meghozatala, különösen pedig érvényesítése számára.

A kereszténység történetéből is kereshetünk tanulságokat arra, hogyan lehetünk képesek meghaladni ezeket a rossz végleteket. Krisztus igéjének hirdetésében és a megváltás személyes élményének megtapasztalásában hírt kell adnunk magunkról testvéreinknek, tudnunk kell egymás munkájáról, gondjairól, eredményeiről, hogy átélhessük a valódi közösség (*communio*) ajándékát. Közösségeinknek, gyülekezeteinknek is össze kell kapcsolódnuk, hiszen a tapasztalatok megosztásával és az egymást jól kiegészítő tudásbázisok felhasználásával kölcsönösen erősödhetünk. Isten csodálatos műve, az élő természet túlélő és hatékony létformáinak működése alapján is megtanulhatjuk azt, amit napjaink tudományos kutatása feltárt az elmúlt években: a hálózatos jellegű szerveződés kínálja a szervezeti stabilitás, a kapacitások hasznosulása és az eredményesség optimális keretét.

Legyünk tehát Krisztus közösségének hálózati pontjai egyénekként, gyülekezetként, intézményként is! A szükségképpen alkalmazandó függőleges hierarchia akkor lesz működőképes, ha egy ilyen hálózatos összefogás járja át egyházunkat. Az információkat közvetlenül, a központi elosztástól függetlenül is elérhetővé tesszük és közzétételüket ösztönözzük ennek a hálózatnak minden pontján.

A hálózatosság elsődleges feltétele az információkat közvetítő csatornák tudatos és hatékony használata. Ma már egyházunkban is rendelkezésre áll a sajtó, az internet, a kommunikáció megannyi formája, lelkes önkéntesek és szakemberek a gyülekezeti weboldalaktól az országos egyházi sajtóig elkötelezetten alkalmazzák ezeket. Tudatosan és célzottan fejlesszük a médiakommunikáció használati kultúráját gyülekezeteink, híveink, idősebb testvéreink között is! Életszerű, vonzó tematikájú és számukra is érdekes, elsajátítható tanfolyamokat, elérhető eszközöket szervezünk a digitális világból élethelyzetük, szociális körülményeik miatt kizáródott testvéreinknek. Ébren töltött idejük egynegyedét televízió előtt töltik a magyarok, fiataljaink számára az internet válik az elsődleges információs közzé: ne hagyjuk, hogy ezek az órák teljesen elvesszenek, a lelki és értelmi ürességet növeljék csupán, hanem adjunk támpontokat egymásnak az érték-tartalom kereséséhez, a látottak kellően kritikus s egyben léleképítő feldolgozásához.

A hálózat nem csupán információ, hanem együttműködési forma is. A helyi és csoporttudások sokszínűségének ereje, értéke mindinkább világossá válik a mai világban, amikor már látjuk a központosított tudások korlátosságát. Bátorítjuk ezért a szokásos adminisztratív csatornákon túlnyúló együttműködések gyülekezetek, szakmai csoportok és szakemberek között. Ahogyan az önkéntesség, úgy a hálózatosság is szervezeti erőforrásunk lehet a közös cselekvés révén és a szervezhetőség határainak kitágulása által. Egyfajta „egyházi Facebook” kialakításával élő közösséget tarthatunk mindazokkal, akik személyes élethelyzetük miatt nem lehetnek ott a gyülekezeti élet mindennapjaiban, így ha segítségre szorulnak vagy éppen segíteni tudnak, a közösség tagjaként számíthatunk egymásra. A különféle tematikájú szerveződések és programok akár az egyházon belül, akár ahhoz csatlakozva rugalmasan és elérhetően működhetnek, legyen szó önkéntes segítségről, értékesítési platformokról, szakterületi csoportokról. Ezek vezethetnek vissza a személyes közösségekbe is.

A missziós küldetés teljesítése a hálózati szerveződésben új lehetőségeket kap. Amikor a hagyományosan településhez, lakhelyhez kötött gyülekezeti közösség tagjai, különösen a fiatalok, rövidebb-hosszabb időre máshol tanulnak, dolgoznak, élnek, akkor gyülekezetmegtartó szerepe van egymás számontartásának. A Krisztus közösségéhez való csatlakozáshoz is alkalmasabb a szélesebb felületet, konkrét üzeneteket, egyéni és kiscsoportos tanúságtételeket kínáló hálózati forma, mint a tömörszerű és zártabb egységet alkotó nagyegyház.

4. Fenntartható világ, fennmaradó egyház

Egyházunk tagjai számára kiemelten fontos érték a teremtett világ tisztelete, megóvása, az élet minősége. Ez az érték-választás nem pusztán környezetvédelmet jelent, hanem felelős viszonyulást a fogyasztás, az életmód, a hagyomány szerepéhez életünkben és az egyház működésében is. Ennek hangsúlyos kimondása és érvényesítése belső kötele-

”A kapcsolatok határozzák meg, hogy kik vagyunk az egyházak közösségeként végzett életünkben és munkánkban. Ezek a kapcsolatok sokféle formát öltenek, és különféle célokat szolgálnak a közösségen belül és azon túl. Ide tartozik az, ha össze-
jövünk, hogy megosszuk a hitet és a hit kifejeződési formáit, de a tudásanyag és az erőforrások megosztása, az együtt munkálkodás és a cselekvés, valamint esetenként programok közös megtervezése és kivitelezése is.”

zetségünk, s egyben társadalmi misszióknak egyik formája is. Háromszázezres evangélikus közösségünk életmódja, környezeti érzékenysége már mérhető gyakorlati hatással jár, ezen túl pedig egyértelmű és kikerülhetetlen üzenetet

képviselhet a társadalom felé is. Megmutathatjuk, hogy evangélikus keresztényként élni nem a könyvek és templomok falai közé zárt hitgyakorlás csupán, hanem az élet konkrét ügyeiben is érvényes és korszerű társadalmi üzenetet hordozó önazonosság, nyilvános prófétai tanúságtétel.

A protestáns országokban és kultúrákban nem véletlenül vált a napi élet részévé a környezetünk civilizációs terhelését ésszerűen csökkentő megoldások alkalmazása. Természetesen a megélhetési gondokkal küszködő magyarországi testvéreinktől nem kérhetők számon a környezeti tudatosság azon elemei, amelyek többletkiadásokat kívánnak meg. Az egyháznak ugyanakkor törekednie kell arra, hogy infrastrukturális vagy működési fejlesztéseinkben a környezeti szempont érdemi szerepet kapjon. Az egyházi intézmények, ingatlanok, templomok építésein, felújításain, működtetéseiben a helyi erőforrások használatát részesítjük előnyben, s összefogva másokkal így finanszírozhatóvá tehetjük a helyi energiaforrások, élelmiszertermelés, szolgáltatások igénybevételét. Például templomaink kiterjedt tetőfelületei a napenergia hasznosítására lehetnek alkalmasak, iskoláink étkeztetése a helyi kistermelőket, a műszaki karbantartás

a helyi vállalkozókat vegye igénybe. Ezekon keresztül, illetve evangélikus kötődésű szakemberek, vállalkozók, gazdák révén ösztönözzük a kisközösségi összefogásokat a mezőgazdasági termelés, utazás, képzés alternatív formáinak alkalmazásában.

A fenntarthatóság legfontosabb alapzata mindazonáltal a mértékletesség iránymutatása egyéni életünkben, mely a protestáns értékrendre kezdettől fogva jellemző volt. A konzumvilágot abszolutizáló kordivattal szemben a józan igények, a lehetőségeinkhez és valóban minőségi igényeinkhez szabott fogyasztás kínál választási lehetőséget. A felelős családi gazdálkodás jelenthet kiutat az egészségtelen makrogazdasági válságokat okozó nehézségekből is a társadalom számára, s így a mértékletesség követése társadalmi misszió is egyben. Ezeket az elveket az igehirdetésen és keresztényi gondolkodásunkon túl a gyakorlatban is nyújtjuk a gyülekezeti tagoknak és minden érdeklődőnek: életmódprogramok, tanácsadások szervezése révén, iskoláinkban a tananyag keretében és külön foglalkozások formájában.

Tegyük a közösség számára is „élővé” köveinket: az egyházi épületeket használjuk a tudás, a kultúra, a közösségi lét, a szolidaritás tereiként. Ugyancsak a fenntarthatóság józan elve szerint kell megvizsgálnunk a gyülekezetszervezeti és népmozgalmi realitások fényében infrastrukturánkat. Ha valahol a sajnos elfogyó gyülekezetek nem képesek fenntartani épületeinket, intézményeinket, ott ne veszteséget szenvedve, hanem új, méltó és gyakorlati funkciókat találva adjuk át azokat a helyi közösségnek, a társadalmi hasznosulásnak. Így kulturális, közösségi, szociális, művészeti feladatot láthatnak majd el a lepusztulás, elkallódás helyett.

A fenntarthatóság stratégiáját erősíti, ha figyelmet fordítunk hagyományaink, múltunk őrzésére. A félezer éves evangélikusság emlékeit, gyülekezeti eleink életének, kultúrájának rekvizitumait fel kell tárunk és meg kell őriznünk. A mai információs és kulturális korszakváltás időszakában különösen figyelniük kell szüleink, nagyszüleink még elmesélhető, megmutatható élményeire, szokásaira. Mindebben gyűjteményeinknek, a történeti kutatásnak, énekes csoportjainknak és iskoláinknak kitüntetett szerepe van.

”**Felelősen sáfárkodunk a forrásokkal és a felelősséggel, amelyet Isten ránk bízott. Elköteleztünk vagyunk az átláthatóság iránt céljainkban, folyamatainkban, döntéseinkben, a források használatában – hogy számon kérhetőek legyünk az emberek felé, akiket szolgálunk, illetve tagegyházaink, partnereink és adományozóink felé.**”

5. Egyházunk szervezeti működését a protestáns hivatásszerűség jegyében újítjuk meg

Ennek a szervezeti képességnek az alapelve a hivatásszerű működés. Egyszerűen fogalmazva mindenki tegye a dolgát a legjobb tudása és tisztessége szerint. Nem helyes és nem is hatékony, ha a gyülekezetekben, intézményeinkben, egyházkerületi vagy országos szinten a sokat vállaló testvérekre, lelkészekre, presbiterekre hárulnak olyan feladatok, amelyeket csak mások közreműködése híján kénytelenek magukra vállalni. Másfelől a szolgáltatukat alázattal és hittel, rendben végző lelkészeinket, felügyelőket, presbitereket, diakóniai munkatársakat és többi testvérünket minden lehetséges módon meg kell erősítenünk s becsülnünk.

A professzionális szervezeti tevékenység általános elvárásai nem mentesítenek minket az egyházi küldetés teljesítése alól, sőt: nemhogy nem szabad kevesebbel beérnünk, hanem éppen hogy többet, a szervezeti előírásokat keresztényi szeretettel, az önérvényesítést visszafogó alázattal, szolgálatkészséggel ötvözve és egymás hibáinak megbocsátó elfogadásával kell együttműködnünk. Az egyházi tapasztalat és elvi megközelítés egyértelműen azt a szervezeti megoldást támogatja, amely a döntéseket és felelőségeket az érdekeltekhez/érintettekhez legközelebbi szintre telepíti (*szubszidiaritás*). Ez segítheti, hogy racionális munkaerő- és munkaidő-gazdálkodással intézzük ügyeinket, a felesleges ülésezés és adminisztráció csökkentésével. A felelős sáfarkodás vezérelve az egyházszervezet működtetésére alkalmazva is magában foglalja az átláthatóság és a számonkérhetőség elvárását, mely egyben a tervezhetőség és a pénzügyi fenntarthatóság irányába hat.

Egyházunk működésének pénzügyi forrásai jelenleg még a korábbi évtizedek jogfosztásaiból adódó legkisebb rossz megoldással, az állam költségvetési döntéseitől függő támogatáson alapulnak. Bár nem felmérhető, mikorra tudunk a hívek adófelajánlásai, illetve áldozatvállalása révén működni, de már most el kell kezdenünk kis lépésekkel jelezni, hogy felelős gazdálkodással, erőnkhez mérten önállóan tudunk gondoskodni gyülekezeteink és intézményeink fenntartásáról. Evangélikus kötődésű vagy csupán a szolidaritást és társadalmi felelősségvállalásunkat elismerő tehetősebb polgártársainknak hitelesen kívánjuk megmutatni, hogy miért érdemes a Magyarországi Evangélikus Egyházra bízniuk közcélú felajánlásaikat.

* * *

Tanítvánnyá hívott el minket az Úr, s mi szolgálni igyekszünk azzal is, hogy egyházunk missziós küldetését állítjuk annak a megújulási stratégiának a középpontjába, amelyet a lutheri reformáció közelgő ötszázadik évfordulójára is figyelemmel készítünk. Keresztényi, hitbéli ügyünk olyan ajánlásokat megvalósítani gyülekezeteinkben, intézményeinkben, az országos egyházszervezetben, amelyek erősítik keresztény közösségünket és segítik a társadalomban, a teremtett világban viselt felelősségünk beteljesítését. Új kovászként, szerényen, de nem bujkálva kell evangélikusként cselekednünk a mai magyar, európai valóságban, szolgálatunkkal és hitvallásunkkal hirdetve a krisztusi örömhírt. Önkéntes munka, az elesettek iránti szolidaritás, személyes egymáshoz fordulás, hálózatos nyitottság és együttműködés, a fenntarthatóság életmódja, hivatásszerű szervezet segítségével hatékonyabban lehetünk azok, amivé szüleink öröksége, gyülekezeteink megtartó ereje, lelkészeink igehirdetése és mindenekfelett Isten kegyelme tett minket: *láthatóan evangélikusok*.

Hivatkozott művek

Élő kövek egyháza. Az evangélikus megújulás stratégiája. *Credo*, XIV. évf. 2008. 3–4. sz. 11–26. o.
FÁBRI György 2010. Nekünk így is jó? *Credo*, 3–4. 101–107. o.

Joób
Máté

Megfelelő dioptria

Gondolatok a stratégia olvasása elé

Mikor kezdődik a stratégia megvalósítása?

A hosszú távú céloknak akkor van létjogosultsága, ha illeszkednek a hétköznapok valóságához. Ez természetesen a stratégiai munkafolyamatra is igaz. Ez az illeszkedés egyrészt jelenti azt, hogy a hosszú távra megfogalmazott célokért máris lehet tenni valamit. Ha egy stratégia megvalósítását holnap

akarjuk elkezdni, akkor könnyen ugyanarra az eredményre jutunk, mint azoknál az ígéreteknel, amelyeknek a megvalósítását mindig csak másnap akarjuk elkezdni: „ma még eszem egy jó zsírosat”; „ezt még megveszem, de jövő hónaptól elkezdek spórolni”. Ismerjük ezeknek az ígéreteknek az eredményességét. Nem cél tehát, hogy a hosszú távú célok azonnal megvalósuljanak, sőt azt sem kell célul kitűznünk, hogy az öt éves tervet fele idő alatt teljesítsük. Szükséges azonban, hogy találjunk olyan megfogalmazott célokat és kapcsolódási pontokat, amelyek már ma arra inspirálnak bennünket, hogy a jövő feladatai már a mában elkezdődjenek a mi közreműködésünkkel.

Másrészt ez az illeszkedés a hosszú távú célok és a hétköznapok valósága között akkor valósulhat meg, ha találunk a magunk számára egy olyan képet, amely könnyebben befogadhatóvá teszi a stratégiai gondolkodást és inspirációt ad a kitűzött célok megvalósításához. Számomra ez a kép a nap indításához kapcsolódik, amikor személyes csendességem után kinyitom a naptáramat, és összegyűjtöm, hogy aznap milyen feladatokat kell elvégeznem. Az imádság és a nap megtervezése, azaz a prioritások összegyűjtése jó esetben kéz a kézben halad együtt. Akkor tudom a legeredményesebben zárni a napomat, ha a kettő közül egyik sem marad el, és ha az imádság és az elvégzendő feladatok nem válnak szét egymástól a nap folyamán.

Kikért van a stratégia?

Amióta nyilvános disputa folyik a stratégiáról és a stratégiakészítés folyamatáról, egyes fogalmak és gondolatok – amelyek korábban jól megvoltak egymás mellett – újra szembekerültek egymással. Ez persze egyáltalán nem baj, ha inspirálólag hat, ha felfrissíti a megfáradt fogalmak értelmezését, és ha előreviszi a párbeszédet. Nem szerencsés ugyanakkor, ha mereven használunk fogalmakat, és például azért vetjük el a stratégiai gondolkodást, mert abban

a Lélek szabadságának korlátját véljük felfedezni. Milyen abszurdnak is tűnne az igehirdetésre történő felkészülés, a mondanivaló alapos átgondolásának elvetése annak érdekében, hogy a Lélek kellő teret kapjon a megosztás során!

A *Credo* korábbi tematikus számában¹ már előkerült az a dilemma, hogy a stratégiának vajon az egyház megmentését kell-e szolgálnia, vagy inkább olyan egyházi stratégiára lenne szükség, amely a világ megmentését tűzi ki célul. Vajon mennyire kell elválasztanunk ezt a két célt, vagy éppen hogyan kapcsolható össze még szorosabban az egyházért és a világmentésért való munkálkodásunk? Amikor ezek a kérdések megfogalmazódnak bennem,

eszembe jut egy utazással kapcsolatos emlék. Egy ideig nem értettem, hogy vészhelyzet esetén a repülőgépen miért a szülőknak kell először magukra erősíteniük az oxigénmaszkot, majd csak utána próbálkozniuk azzal, hogy gyermekeikre is ráadják. Szülőként – magamra többször reflektálva olyan helyzetekben, amikor saját feszültségem megakadályozott abban, hogy igazán jelen tudjak lenni a gyermekeim számára – most már érteni vélem, hogy van olyan önzés, amely mások javát szolgálhatja. Ha túlzottnak is tűnik az az állítás, hogy a világ megmentéséhez az egyház megmentésén át vezet az út, először talán mégiscsak az egyház keretein belül kell megtalálnunk a megmentésre váró világot.

Hogyan vegyük kézbe a stratégiát?

Lehet, hogy kissé didaktikusnak tűnik, de szívesen ajánlom a kedves olvasók figyelmébe azt a tanulmányozási módot, amelyet hasonló szövegek esetében már többször alkalmaztam.

Figyelmesen olvasva a szöveget, jelöljük meg magunknak azokat a részeket, amelyek különösen is megérintettek bennünket. Akár azért, mert újszerű gondolatként hatottak, akár azért, mert valami olyasmit fogalmaztak meg, amire már mi is gondoltunk, vagy amit korábban már mi is megfogalmaztunk. Ezzel párhuzamosan a szöveg azon részeit is kiemelhetjük – természetesen eltérő megjelöléssel –, amelyekkel nem tudunk egyetérteni, vagy amelyek értelmezéséhez további magyarázatra van szükségünk. Ha ezt első körben egyénileg valósítjuk meg, érdemes később csoportosan is átbeszélni az olvasottakat és a személyes kiemeléseket.

„a stratégiának vajon az egyház megmentését kell-e szolgálnia, vagy inkább olyan egyházi stratégiára lenne szükség, amely a világ megmentését tűzi ki célul?”

¹ Élő kövek egyháza. Az evangélikus megújulás stratégiája. *Credo*, 2009. különszám.

Egy következő tanulmányozás során pedig minden egyes prioritással kapcsolatban megfogalmazhatjuk azokat az egyéni és közösségi (gyülekezeti, intézményi) lépéseket, amelyeket első lépésként akár már ma megtehetünk. Ilyen lehet például annak a megfogalmazása, hogy az önkéntesség jegyében mire ajánlom fel heti szinten az istentiszteleten töltött idő mértékében a szabadidőmet a gyülekezetemért.

Láthatóan evangélikus stratégia

Túl azon, hogy valóban öröndetes, hogy a stratégiai gondolkodás az utóbbi években intenzíven is megjelent egyházunk közéletében, hiba lenne nem megemlíteni és elemezni a 2007 óta zajló folyamattal kapcsolatos kritikai észrevételeket.

Véleményem szerint ez a túlon túl is hosszú folyamat rávilágított valami olyan sajátosságra, amelyet sokszor tetten érhetünk egyházunkban. Egyházi fórumainkon – akár gyülekezeti, akár országos szintre gondolunk – nagyon sok jó gondolat és ötlet hangzik el, de ezek továbbgondolása, alapos kidolgozása és megvalósítása sok esetben elmarad vagy megakad. Erre mindenképpen nagyobb hangsúlyt kell fektetnünk és szakmailag jobban át kell gondolnunk, amikor a következő stratégiai ciklust kezdjük el tervezni, reménység szerint már 2016-ban.

Végezetül szeretném kiemelni azt a gondolatot, amellyel az előttünk álló stratégiai dokumentum kezdődik. Imádságunknak és tervezésünknek is azzal kell kezdődnie, hogy rácsodálkozunk arra, amit Isten értünk tett. Ezt követően kérdezhetünk rá arra, hogy mit és hogyan akar Isten rajtunk keresztül munkálkodni egyházunkban és a teremtett világban. Mindezt Urunk dicsőségére. Legyen ez evangélikus sajátossága stratégiánk megvalósításának!

Joób Máté (1972) evangélikus lelkész, gyakorlati teológus, a Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézetének egyetemi docense. A stratégiai munkacsoport tagja, 2013 júliusától a Magyarországi Evangélikus Egyház Lelkészakadémiájának vezetője.

A vitorlázat finombeállítása

Kamarás
István
OJD

Hozzászólás a Láthatóan evangélikus című dokumentumhoz

2009-ben *Hogy még jobban röpjön a zászlóshajó* címmel (KAMARÁS 2009) reflektáltam az evangélikus egyház megújulási stratégiájának első vitaanyagára, amelyet akkor földre szállott, reális, ugyanakkor kellőképpen ihletett vízióknak ítéltam, a Magyarországi Evangélikus Egyházat pedig a hazai kereszténység zászlóshajójának neveztem. A mai napig is így látom, ugyanis módomban állt követni a fejleményeket, egyebek mellett mint az Evangélikus Hittudományi Egyetem óraadó tanára. A kereszténység és a társadalom kapcsolatával foglalkozó kurzusok keretében különböző felekezeti tanítványaimmal beszélgetve módomban állt belepillantani az evangélikus egyház mindennapi életébe, és azt összehasonlítani más keresztényekkel. Ilyesmi másféle alkalmakkor, elsősorban különböző konferenciákon, továbbképzéseken, lelki napokon is megtörtént, amikor lehetőségem nyílt evangélikus lelkészek, presbiterek, tanárok és egyetemi hallgatók tucatjaival diskurzust folytatni. Úgy látom, megvan a hajó, megvan a zászló, mindkettő láthatóan evangélikus, most már csak a vitorlázat kellene megfelelően beállítani. Még hozzá nem egyszer és mindenkorra, mert a Lélek ott fúj, ahol akar, ezért mindenkor a Lélek irányába kell fordítani a vitorlázat, hogy a zászlóshajó minél gyorsabban eljuthasson a kitűzött célokhoz, amelyek a *Láthatóan evangélikus* címet viselő dokumentumban vannak megfogalmazva.

A stratégia alapzata, olvassuk, a spiritualitás és a testvéri közösségben való megtérés, és mindez a világban levés *itt és most*jának kontextusában. Érdeemes lenne ezt a kulcsfontosságú bekezdést még néhány mondattal kibővíteni: mit is jelent a közösségben való megtérés? Milyen fajta spiritualításra gondoljunk? Nyilván keresztény, protestáns és evangélikus spiritualításra, de hát ebből is tapasztalni többfélét. Amikor a dokumentum az „itt és most”-ra és a „valós emberek valós kérdéseire” adandó evangélikus válaszokról szól, úgy tűnik, minden felebarátra tágitja ki a megszólítandók körét. Helyesen teszi, és ehhez célszerű kétféle, itt és most érvényesülő tendenciát még jobban figyelembe venni. Az egyik a hagyományos „keresztény társadalom” vége és a hagyományos egyházas vallásosság visszaszorulása (KAMARÁS 2012a, 2012b). A másik egy hazánkban is erőteljesen megnyilvánuló jelenség: míg 1991 és 2008 között jelentősen csökkent a vallásukat rendszeresen gyakorlók aránya, ugyanebben az időszakban jelentősen emelkedett az Istenben, a halálon túli életben, a pokolban és a mennyországban, valamint a bűnben hívők aránya (ROSTA 2009). Számuk kétszerese-háromszorosa a vallásukat rendszeresen gyakorlókénak, és mivel csak egy részük nevezi magát valamilyen módon vallásosnak, egyáltalán nem könnyű a velük való kommunikáció. A spiritualitás meglehetősen különböző élményeiben részesülnek: van, akit keresztény hatások is értek, mások számára a spirituális hatást a *Mátrix*, *A gyűrűk ura*, a Coelho-regények, az ezoterikus könyvek, honlapok és programok jelentik. Nemigen lehet velük „kánaáni nyelven” szót érteni.

Maga a misszió nem szerepel a prioritások között, nyilván azért, mert a dokumentum, ha jól olvasom, valamilyen fő feladatot missziós küldetésnek tekinti. Ám ha ez így van, akkor jóval erőteljesebben kellene hangsúlyozni a nyelvismeretet, a missziós üzenettel megszólítandók nyelvein beszélés képességének kifejlesztését. Hogy ebben jelentős előrehaladásra lehet szert tenni egyházi berkekben is, azt éppen az általam igen nagyra értékelt Szélrózsatalálkozó (KAMARÁS 2008) kommunikációja bizonyítja: szóban, zenében, gesztusban.

Jó lenne tudni, hogy mely egyéb feladatok közül kerültek ki a prioritások, valamint azt is, hogy az egyéb feladatok

között melyek a legfontosabbak. Kíváncsi lennék például arra, hányadik helyen áll a felekezetek, egyházak, vallások közötti párbeszéd, kiengesztelődés és egységre törekvés. A tárgyalat prioritások között is vannak olyanok, amelyeket nehezen tudnék elképzelni ökumenikus vagy vallásközi együttműködés nélkül; ilyen például a teremtet világ tisztelete, megóvása. Egy-két célkitűzést jobban ki kellene élesíteni. Ilyen az első számú prioritás is, amelynek megnevezése számomra némi bizonytalanságról árulkodik: „Az önkéntesség és szolidaritás gyakorlása keresztény hitünk legmélyéből fakadó szervezeti fejlesztés.”

Az önkéntesség volumene és intenzitása kétségtől fontos jellemzője egy vallási szervezetnek, közösségi jellegének és a közösség minőségének. A szolidaritás és a vallási szervezet jellege már nincsen ilyen szoros kapcsolatban, hiszen a hívők egyénileg vagy más szervezeti keretben is kifejezhetik szolidaritásukat, mondjuk, a szegényekkel. Ennek a fejezetnek az első bekezdése a munka, a vállalkozás, a gyarapodás és a fogyasztás összefüggéseit villantja föl. Ez a témakör, ha nem is ítéltetik a prioritások egyikének, szintén rendkívüli fontosságú, főleg akkor, ha kiegészítjük a szegénység kérdéskörével összefüggő munkanélküliséggel. Világosabbá kellene tenni, miféle törekvésekre gondolnak a dokumentum összeállítói, amelyek szerintük „gyengíteni, felszámolni akarják a tőke, a munka és a pénz fundamentumait, szabadságát”, pedig igencsak jó lenne legalábbis felvázolni egy keresztény ihletésű gazdasági alternatívát. Amúgy pedig nagyban emelné e stratégia értékét, ha legalább nagy vonalakban, vázlatosan meg-megjelenne benne egy evangéliumi ihletésű evangélikus gazdasági alternatíva. A talentumokkal való elszámolás jegyében történő keresztény szemléletű vállalkozásról is (amire nem vállalkozni, ha jól értelmezem a példabeszédet, nem balekség, hanem egyenesen vétek) kellene hogy szó essék, legalábbis a prioritások után következő fontos feladatok között. Annál is inkább, mert az „imádkozz és vállalkozz” igen komoly hangsúlyt kap a hazánkban is erőteljesen gyarapodó evangéliumi, pünkösdi egyházakban. Ebben a fejezetben nem kerül igazán középpontba a szegények segítése.

Márpedig ez lehetne a fejezet címe, ennek kellene a prioritások élén szerepelnie, ezt kellene jobban kifejteni, taglalva a szegénység különböző fajtáit és formáit, a testi és lelki szegénységtől a munkanélküliségen, az elhagyatottságon és a kirekesztettségen keresztül a cigánysáig és a hajléktalansáig. Arról is kellene szó essék, hogy mennyiben feladata a keresztény hívőnek, gyülekezetének és egyházának a szegényellenesség különböző (személyes, pártpolitikai vagy állami) formái elleni politikai fellépés, amire a katolikus Szent Egyed Közösség szolgált jó példával.

A gyülekezeti önkéntesség átkerülhetne az elsőből a harmadik témakörbe, amely az egyházi munka és közösség szervezetrét tárgyalja. A lelkészekkel foglalkozó fejezetben a „gyülekezeti munka” kifejezés eltakarja a közösségépítést, amit ki kellene bontani. Jó lenne – mint az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóját engem ez különösképpen érdekel – egy-két sorban kifejteni, mire is gondolnak a dokumentum összeállítói, amikor a lelkészek és világi hallgatók „értelmiségiképzéséről” beszélnek. A következő fejezetben a szubszidiaritás elvének még nyomatékosabb említését szeretném.

Nagyon jónak tartom a hálózatiság elvén működő és a teremtet világért felelősséget érző egyházzal foglalkozó fejezeteket, ugyanakkor nem érzem jogosultnak a harmadik és ötödik témakör külön fejezetekben való kezelését. Két esetben erőteljesebben dramatizálnék. Ha az evangélikus egyházban valóban (adatokkal bizonyíthatóan!) nem jobb a helyzet az önkéntesség és az adakozás tekintetében, mint a magyar társadalomban általában, akkor azonnali szükségállapotot kellene bevezetni. Hazai kutatások is bizonyítják, hogy a vallásos emberek (különösképpen az egyházas keretben rendszeres vallásgyakorlók) körében az átlagosnál magasabb az önkéntesek és az adakozók aránya

(BARTAL 2009, HÁMORI 2008, FÉNYES 2012, SZEDER 2013). Ez esetben valószínűnek tartom, hogy a *Láthatóan evangélikus* összeállítói – megbízható adatok híján – alábecsülték az evangélikus önkéntesek és adakozók arányát.

Behoznám a prioritások közé (és betenném a felszabadult helyre) az evangélikus egyház közvetítő (mediatori), az előítéleteket tisztázó és csökkentő diskurzusokat animáló, béketeremtő tevékenységét mint a misszió sajtósága, de felettébb aktuális formáját, amellyel hathatósan segíthetné tragikusan megosztott társadalmunk gyógyulását. Megismételve az öt évvel ezelőtti írtakat: még jobban ki kellene fejteni, hogy miben is álljon az evangélikus egyház missziója, hol helyezkedjen el a térítés – párbeszéd – kölcsönös egymástól tanulás skáláján.

Gondolkodtam a „láthatóan evangélikus” szerkezetben, és mivel a látványpékség és a látványkonyha is felbukkant az asszociációk között, izlelgetni kezdtem az „érezhetően evangélikus”, az „egész-ségesen evangélikus”, a „hathatósan evangélikus” és a „lennyűgözően evangélikus” kifejezéseket is, de aztán szerencsére eszembe jutott egyik katolikus főpapunk elszólása: „Kérem, vegyék tudomásul, hogy én brutálisan katolikus vagyok”, és abbahagytam a próbálkozást. Jó szelet kívánva maradok inkább a zászlóshajónál és a Lélek szelével jól operáló vitorlázatnál.

Hivatkozott művek

BARTAL Anna Mária 2009. Az önkéntesek és nem önkéntesek jellemzői a 2008. évi európai értékvizsgálat tükrében. *Baranya Megyei Önkéntes Centrum*. http://www.bmoc.hu/sites/default/files/szakirodalom/onkentesek_es_nem-onkentesek_jellemzoi.pdf. (Letöltés: 2013. június 1.)

Élő kövek egyháza. Az evangélikus megújulás stratégiája. *Credo*, XV. évf. 2009. különszám, 11–26. o.

FÉNYES Hajnalka 2012. Mikrotényezők hatásai az önkéntességre a felsőoktatásban tanuló fiatalok körében. *Campus-lét*. http://campuslet.unideb.hu/dokumentumok/konferencia_2012_eloadasok/A_mikor_tenyezok_hatasa_az_onkentessegre_a_felsooktatásban_tanulo_fiatalok_koreben_Fenyesh.ppt. (Letöltés: 2013. június 1.)

HÁMORI Ádám 2008. Civil elköteleződés Magyarországon. Az önkéntesség és szervezeti tagság társadalmi-demográfiai háttere. *Református Diakónia*. <http://diakonia.reformatus.hu/diakonia.hu/onkentess/080616.hamori.adam.onkentmagyarorsz.pdf>. (Letöltés: 2013. június 1.)

KAMARÁS István 2009. Hogy még jobban röpjön a zászlóshajó. *Credo*, XV. évf. különszám, 36–39. o.

KAMARÁS István 2008. Szélrózsa a szomszéd réjtjén. *Egyházforum*, XXIII. évf. 5. sz. 21–30. o.

KAMARÁS István 2012a. Keresztény paradigmaváltás? A „keresztény társadalom” korszakának vége. *Credo*, XVIII. évf. 1. sz. 32–43. o.

KAMARÁS István 2012b. A „keresztény társadalom” vége, és ami utána következik egyházainkban. In: Földvári Mónika – Nagy Gábor Dániel (szerk.): *Vallás a keresztény társadalom után*. Belvedere Meridionale, Szeged. 39–54. o.

ROSTA Gergely 2011. Vallásosság a mai Magyarországon. *Vigilia*, 76. évf. 10. sz. 741–750. o.

SZEDER Dóra 2013. *Önkéntesség és vallásosság*. Debreceni Egyetem elektronikus archívum. <http://hdl.handle.net/2437/159854>. (Korlátozottan hozzáférhető.)

Kamarás István (1941) akadémiai doktor. Magyar tanári és könyvtáros-, majd szociológusdiplomát szerzett. Előbb az Országos Széchényi Könyvtár Olvasáskutatási Osztályát vezette, a Művelődéskutató Intézetben művészet- és vallásszociológusként dolgozott, az Országos Közoktatási Intézetben kezdett el foglalkozni az ember-, erkölcs- és vallásismeret oktatásával, majd a pécsi, azután a veszprémi egyetemen tanított művelődés-, művészet- és vallásszociológiát, vallástudományt és embertant.

Isó
Dorottya

Az egyházat az ige teremti

Hozzászólás a Láthatóan evangélikus stratégiához

Luthertől tanultam, és hiszem, hogy igaz, hogy az egyházat az ige teremti, hogy az igaz egyház legbiztosabb ismertetőjele Isten igéje. Luther így mondja: „Az egyháznak nincs más rendeltetése és dolga, mint Isten igéjének hirdetése. [...] Nem az egyház teremt igét, hanem az ige teremti az egyházat.” (LUTHER 2011, 365. o.)

Ezért a sok értékes és felelősségteljes gondolatot, hihetetlen nagy munkát felmutató és a jövő egyházát „megálmodó” stratégiai tanulmány, amelynek minden egyes prioritása szükségszerű, előremutató és nélkülözhetetlen célkitűzés, látásom szerint úgy valósulhat meg, ha az ige *itt és most* tisztán és igazán szólal meg az igehirdetők ajkán.

Hiszem, hogy az ige hitet teremt, a hitre jutott ember pedig új teremtés (2Kor 5,17), aki Krisztus példája nyomán, Krisztusból jövő erővel, hatalommal (dünamisz) éli az életét. Benne és általa történik meg mindaz, amit – a stratégia szavaival élve – „szeretnénk”, hogy megtörténjen.

Azok a tények és jelenségek, amelyeket egyházi közéletünkben tapasztalunk – mint például az, hogy egyházunkban magas a formális keresztények száma, létszámunkban csökkenünk, és sok szempontból nem vagyunk *láthatóan evangélikusok*, valamint az, hogy a változás érdekében stratégiák készítésére kaptunk ösztönzést –, mutatják, hogy vizsgálat tárgyává kell tennünk az egyházat teremtő ige megszólaltatásának gyakorlatát, azaz Isten igéjének hirdetését. Ennek fontosságára mutat rá – véleményem szerint – az a tény is, hogy egyházunk tagjai alapvetően „elismerik és nagyra értékeli” a lelkészek igehirdetői szolgálatát. Ugyanakkor a változásra, a tanulásra, a tanítványi életre alig-alig mozdíthatók. Valamit tehát nem jól csinálunk igehirdetési gyakorlatunkban. Ennek a feltárása a konkrét feladataink közé kellene hogy tartozzon. Mint ahogy annak vizsgálatát is fontosnak tartanám, hogy az egyházunkban jelen lévő különböző teológiai irányok mennyiben jelentik egyházunk sokszínűségét, és hol van a helye lutheri örökségünknek. (Ad absurdum: van-e helye lutheri örökségünknek az egyházban?)

Jövőképzés kialakításában értelemszerűen kapnak helyet a stra-

tégiában olyan kezdeményezések, amelyek a különböző világi tudásbázisok alkalmazását sürgetik az egyházban. Rendben is van, hogy „egyháziasítva” ezeket a tudásbázisokat, felhasználjuk őket egyházunkért.

De ahogyan ezek alkalmazása indokolt, legalább olyannyira indokolható, hogy alkalmazzuk a keresztyény és benne lutheri hagyományainkat, lelkiségünket. Fedezzük fel, milyen gazdag tárháza a lelkiségnek az Istennel való találkozás azon rendje, amely a lutheri istentiszteletben, zsolozsmákban, litániákban hagyományozódott ránk! Fedezzük fel, hogy az egyházunk tradíciójában meglevő magángyónás milyen lehetőség a lelki, hitbeli megújulásra (rekreációra), hiszen az embert nem pusztán a másik ember elé állítja, hanem Isten színe elé is – s így az embert ember voltának teljességében újítja meg! Fedezzük fel, hogy a testvéri közösség, az áldozatvállalás (diakónia) az úrvacsorai asztaltól indul el, és mindig újra onnan nyer ösztönzést! Hogy mennyire vesszük komolyan az úrvacsorát és milyen gyakran élünk vele, az visszatükröződik a közösség állapotában, az áldozatvállalás hőfokában. Fedezzük fel, hogy Isten ígéje nemcsak értelmünket célozza meg, hanem az egész embert hatalmába akarja állítani érzelmeivel, érzékszerveivel, intuícióival, élményeivel együtt!

Érdeklődéssel várom azokat az ajánlásokat, amelyek mentén megvalósíthatók lesznek a *Láthatóan evangélikus* stratégia célkitűzései. Adja Isten, hogy evangélikus egyházunkban elinduljon és megerősödjön az új reformáció, a megújulás. Isten kegyelme, áldása és irgalma legyen velünk, egész egyházunkkal!

Hivatkozott művek

LUTHER Márton 2011. *Jer, örvendjünk, keresztyének. Luther trásáiból mindennapi ábítatra*. Luther Kiadó, Budapest. (Magyar Luther-könyvek 11.)

Isó Dorottya lelkész, diplomáját az Evangélikus Teológiai Akadémián szerezte 1990-ben. 1991 óta a Veszprémi Evangélikus Egyházközség lelkésze. Pedagógiai tanulmányai során pedagógia szakos nevelői (BA) és pedagógiatanári (MA) képesítést szerzett. Szerkesztője és gondozója a *Keresztyén titka tündököl* és a *Krisztus népe Isten nagy csodája* hittankönyvsorozatnak. Könyve jelent meg *Keresztyén etika – mindenkinek* címmel. Etikát tanít egyházunk presbiterképzésében. A *Keresztyén Igazság* című folyóirat megbízott szerkesztője.

Pap
Kinga
Marjatta

Evangelikus önkép és a jövő perspektívái

Egyházi stratégiaalkotás nemzetközi szinten

A Magyarországi Evangélikus Egyház stratégiaalkotási folyamatában¹ az állapotfelmérés és az egyház jövőjét formáló stratégiai célok és prioritások ebből kiinduló megjelölése mellett alapvető fontosságú az evangélikus identitás megfogalmazása, az egyház helyének kijelölése korunk társadalmi összefüggésében. A magyarországi tapasztalatok értékeléséhez érdemes megvizsgálni a testvéregyházak körében zajló (illetve már lezajlott) stratégiai munka tanulságait. A hivatkozott dokumentumok túlnyomó többsége elektronikus forrásból is elérhető, így az érdeklődő olvasók a teljes szöveget is megismerhetik.

A testvéregyházak stratégiái – tipológia és körkép

A testvéregyházak stratégiáinak sokszínűségük mellett van néhány jellegzetes közös vonásuk: a szilárd biblikus alap mellett kiemelt figyelemmel kísérik a hitélet és a társadalmi folyamatok változásait. A 2017-es év, a reformáció kezdetének 500. évfordulója határátként magasodik a stratégiaalkotók szeme előtt: a *semper reformanda* elv alapján a reformáció egyházainak alapvető tulajdonsága az egyház irányvonalának teológiai és egyházon belüli diskurzuson alapuló időnkénti felülvizsgálata. Egyes szerzők az egyház lényegét magában a változásban határozzák meg: az állandó helyzetelemzés és a jövőre való felkészülés segítségével az egyház azonban a változás formálójává is válhat.

¹ A Magyarországi Evangélikus Egyház tervezett stratégiájának első vitaanyaga. 2008. július; Élő kövek egyháza. Az evangélikus megújulás stratégiája. *Credo*, 2008/3–4.; A Magyarországi Evangélikus Egyház Zsinata Statisztikai Munkacsoportjának jelentése, 2010; *Milyenek az evangélikusok?* Szociológiai felmérés, 2011; *Láthatóan evangélikus. A Magyarországi Evangélikus Egyház stratégiai prioritásai*, 2012–2017.

Tartalmi szempontból alapvetően operatív és átfogó (totális) stratégiákkal találkozunk: míg az előbbiek egy-egy munkaterület feladataira koncentrálnak, utóbbiak az egyház egésze számára vázolják fel a jövő útját.

Operatív stratégiák: hitből fakadó cselekvés

A szlovákiai ágostai hitvallású evangélikus egyház (ECAV) missziói stratégiája² rövid, közép- és hosszú távon fejti ki az egyház küldetését, mely egyszerre irányul befelé és kifelé: a krisztusi alapon álló missziói elhivatottság jegyében a hívek megszólítása mellett a keresztyén közösség kifelé irányuló felelősségtudatát is erősíteni kívánja.

A németországi protestáns egyházak szövetségének (EKD) *A szabadság egyháza – A protestáns egyházak perspektívái a 21. században*³ című vastag anyaga tizenkét kiemelt témakörben tárgyalja az egyházak előtt álló lehetőségeket és kihívásokat szokatlanul hosszú, 2030-ig nyúló perspektívában. A jövő tizenkét súlypontja (az eredeti megfogalmazás szerint „jelzőtüze”) négy terület köré csoportosul: az egyház alapfeladatai, munkatársi kör, az egyház szolgálata a világban, illetve az egyházszervezet. A megújuló egyházkép a feladatvégzés formáira is kihat: a vitaanyag párhuzamosan szorgalmazza a lelkeszi és az egyéb munkatársi szolgálat megerősítését az egyetemes papság jegyében.

A Finnországi Evangélikus Egyház (EVL) *A mi egyházunk 2015*⁴ című munkaági stratégiai sorában egyaránt találunk ökumenikus és társadalmi kapcsolatokra vonatkozó diakóniai, vidékfejlesztési, szenvedélybeteg-, család- és idősgondozási, a korai (óvodai) nevelés fejlesztésére vonatkozó, illetve kommunikációs stratégiát. A többnyire egységes szerkezetben íródott anyagok a jövőkép, célok és értékek megfogalmazása mellett néhány konkrét vállalat is tesznek a következő időszakra nézve. Így például: „a gyülekezet olyan irányba fejleszti tevékenységét, hogy a friss nyugdíjasok ne csupán résztvevőként, hanem aktív cselekvőként jelenhessenek meg benne”, vagy „erősítjük az egyházi kommunikációban dolgozók közti együttműködést”.

Az Amerikai Evangélikus Egyház (ELCA) evangélizációs stratégiája⁵ az egyház megújulását munkáló tevékenységet bontja le célokra és műveletekre. Meghatározza a „jellegzetes egyháztagok” csoportjait (idősek, gyermekes családok, özvegyek, felsőfokú végzettséggel rendelkezők) és a közösségtől távolabb lévőket (diákok, fiatal felnőttek, színes bőrűek, elváltak és élettársi kapcsolatban élők, fogyatékkal élők, homoszexuálisok). Az evangélizációval a fentiek közül elsősorban a színes bőrűeket, a nem angol anyanyelvűeket és a szegénységben élő réteget célozzák meg. A HIV/AIDS témakörben született,⁶ valamint az Izrael és Palesztina konfliktusát elemző⁷ stratégiájuk egyházi szemszögből közelít napjaink égető társadalmi kérdéseire. A spanyol ajkúak körében végzett szolgálatra vonatkozó dokumentum⁸ a különbségek dacára tanulságul szolgálhat a romák közt végzett egyházi feladatvállalásra nézve.

² *Misijná stratégia Evanjelickéj cirkvi a. v. na Slovensku*. 2007.

³ *Kirche der Freiheit. Perspektiven für die evangelische Kirche im 21. Jahrhundert. Ein Impulspapier des Rates der EKD*. 2006.

⁴ *Meidän kirkko 2015*.

⁵ *Evangelism Strategy. Sharing Faith in a New Century: A Vision for Evangelism in the Evangelical Lutheran Church in America*. 2001.

⁶ *ELCA Strategy on HIV and AIDS*.

⁷ *Churchwide Strategy for Engagement in Israel and Palestine*.

⁸ *Latino Ministry Strategy of the Evangelical Lutheran Church in America*.

Átfogó stratégiák: evangélikus identitás és iránymutatás

A 70 milliós evangélikusságot összefogó Lutheránus Világszövetség *Az LVSZ-közösség – szenvedéllyel az egyházért és a világot* című stratégiája⁹ az evangélikusság nemzeti szinten túlmutató, átfogó megfogalmazását adja, elismerve ugyanakkor, hogy a biblikus és történelmi alapokon álló lutheránus identitást erőteljesen formálja az adott helyi kontextus. Az evangélikusság közös ismérvei a stratégia szövegezése szerint: evangéliumi alapú, szentségekre épülő, diakóniai lelkületű, hitvallásos, ökumenikus. A lutheri hagyomány egyszerre önkritikus, dinamikus és a jövő felé nyitott.

A világszövetség három stratégiai prioritása: 1. a teológiai tisztánlátáson alapuló istentiszteleti közösség ökumenikus és vallásközi nyitottsággal; 2. a holisztikus látásmódú, egymással összekapcsolt tagegyházak; illetve 3. hangsúlyos diakóniai jelenlét a szenvedés és igazságtalanság világában. Emellett négy átfogó prioritást (teológiai reflexió, érdekképviselet és tanúságtétel, genderigazságosság, ifjúsági részvétel) és két szervezeti célt (hatékony kommunikáció és pénzügyi fenntarthatóság) határoz meg a 2017-ig tartó időtartamra nézve.

A Finnországi Evangélikus Egyház *Egyház 2020*¹⁰ című jövőképe a társadalmi összetétel és az egyházi élet változásait vizsgálva radikális különbségek kialakulását valószínűsíti a gyülekezettípusok és egyháztagsági formák között. Új kihívást jelent többek közt az egyházi szolgálat – korábban teljesen ismeretlen – multikulturális jellege a bevándorlók, menekültek között végzett munka és a társadalmi mobilitás nyomán. *A mi egyházunk – a közösség egyháza*¹¹ című, az egész egyházra vonatkozó stratégiai dokumentum egységben fogalmazza meg az egyház teológiai lényegét és a társadalomban betöltött szerepét: „A keresztény egyház azért létezik, hogy megszülessen a hit a Szentháromság Istenben és a szeretet felebarátaink iránt.” Az egyház megváltásra hívó, Isten akaratát teljesítő közösségként jelenik meg, amely nem választhatja meg a számára rendelt feladatot, hanem teljesítenie kell azt a változó világban. Ebben a dokumentumban is találhatók átfogó vállalások, aranymondások, amelyek számonkérése az egyházi közbeszédben napirenden van: „[2015-re] felhagyunk a munkatársközpontú gondolkodással, és értékes tevékenységi lehetőségeket kínálunk az önkéntesek számára.” „Minden egyháztagot legalább évente ötször minőségi módon megszólítunk.”

Az Észtonországi Evangélikus Egyház (EELK) *Fejlesztési terv 2008–2017*¹² című, helyzetképből kiinduló fejlesztési stratégiája a fő és alcélok meghatározását követően egészen konkrét, kézzelfogható feladatokat jelöl meg minden területen. Példamutató, hogy a feladatok végrehajtásáról éves monitoringjelentés készül a teljesült részfeladatokkal, összegekkel, nevesített felelősökkel. Az egyház önképét a missziói parancs fényében fogalmazza meg: „Az egyház feladata, hogy betöltse Krisztus missziói parancsát, gondoskodó, nyitott, aktív és integráló legyen.”

A Magyarországi Evangélikus Egyház (MEE) *Élő kövek egyháza* című stratégiai vitaanyagában egyaránt szerepel az önmeghatározás és a területekre részletesen lebontott stratégiai prioritások eleme. Az anyagban olvasható evangélikus jövőképünk azóta sokat vitatott megfogalmazása: „az evangélikus egyház legyen missziós központja az országon belül lassan növekvő keresztény vallási többségnek”, amely már megjelenése idején élénk visszhangot váltott ki. A nemrég közzétett népszámlálási adatok tükrében ismét van okunk önkritikára – az ezzel kapcsolatos elemzésekkel számos egyházi és világi fórumon találkozhatunk.

⁹ *LWF Strategy 2012–2017. The LWF Communion – With Passion for the Church and for the World.*

¹⁰ *Kirkko 2020. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuusselonteko.* 2010.

¹¹ *Meidän kirkko – osallisuuden yhteisö.* 2007.

¹² *Eesti Evangeelne Luterlik Kirik. Arengukava 2008–2017.*

Egyházunk *Láthatóan evangélikus* című, legfrissebb stratégiai munkájában az élő kövek után az élő, szervesen egybekapcsolódó tagokból álló egyháztest képével találkozhatunk. Az öt prioritás (önkéntesség, személyesség, hálózatoság, fenntarthatóság, hivatásszerűség) sem egymástól függetlenül, hanem egyfajta komplex indikátorlistaként jelenhet meg minden tevékenységünk értékelésében.

A stratégiai munka irányai

A fentiekből is látható, hogy Krisztus népe sokféle irányból és számos különböző értelmezési modell alapján formálja jövőképét. Egyház és stratégia összefüggésében időről időre felmerül a kérdés, hogy emberi tervezés vagy a Szentlélek munkája zajlik-e közöttünk. Hitünk szerint a teológiai és a szervezeti szempont megfelelő egyensúly határozhatja meg az egyházban végzett szolgálatunkat. Ahogy János evangéliumában olvassuk: *„Nem azt kérem, hogy vedd ki őket a világból, hanem hogy őrizd meg őket a gonosztól.”* (Jn 17,15)

Világi körülményeinkből kiindulva az egyházstratégiai munka minden esetben széles körű állapotfelmérésen alapul (például népszámlálás, szociológiai felmérés, önértékelés, SWOT-

elemzés, műhelymunka a gyülekezeti tagok, a munkatársak és a döntéshozók körében, kerekasztal-beszélgetések, partnerkonzultációk, telefonos vagy személyes interjúk, közösségi médiában folyó párbeszéd). Ez határozza meg a munka módszertani irányát (identitás, értékek és célok meghatározása; látásmód, jövőkép kialakítása, modellalkotás).

A stratégiai munkát – jó esetben – egyházspecifikus felmérések, tudományos kutatások, illetve élénk társadalmi párbeszéd, sajtóvisszhang övezi. Hatásának tükröződnie kell a lelkészképzésben – hiszen az egyházi szolgálat számos praktikus eszköze tanítható (számon kérhető) tudás –; a gyülekezetekben, ahol a híveiben és szolgálattevőiben élő egyház mindennapjain méretik meg minden leírt fogalom; és a különböző munkaágakat összefogó testületek és vezetők gondolkodásmódjában, melyet a közös fogalmakon tájékozódó gondolkodás tehet összehangoltabbá. Gyülekezeti szinten számos pozitív kezdeményezésnek lehettünk tanúi az elmúlt évek során. Jelenleg Budavárban zajlik professzionális alapokra helyezett, a gyülekezet minden rétegét megszólító stratégiakészítés. A stratégiai mun-

kacsoport május elején hirdette meg gyülekezeti stratégiák elkészítésére vonatkozó pályázatát, amely mindenki előtt nyitva áll.¹³ A stratégiai célkitűzések gyakorlati lépésekre, különböző szervezeti szintekre való „lebontása” mellett kulcsfontosságú az utánkövetés: az észtek például évente, a finnek négyévente készítenek részletes, adatokkal és esetenként háttérelemzésekkel alátámasztott helyzetképet a kitűzött célok teljesüléséről.

A megújulás elsődleges eszköze a folyamatos párbeszéd. A Magyarországi Református Egyház nemrégiben tette közzé az *Érintés – Sorsdöntő párbeszéd a megújulásért*¹⁴ című gyülekezeti munkafüzetet, melynek segítségével az egyházi működés „bázisszintjén”, a gyülekezeti közösségekben kívánják elindítani az önreflexióra is lehetőséget adó jövőtervezést. A három csoportos találkozást feltételező egyeztetési folyamat a gyülekezet közvetlen környezetére és abban megragadható küldetésére, a megfogalmazott küldetés biblikus alapú felülvizsgálatára és az ezekre épülő gyakorlati akcióterv megformálására hív. A visszaküldendő kérdőív alapján a gyülekezet saját reményei, félelmei és teendői mellett jelezheti a közegyház felé azt is, hogy mely területeken számítana más jellegű, illetve erőteljesebb támogatásra.

Evangélikus egyházunkban jelenleg a <http://strategia.lutheran.hu> honlapon keresztül nyílik mód a tájékozódásra, hozzászólásra. A közeljövőben tervezzük kapcsolódó kiadványok megjelentetését (idegen nyelven is), aktív közösgimédia-jelenlét mellett. Az újszerű találkozási pontok kialakítása a nemzedékek közti párbeszéd szempontjából is elemi érdek: az ismertebb egyházi médiumok mellett például az *Evangélikus Fiatalok Oldala*¹⁵ frissen, konkrét felvetésekkel és elemzéssel reagált a népszámlálási adatok tanulságaira.

Az evangélikus egyházaink előtt világszerte világosan kirajzolódó feladatok sorában mindenképpen szerepel a reagálás az egyháztagság szerkezeti átalakulására, a demográfiai folyamatokra. A különböző generációk megszólítására alkalmas stílus és nyelvezet nem csak a szűken vett ifúsági munkára vonatkozik: a finnek például létrehoztak egy *Felnőttek az egyházban* elnevezésű munkacsoportot, amely a középréteg megszólításával, illetve megtartásával kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik. A népegyházi keretektől a sokszínűség, az individualizálódás irányába ható változások nyomán a liturgia és a gyülekezetszerkezet (kiscsoportok) sokféleségét kell végigkísérni, ugyanakkor a szervezeti és pénzügyi fenntarthatóság és végső soron a hatékonyság kérdései sem hagyhatók figyelmen kívül.

A továbblépésben, a látható egyház munkálásában biztasson, intsen Scholz László éneke (EÉ 473,3): „Hegyen épült város el nem rejthető. / A tanítvány mindig látható erő. / Arcát mért takarja, ki ma Jézusé? / Leplezetlen állunk egykor ölé!”

¹³ A részletes kiírás megtalálható a stratégiai honlap Aktualitások rovatában.

¹⁴ Lapozható vagy pdf formátumban letölthető a <http://erintes.reformatus.hu/> oldalról.

¹⁵ <http://evangelikus-ifi.blogspot.hu>

Pap Kinga Marjatta (1980) angol–észti szakos bölcész, szakfordító–tolmács, egyházzeneész. A Magyarországi Evangélikus Egyház Külső Osztályának munkatársa, a stratégiai munkacsoport jegyzője.

Mi magunk

Kovács
Eleonóra

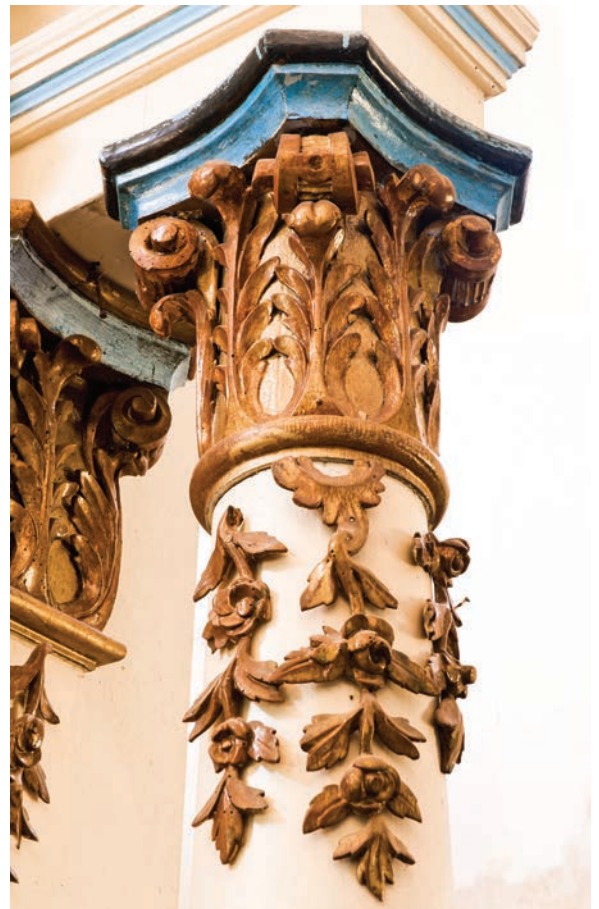
Három szempont a stratégiai prioritásokhoz

Egyházunk 2012–2017 közötti évekre vonatkozó stratégiai prioritásait háromféle szempontból figyelve igyekszem összefoglalni gondolataimat. Egyrészt mint egyszerű egyháztag olvastam (ez volt a legfontosabb), ugyanakkor az általam képviselt munkaág, a gyűjteményügy szempontjából is figyeltem, s harmadsorban arra törekedtem, hogy azt próbáljam megfogalmazni, hogy mi, akik a levéltárak, könyvtárak, múzeumok, az evangélikus múlt ügyét képviseljük, mit tudunk hozzátenni a stratégia kijelölt területeihez, hogyan tudunk segíteni, illetve hogyan tudjuk alkalmazni azt. Az első két szempont inkább kritikai észrevételekre, kiegészítésekre, a harmadik inkább a megvalósításban való együttműködés lehetőségének megfogalmazására adott lehetőséget számomra. Mivel e hozzászólás terjedelme korlátozott, igyekszem a három szempontot egy-egy kérdés kapcsán ötvöztve valamennyire kifejteni.

A *Láthatóan evangélikus* mint cím fontos kérdést hordoz magában. Mindannyiunkra érvényes kérdés: látható-e, hogy evangélikusok vagyunk, hogy Krisztus testvérei vagyunk, ugyanakkor látszódunk-e, jó értelemben véve megmutatjuk-e magunkat az élet különböző területein, ahol Jézus követésének és a lutheri elveknek a szellemében kell(ene) tevékenykedni?

A dokumentum megfogalmazása igen gyakorlatias, a hétköznapi élet szintjére bontja le a tennivalókat öt elv mentén. Ez a praktikus megközelítés jelez is valamit: az elmélet mellett immár a cselekvés ideje is eljött. A kulcskérdés, amely a gondolatok mögött van, a megmaradás: a jézusi úton maradás mellett a közösségként, a Magyarországi Evangélikus Egyházként való megmaradás, hogy sem létszámunkban, sem evangélikusként létezésünket illetően ne tűnjünk el. Erre a kérdésre számomra a stratégia öt prioritása által adott válasz két szóban foglalható össze: mi magunk.

Jézus mellett nincs jobb szószólója ügyünknek, mint saját magunk. Az egymásról való kölcsönös gondoskodásban, a cselekvő szeretetben rejlik az erő, amely minden területen alkalmazandó. Ennek szolgálatába állítandó az önkéntesség és a szolidaritás. Igazán nagy és észrevehető változást azonban ennek egyenletesebb eloszlása jelentené. Sokan aránytalanul nagy terhet vállalva segítenek; ezt felismerve

tudatosan kellene valamennyiünknek erőnket, időnket szánni a közösség javára. Ez a magatartás szabadságot is adhatna nekünk, hiszen nem másoktól, hanem magunktól függ helyzetünk javulása. A tudatos tehervállalás és segítség közben egymással való kapcsolatunk hosszú távon valódi kapcsolatokat eredményez, s azt az összetartást szolgálja, amely egyházunkon belül szükséges lenne. Hitelesek akkor lehetünk mind egymás, mind az egyházunkon kívül lévők előtt, ha magatartásunk a példa.

Ez a gondolat átvezet a lelkészek sorsához. Esetükben – helyzetükből adódóan – még inkább fontos a hitelesség, a szó és a tett összhangja. A lelkész ne menedzser, ne vezér, ne politikus, ne üzletember legyen elsősorban, és

ne is kényszerítsék erre a körülmények, hanem vezető, lelki vezető, a rábízottak lelkipásztora lehessen. Ahhoz azonban, hogy ennek eleget tudjon tenni, munkatársakra van szükség, s nélkülözhetetlen az alapos képzettség és a továbbképzés is, hiszen számos nehéz helyzetre kell felkészülnie. Egyházunknak azonban felelősséget kell éreznie lelkészei iránt, betegségnek vagy az élet egyéb nehézségeinek áldozatul esett lelkészekről gondoskodnunk kell, intézményes módon, nem esetlegesen, sokszor olyan feladattal bízva meg lelkipásztorokat, amely nem megfelelő számukra.

A harmadikként említett prioritás a hálózatosság. Az ésszerű alá-fölérendeltségi viszonyok mellett az egymással kapcsolatot tartó és információt átadó munkatársak ereje megsokszorozódik. A gyűjteményügyben dolgozók számára ez különösen fontos, s e szellemben is működünk, hiszen intézményesen nem sokan dolgoznak e szakterületen, ugyanakkor sokakat érint a munkánk és sok közöttünk az önkéntes munkatárs. A három országos intézmény, a vidéki szakgyűjtemények s az iskolai könyvtárak dolgozói mellett a többi munkatárs (az egyházmegyék gyűjteményi megbízottjai s gyülekezetenként – jó esetben – egy-egy ember) önkéntesként vesz részt a feladatokban. Érintve azonban sokkal többen vagyunk, minden egyes egyházközség, minden lelkész, hiszen irataink, tárgyaink kint vannak a gyülekezeteknél. Itt is a kölcsönösség elve kell

hogy működjék. A lelkész válláról a szakember vegye le a terhet, hiszen a levéltári, könyvtári munka szakmunka, ugyanakkor a lelkészek együttműködő, támogató magatartásukkal adják azt a biztos hátteret, amely a nyugodt és elismert működés garanciája lehet, s amely eredményhez vezet. Jó lenne, ha egyházunk ösztönözné azt a folyamatot, hogy e területen is kinevelődjék egyháztagjaink közül egy képzett, már erre a területre készülő következő nemzedék. Gyülekezeteink gyűjteményi anyagainak őrzése erkölcsi és anyagi felelősség, nem szabadon választott, hanem kötelesség. Ezért az egymást segítő együttműködésben valósulhat csak meg a szakszerű, ugyanakkor nem csak a szakemberek számára gyümölcsöző munka. Ahogy az egyház tagjaiként mindannyian egy test részei vagyunk, úgy egy-egy munkaág is egy testrész(let). A gyűjteményügy az emlékezet, az evangélikus egyház múltjának hordozója, a nagy egész, az egyház szellemi, írásos, tárgyi „lennyomata”. Ez azonban nem

öncélú tudóskodás. Evangélikus identitásunkat erősíti, ha tisztában vagyunk elődeink életével, gyülekezeteink múltjával. Ennek hordozói a régi iratok és tárgyak. A hitvalló lelkészek életútjának megismerése ma is példát ad. Ahhoz azonban, hogy e téren is eredményesek legyünk, lényeges kritérium a tudás, a képzettség, az információhoz jutás, a társakkal való kapcsolattartás, amelyben nagy szerepe van a közvetítő csatornák tudatos használatának. Emellett minden munkatárs számára erősítő, feladataiban biztonságot adó lehet a hasonló kérdésekkel foglalkozókkal való kommunikáció. Nemcsak az a lényeges, hogy a megfelelő személyek vállaljanak szerepet, hanem ahhoz kapják meg szűkebb és tágabb egyházi közösségük támogatását és megbecsülését, s itt is, mint minden feladatnál, legyenek segítők.

Kapcsolódik ez a gondolat a negyedik prioritáshoz, hiszen a fenntarthatóság stratégiáját, megmaradásunkat szolgálják és támogatják gyűjteményeink. Nem reprezentatív elem és dísz tehát az evangélikusságon a gyűjteményügy, hanem velünk azonos dolog, mi magunk vagyunk benne. Anyakönyveinkben családkunk, az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben gyülekezetünk múltja, lelkészeink működése. (Nem véletlenül voltak minden korban iratmegsemmisítések, s már az ókori Egyiptomban Ehnaton fáraó emléket is úgy akarták eltüntetni, hogy épületeit lerombolták, nevét a műemlékekről kivésették, s hosszú időre sikerült is elfelejteni.) Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a gyűjteményügy fontossága kiemelt lenne más területek rovására, de lényegesebb, mint a hétköznapi gondolat, s a befektetett energia és pénz hosszú távon térül meg. Nem csupán identitástudatunkat és összetartásunkat erősítheti, s nem csupán példákval szolgálhat, ami megtartó erő lehet, hanem feltárhatja a múlt olyan szeleteit is, amelyek hozzájárulnak a jelenben való eligazodáshoz. Különösen a reformáció kezdetének 500. évfordulójára készülve segíthet a múlt áttekintése helyzetünk értékelésében s jövőre vonatkozó terveink átgondolásában. Emellett méltón ünnepelni is lényeges, hiszen a hagyományok tiszteletben tartása minden közösség életben maradásának fontos eleme.

Minden szakmai tudást feltételező terület erősen kötődik a hivatásszerűséghez. Fontos, hogy mindenki azt a munkát végezze, amelyben a legjobb, ez azonban kölcsönösséget is feltételez. Mindenki a maga területén működve, egymást kiegészítve tevékenykedjék ugyanazon cél érdekében. Mindez még több aktivitást és kölcsönösséget igényel, nem feledve azt, hogy a szakmaiság, a hivatásszerűség nem öncélú, hanem ugyanarra irányul, mint bármely más munkaág: egyházunk küldetésének teljesítésére.

”Nem reprezentatív elem és dísz tehát az evangélikusságon a gyűjteményügy, hanem velünk azonos dolog, mi magunk vagyunk benne. Anyakönyveinkben családkunk, az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben gyülekezetünk múltja, lelkészeink működése.”

Kovács Eleonóra a szegedi József Attila Tudományegyetem magyar-történelem, valamint összehasonlító irodalom szakán, később az ELTE BTK levéltár szakán szerzett diplomát. 1997-től Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltárában, 2013 júniusától a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában főlevéltárosként dolgozik. 2009-től a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság főtitkárhelyettese. 2011 januárjától a *Turul* történelmi szakfolyóirat felelős szerkesztője. 2006 óta a Fejér-Komáromi Evangélikus Egyházmegye gyűjteményi felelőse. 2012 decemberétől az MEE Gyűjteményi Tanácsának elnöke.

Zsugyel
János

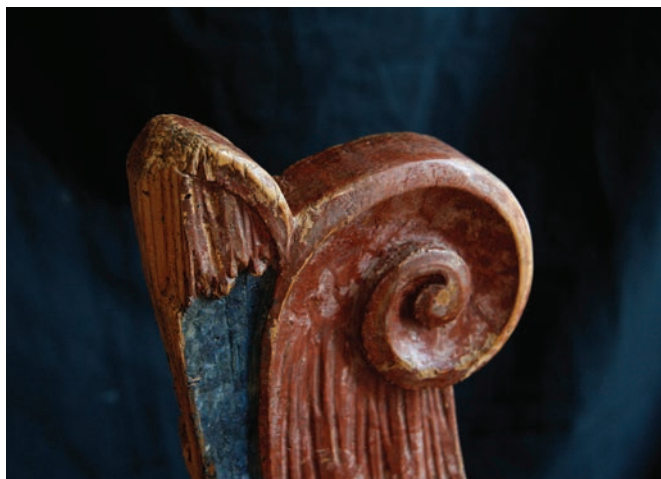
„Szerezzetek magatoknak barátokat a hamis mammonal...”

Gondolatok az egyházi pénzügyek fenntarthatóságáról

Hitünk szerint egyházunk múltját, jelenét, jövőjét Jézus Krisztus élete, halála és feltámadása határozza meg, így tevékenységünk anyagi hátterének balgaság lenne túlzott jelentőséget tulajdonítani. Ugyanakkor az egyházi területek napirendjének jelentős hányadát a pénzügyi döntések előkészítése és végrehajtása teszi ki, így az egyházi közgondolkodásban mégsem kerülhető meg az anyagi helyzetünkre vonatkozó álláspontunk érdemi tisztázása.

A *Láthatóan evangélikus* című stratégiai dokumentumban alig láthatóan jelennek meg a stratégia pénzügyi vonatkozásai, hiszen csak az utolsó prioritás utolsó bekezdése vet számot jelenlegi működésünk anyagi alapjaival s az ennek oldására irányuló törekvésünkkel:

„Egyházunk működésének pénzügyi forrásai jelenleg még a korábbi évtizedek jogfosztásaiból adódó legkisebb rossz megoldással, az állam költségvetési döntéseitől függő támogatáson alapulnak. Bár nem felmérhető, mikorra tudunk a hívek adófelajánlásai, illetve áldozatvállalása révén működni, de már most el kell kezdenünk kis lépésekkel jelezni, hogy felelős gazdálkodással, erőnkhez mérten önállóan tudunk gondoskodni gyülekezeteink és intézményeink fenntartásáról. Evangélikus kötődésű vagy csupán a szolidaritást és társadalmi felelősségvállalásunkat elismerő tehetősebb polgártársainknak hitelesen kívánjuk megmutatni, hogy miért érdemes a Magyarországi Evangélikus Egyházra bízniuk közcélú felajánlásaikat.”

Mind a helyzetértékelés, mind a kibontakozás irányának kijelölése helyes, de nem kerülhető meg az elérésükhöz szükséges út kijelölése. Az állami költségvetésből kapott támogatások átmeneti jellegét nem árt magunkban tudatosítanunk, bár a jövedelmet hozó egyházi tulajdonok kárpótlás nélküli államosítása miatt e támogatások is csak részben kompenzálhatják az elszenvedett károkat. (Németországban a napóleoni időkben elkobzott tulajdonok miatt máig is folyósítanak járadékokat az egyházaknak.) Az állami támogatások folyósítása azonban az egyház tevékenységét pozitívan megítélő politikai irányzatok kormányzati pozícióinak is függvénye, így kockázatoknak van kitéve. A kormányzattal szembeni alkupozíció pedig az egyházak társadalmi súlyának függvényében változó, s a legutóbbi népszámlálás adataiban

megjelenő tendenciák legalábbis gondolkodóba kell hogy ejtsenek bennünket. Amennyiben az egyháztagságot statisztikai szempontból sem vállaló népesség aránya a jövőben az eddigiekhez hasonló mértékben növekszik, a kormányzattal szembeni alkupozíciónk drámai csökkenésére számíthatunk, ami előbb-utóbb az állami költségvetési támogatási készség csökkenésében jelentkezik majd. A fentiek miatt a kibontakozás útjának az egyház anyagi alapjainak erősítése mellett egyházunk társadalmi támogatottságának növelése marad.

Legfontosabb feladat a gyülekezetek önfenntartó képességének erősítése. A legnagyobb gondok talán ezen a területen várnak ránk. Az egyházfenntartók létszámának csökkenése, az általános elszegényedés ezen a területen a legfenyegetőbb. Bizonyára emelhető még a hívek áldozatkészsége is, hiszen éves jövedelmük 1 százalékának felajánlása esetén már egy száz fő létszámú gyülekezet is képes a hívek átlagos életszínvonalának megfelelő jövedelmet biztosítani a lelkészének. (Természetesen további 1–2 százaléknyi áldozatvállalás szükséges az egyházi ingatlanok és a gépkocsi fenntartásához, de még ez is távol áll a történelmi tizedtől.) A szórványhelyzetbe szorult vidéki gyülekezetek esetén azonban ez sem elegendő. Szükséges lesz a lelkési minimumjövedelem (szerény, de értelmiségi életvitelhez, anyagi gondoktól mentes családfenntartáshoz szükséges jövedelemszint) meghatározása, hogy a kedvezőtlen anyagi helyzetbe került gyülekezetek is kiváló képességű, motivált lelkészeket tudjanak alkalmazni. A gyülekezetek által biztosított jövedelmeket központi forrásokból kell kiegészíteni erre a minimális jövedelemszintre, s a szolidaritási gondolatnak ez által is érvényt kell szerezni. Ez a jövedelemtranszfer azonban nem lehet egyirányú utca. A gyülekezeti önállóság protestáns hagyományának egyoldalú hangoztatásával számos gyülekezet nem fogad el tanácsot, nem enged beleszólást tevékenységébe, holott a közegyházi támogatásra igényt formál. Ki kell dolgozni a lelkési munka értékelésének komplex rendszerét, s a közegyházi szolidaritást élvező egyházközségek missziós tevékenységét harmonizálni kell a közegyházi célokkal.

Az egyházunk kezelésében levő oktatási és szociális intézmények kiváló missziós esélyt teremtettek, a spirituális és anyagi fejlődés lehetőségét nyújtják. Ehhez az intézményrendszerhez foggal-körömmel ragaszkodunk kell, óvatos bővítésére minden kínálózó lehetőséget ki kell használnunk. Az intézmények aktivitási teret és jövedelemforrást jelentenek a lelkészeknek, munkalehetőséget az evangélikus munkavállalóknak, valamint a szülőkön, hozzátartozókon keresztül egyházunk társadalmi elfogadottságát is növelik. Az intézményrendszer fenntarthatósága természetesen az állami normatívák juttatásának függvénye, ezért minden fórumon küzdenünk

kell azért, hogy az állami költségvetés nehéz helyzete ellenére fennmaradjon, esetleg javuljon a finanszírozás jelenlegi szintje.

Egyházunk társadalmi befolyását növelhetik a szép számmal tevékenykedő gyülekezeti, egyházi kezelésű alapítványok és egyesületek. Ezek a szervezetek nemcsak arra szolgálnak, hogy az egyháztagok közcélú 1 százalékos adófelajánlásait fogadják (bár ez sem elhanyagolható segítség intézményeink, gyülekezeteink pénzügyi gondjainak megoldásában), hanem a kívülállók megszólításának, tevékenységünkbe történő bevonásának terepei is lehetnek. Az e szervezetek által lebonyolított programok segíthetnek az önkéntesek aktivizálásában. A gyülekezeteink tulajdonában álló ingatlanok (gyülekezeti termek, istentiszteleti terek) kiváló teret adhatnak kulturális, közösségi rendezvényeknek. Éljük a „láthatóság” lehetőségével, mutassuk meg magunkat, erősítsük kötődésünket lakókörnyezetünkkel!

Váljunk sáfáraivá a ránk bízott anyagi erőforrásoknak és bizalmi tőkének, a Lutheránus Világszövetség stratégiai dokumentumának szellemében:

„Felelősen sáfárkodunk a forrásokkal és a felelősséggel, amelyet Isten ránk bízott. Elköteleztünk vagyunk az átláthatóság iránt céljainkban, folyamatainkban, döntéseinkben, a források használatában, hogy számon kérhetőek legyünk az emberek felé, akiket szolgálunk, illetve tagegyházaink, partnereink és adományozóink felé.”

Sose tévesszük szemünk elől, hogy az előző generációk által felhalmozott javakat és a ránk bízott jövedelmeket nem megőrzésre és öncélú gyarapításra, hanem az anyagi és lelki szükségset szenvedők szolgálatára kaptuk! Úgy, ahogy a hamis sáfárról szóló példázatban (Lk 16,1–15) Jézus szól hozzánk: *„Én is mondom nektek: szereztek magatoknak barátokat a hamis mammonnal, hogy amikor elfogy, befogadjanak titeket az örök hajlékukba.”* (Lk 16,9)

Zsugyel János (1954) közgazdász, egyetemi docens a Budapesti Gazdasági Főiskola Pénzügyi és Számviteli Karán. A Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Számvevőszékének elnöke. A Magyar Bibliatársulat Alapítvány kurátora. Feleségével együtt három gyermeket nevelt fel, négy unokája van.

Az élet értelme

Vassányi
Miklós

Az élet értelmére (a heideggeri *Sinn von Sein* egy moduszára) irányuló kérdés feltevésekor először különösen azt kell tisztáznunk, mit értünk „értelme” alatt ebben a kifejezésben. Legalább három értelmezés jön szóba ugyanis: 1. jelentés; 2. jelentőség; 3. cél. Itt csak az első két értelmezéssel foglalkozunk. Látni fogjuk, hogy „jelentés” és „jelentőség” kérdése szorosan összefügg, amennyiben jelentőségről (fontosságról) csak ott beszélhetünk, ahol egyáltalán van jelentés – minden jelentőség a jelentésben (vagy inkább a jelentés lehetőségében) alapozódik meg.

Mielőtt elkezdenénk taglalni ezeket az értelmezéseket, le kell szögeznünk, hogy bár az élet a lét egy modusza, „a létkérdés” tárgyalásakor első közelítésben mégsem az *egyetemes* létezés értelme az érdekes, hanem kizárólag az, hogy nekünk, „az egyetlen kérdező lénynek” (amint Heidegger és Sartre mondanák) mit jelent a *saját* létünk mint kifejezetten *emberi* lét, amelynek kezdete van és vége, moralitása és meghatározhatatlanul nagy tétje, legalábbis a mi számunkra. Erre szoktunk gondolni, amikor hétköznapi értelemben beszélünk az „élet értelméről”.

Az ilyen értelemben vett élet *jelentésével* kapcsolatos első kérdésünk nyilvánvalóan az, hogy vajon egyáltalán *van-e* jelentése az életnek. De az, hogy a jelentés kérdése egyáltalán *felmerül*, már maga is a jelentés előzetes jelenlétére (fundamentum jellegére) utal: egy esetleges *negatív* válasz is kikerülhetetlenül csak azon a logikai alapon lehetséges, hogy az életnek *lehet* tulajdonítani jelentést és jelentőséget. E választási lehetőség felismerésével kezdődik továbbá az ember *szabadsága* is.

Másként szólva, ez a „küszöb előtti” választási lehetőségünk azzal kapcsolatban, hogy az életnek *egyáltalán van-e* jelentése, maga is egyfajta *jelentés*. Az élet ezen a – konkrét kérdezést megelőző – szinten is eleve *jelentéssel* és ezért *jelentőséggel telített* lét. A jelentés (illetve a jelentés lehetősége) ugyanis minden kérdésés előfeltétele. Ha jelentés nem lehetséges, akkor kérdést sem lehet megfogalmazni.

Ezzel máris egy lépéssel a kiindulási kérdés *mögé* kerültünk (*Hinterfragung*). Ebből a felismerésből ugyanis az következik, hogy az embernek titokzatos módon *eleve van* egy elemi vagy „küszöb előtti” választási lehetősége. Az ember úgyszólván egy ajtó előtt találja magát, és maga döntheti el, hogy belép-e rajta vagy pedig nem.

Ezen a ponton pedig értelemszerűen a következő kérdés merül fel: mi az, ami az embert ebbe a (döntés)helyzetbe helyezi? Az élet értelmét kereső kérdés másfelől úgy is megfogalmazza ugyanezt a kérdést, hogy mi az, ami eleve jelentést ad az életnek (és csak ezután kutatja azt, hogy mi is ez a jelentés). A jelentés lehetőségét és a közölt jelentést ugyanis nyilván egy jelentésadó adja és határozza meg. Ez a két kérdés annyiban lényegileg azonos, hogy az, ami az embert az egzisztenciális döntés (kierkegaard-i) helyzetébe hozza, feltehetőleg ugyanaz, mint ami képes jelentést adni az életnek.

A „döntéshelyzetbe helyező” és a „jelentésadó” azonosítása azért ésszerű vélemény, mert ember és jelentés viszonya a kérdés – márpedig a jelentésre irányuló kérdés elé feltehetőleg az *képes* és főleg az *akarja* odahelyezni az egyetlen kérdező lényt (az embert), ami *képes* és főleg *akar* jelentést adni az életnek. Mindkét esetben – ha lehet így mondanunk – a feladvány feladójáról van szó, a világrejtély (*Welträtsel*) vagy jelen esetben inkább életrejtély (*Lebensrätsel*)

kigondolójáról. Nem ésszerű *két* okot keresnünk ott, ahol *egy* ok elégséges magyarázatul szolgál – Ockham borotvája elvágja a felesleges szálát.¹

A „döntéshelyzetbe helyezőre”, illetve „jelentésadóra” irányuló kérdések ezek alapján összefoglalhatóak úgy is, hogy mi az, ami biztosítja a kérdés lehetőségét egyáltalán. Ezzel kapcsolatos első meglátásunk az, hogy kérdésnek, tehát egyáltalán *jelentés*nek nem volna szükséges megnyilvánulnia. Leibnizet idézve azt mondhatjuk ugyanis, hogy – a jelentés (tehát végső soron egyáltalán a jelentést hordozó lét) megnyilvánulása helyett – sokkal egyszerűbb lenne a *semmi*. Miért van egyáltalán jelentés? És általában: „Pourquoy il y a plustôt quelque chose que rien? Car le rien est plus simple et plus facile que quelque chose.”² (A leibnizi kozmológiai istenérv kiindulási kérdése.)³

Az élet jelentésének kérdése így elvezet a lét (és ezzel egyben az élet) *okának* kérdéséhez. A lét oka a lét feltétele, a lét feltétele pedig egyben a jelentés feltétele is, hiszen jelentés a lét közegében nyilvánul meg, a léten kívül nem lehetséges jelentés sem – ez Parmenidész tézise.⁴

De mi lehet a jelentés feltétele? Az elégséges alap elve (*principium rationis sufficientis*, *Satz des zureichenden Grundes*) szerint az okozat minden tökéletessége magyarázható kell legyen az okból, vagy *simpliciter* (a szó szoros

¹ „Entia praeter necessitatem non sunt multiplicanda.” – „Nem szabad felvenni a szükségesnél több létezőt.” (Ockham’s razor.)

² „Miért van inkább *valami*, mint semmi? A semmi ugyanis egyszerűbb és könnyebb, mint a valami.” (A természet és a kegyelem ésszerűen megalapozott elvei. In: LEIBNIZ 1986, 298. o. [Az eredeti műben: LEIBNIZ 1965, 602. o.] Az idézet szövege eredeti helyesírással.)

³ Vö. LEIBNIZ 1965, 302–308. o. (Magyarul: A dolgok első eredetéről. In: BOROS 2006, 269–276. o.)

⁴ Lásd Parmenidész töredékei közül a B 3-ast, a B 6-ost és a B 8-ast. Parmenidész töredékeit H. Diels és W. Kranz kiadásában szokás idézni: *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 231–232., 238. o.

értelmében) és a valóság ugyanazon rendjén belül maradvá, vagy *eminenter* (*secundum eminentiam*, a meghaladás értelmében) a valóság valamely magasabb rendjére való utalással. Ez azt jelenti, hogy a jelentés feltétele vagy maga is *jelentés*, vagy a jelentést tökéletességben meghaladó, a valóság más rendjébe tartozó, de jelentés felmutatására vagy létrehozására *képes* dolog. Nevezzük a jelentés ezen alapját vagy feltételét *végtelen jelentésnek!*

Azt ígértük, hogy miután megkíséreltük tisztázni, mi az, ami *eleve jelentést ad* az életnek (most ezt azonosítottuk a jelentés feltételében mint végtelen jelentésben), ennek alapján megpróbáljuk megválaszolni kiindulási kérdésünk első értelmezését is, amely az élet értelmét mint az élet *jelentését* kereste.

Láttuk, hogy az életnek kikerülhetetlenül *van* jelentése, és ebből fakadóan jelentősége. Ezt a jelentést és jelentőséget attól kapja, amit végtelen jelentésnek neveztünk. Ez a jelentés először egyfajta *kérdést megelőző kérdésen* át tűnt megközelíthetőnek, amelyet úgy fogalmaztunk meg: „Van-e egyáltalán jelentése az életnek?” Most, hogy első közelítésben azonosítottuk a jelentés feltételét, láthatóvá válik, hogy ezt a kérdést, mely az ember létkérdése, valójában a jelentés feltétele mint a jelentés *ura* teszi fel az embernek (akit most már úgy definiálhatunk, hogy „az a lény, aki megért”). Ha ezt a kérdést átfogalmazzuk annak megfelelően, ahogyan a jelentés urának és feltételének szemszögéből nézve, az embernek címzetten megjelenik, akkor a következő formát ölti: „Akarod-e, hogy legyen jelentése az életednek?”

A létkérdéssel kérdezzük a létet, de a lét (illetve azon keresztül a lét és a jelentés feltétele) *visszakérdez*. A visszakérdezés a végtelen jelentés műve, azé a hatalomé, amely *jelentést ad* (képes és akar is adni). A végtelen jelentés odafordul a megértő lényhez, és a létkérdés visszafordításával *bevonja* őt a lét jelentéssel való felruházásába (a jelentés létrehozásába).

A visszakérdező végtelen jelentés az a hatalom, amelynek hatalmában áll jelentést ruházni arra, ami a létbe megy, létrejön. Ha a végtelen jelentés, a jelentés alapja visszatükrözi az ember létkérdését, azzal *célja van*. Mondottuk, hogy a végtelen képes is és akar is jelentést adni *annak* az életnek, amelyik ezt kéri. A létkérdés visszafordításának nem lehet más célja, mint a *valóságos* jelentés létrehozatala abban az életben, amelyik figyel minden jelentés alapjának hangjára. A végtelen jelentés hangtalan hangja ugyanis hallható; a végtelen jelentés *megnyilatkozó* jelentés.

Hivatkozott művek

G. W. Leibniz válogatott filozófiai írásai. Szerk. Márkus Gy. Ford. Endreffy Z. Európa, Budapest, 1986. (A mű eredeti címe: Principes de la nature et de la grace, fondés en raison. In: *Die philosophischen Schriften von G. W. Leibniz*. 6. köt. Szerk. C. I. Gerhardt. Olms, Hildesheim, 1965.)

LEIBNIZ: De rerum originatione radicali. In: *Die philosophischen Schriften von G. W. Leibniz*. 7. köt. Szerk. C. I. Gerhardt. Olms, Hildesheim, 1965. 302–308. o. (Magyarul: A dolgok első eredetéről. In: BOROS G. [szerk.]: *A XVII. századi filozófia antológiája*. Áron, Budapest, 2006. 269–276. o.)

Die Fragmente der Vorsokratiker. Szerk. Diels, H. – Kranz, W. 1. köt. Weidmann, Zürich–Hildesheim, 1989.

Vassányi Miklós filozófus, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója.

Heltai
Miklós

Nevelés – a lelkek összhangja

Karácsony Sándor pedagógiája a 21. századi Magyarországon

Karácsony Sándor nemcsak a szerző pedagógiai-tudományos érdeklődésének tárgya: keresztapja is. A magyar királyi Zrínyi Miklós Főgimnáziumban édesapjának osztályfőnökeként (1919–1927) alakult ki kettejük életre szóló kapcsolata-barátsága. E dolgozat röviden összefoglalja Karácsony Sándor pedagógiai rendszerét és módszerét, kiemelve azon vonatkozásait, amelyek ma is – új meg új pedagógiai módszerek feléledése, kialakulása és elhamvadása közepette – időszerűvé teszik tanulmányozását, újbóli beemelését az iskolai gyakorlatba. Írásának célja az érdeklődés felkeltése egy korában rendkívül népszerű pedagógus iránt, akit „a jövőbe vetett hit optimizmusa” tartott meg emberként, tanárként egyaránt.

Karácsony Sándor a 20. század első felében olyan neveléstudományi rendszert alkotott, amelyet korának ifjúsága és szellemi nagyjai egyaránt elismertek és méltányoltak. 1891-ben született Földesen, a debreceni Református Kollégium nevelte, egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, majd Genfben, Münchenben, Bécsben egészítette ki. Gimnáziumi tanárként dolgozott Budapesten, majd a Magyar Tudományos Akadémia szótárszerkesztő bizottságának munkatársa volt. 1934-től egyetemi magántanár Debrecenben, 1942-től ugyanott a pedagógia nyilvános rendes tanára volt. Vezetője, illetve munkatársa a kor vallásos ifjúsági mozgalmainak, a cserkészetnek, a Keresztýén Ifjúsági Egyesületnek. Mozgalmi munkája, sokoldalú publikációs tevékenysége, 1938-tól megjelenő neveléstudományi művei révén korának egyik legismertebb tudósává lett, különösen az egyetemi ifjúság körében örvendett nagy népszerűségnek. A kiépülő kommunista diktatúra 1948-tól fokozatosan kiszorította a tudományos életből és a közéletből is, 1950-ben kényszernyugdíjazták, majd nyugdíját is megvonták. Budapesten halt meg 1952-ben.

1991-ben Karácsony Sándor még élő tanítványai egyesületet alapítottak,¹ hogy műveit újra kiadják, és eszméit ismét beemeljék a pedagógiai köztudatba. Ily hosszú idő eltelte után azonban önként adódik a kérdés: érvényes-e még és mennyiben Karácsony-nak a maga korában a reveláció erejével ható neveléstudományi-nevelésfilozófiai eszmerendszere?

Ahhoz, hogy a kérdésre érdemben válaszolhassunk, meg kell kísérelni Karácsony Sándor pedagógiájának áttekintését és sajátos tudományos nyelvezetének egyeztetését a mai szóhasználattal. A rendelkezésre álló terjedelemben ez igen nehéz feladat, szerencsére könyvei már új kiadásban is rendelkezésre állnak.²

¹ Az egyesület neve: Csökmei Kör (Pécel), 1991 óta évente többnapos konferenciákon ismertetik Karácsony Sándor pedagógiáját. Karácsony Sándor családja nemesi előnevén (Csökmei Sándor) adta ki verseit.

² Karácsony Sándor művei (az évszámok az első kiadás, illetve a legutóbbi, a Csökmei Kör támogatásával a Széphalom Könyvműhelynél megjelent életműkiadás évszámát jelölik): *A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja*, 1939, 2009; *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon*, 1938, 2010; *A könyvek lelke (Jelrendszer és jelképrendszer. Irodalmi nevelés)*, 1941, 2006;

* * *

Mit mond tehát Karácsony Sándor a nevelésről, a nevelés lehetőségeiről?

A nevelés sok más emberi kapcsolathoz hasonlóan elsősorban azt jelenti, hogy egyik ember a másiknak képes adni és képes a másiktól elfogadni. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha nem tartanak egymástól, ha nem akarja egyik a másikat felhasználni, becsapni, leigázni, tehát egymást egyenjogú félnek tekintik, mert csak így jöhet létre köztük becsületes csereviszony. Az egyenjogúság nem egyenrangúságot jelent: a gyermek, kamasz a maga gyermek-kamasz mivoltában teljes értékű ember, felnőttet játszva nem az, mert a felnőtt terheket még nem bírhatja, felnőtt kompetenciákkal nem rendelkezik. De ez fordítva is igaz, a tanár nem adhatja ki magát gyermeknek-kamasznak, mert ez a partner becsapását jelenti. Aki tehát gyerekekkel-kamaszokkal akar tisztességes csereviszonyt, az gyermek, kamasz, ifjúi mivoltukban ismerje és becsülje bennük az embert – felnőttként. Ám bármily meglepő: a tanár is ember, ez a figyelmeztetés viszont a diákoknak szól!

* * *

Persze a csereviszony olyan, hogy az egyiknek eladnivalója van, a másiknak meg szüksége van arra, amit kínálnak. Ami a nevelésre vonatkoztatva annyit jelent, hogy vagy van a tanárnak tisztességes, megbízható tudása tárgyából-tudományából, vagy nem tanár, hiába van róla papírja. Ha viszont a diák nem azt érzi, hogy neki meg éppen az kell, amit az iskolában kínálnak, értelmetlen az otléte, valójában nem diák. (Nem merném állítani, hogy manapság csupa-csupa igazi tanár és igazi diák koptatja az iskolák padlóját, bár öröndetesen sok van belőlük.)

Az iskola azonban – bevallottan – nemcsak a tudásanyag átadásával akarja az ifjabb nemzedék tagjait társadalmi létezésre alkalmassá tenni, hanem gyermeki-ifjú személyiségük felnőtt személyiséggé formálódásának elősegítésével is, hogy majdan az iskola védett világán kívül is megtalálják helyüket, szerepüket, s annak betöltésében felelősséget is vállaljanak. Karácsony Sándor hatályon kívül helyezte azt az elképzelést, amely szerint a személyiség formálása a nevelő feladata lenne, s megállapította, hogy kettejük kölcsönhatása az, amelyben ott van a formálódás lehetősége. A kölcsönhatásban pedig csak az tud hatni, akinek – megint csak – többlete van, de ez a többlet több, mint „csak” tudás. Annyival több, amennyivel a lélek több, mint intellektus. A nevelésben részt vevők lelki működésének többlete teszi a tanár–diák viszonyt is többé-mássá az eladó–vevő viszonytól (bár mostanában vannak olyan pedagógiai irányzatok, amelyek ezt tagadják).

Az ifjú léleknek olyan partnerre van szüksége, akiben megvan az a többlet, ami a pszichét, az intellektust „átlekesíti”: személyiség. Személyiségre csak személyiség tud hatást gyakorolni: lélek lélekkel viszonyul, s ez jelenik meg a pszichés relációkban. Karácsony Sándor felfogása szerint régóta ismeretesek azok a pszichés kapcsolati formák, amelyekben emberek képesek egymásra hatni és a hatást elszenvedni, s ezek az iskolában sem lehetnek mások, mint abban a bizonyos nagybetűs életben: a művészi, nyelvi és társadalmi viszonyulások. Azaz a nevelő álljon készen arra, hogy művészetben, nyelvben és diákjaival való társas közösségben keressen és találjon szerepet magának és

---

A magyar világnézet (Világnézeti nevelés), 1941, 2007; A magyarok Istene (Vallásos nevelés), 1943, 2004; A magyarok kincse (Értékrendszer és axiológia), 1944, 2008; Magyar ifjúság (Tettrendszer és etika), 1946, 2005; Ocsúdó magyarság (Szokásrendszer és pedagógia), 1942, 2002; A magyar demokrácia (Függetlenségre – autonómiára nevelés), 1945, 2011; A magyar béke (Háborúból békére – reformra nevelés), 1947, 2011.

növendékeinek, ha valóban hatni akar (akiknek fejlődési stádiumuktól függően más és más a művészete, nyelve, társadalma, mint a felnőtteké). Hogy ez milyen nehéz feladat, csak az tudja, aki már próbálta. Lét és nemlét kérdése tehát a nevelő számára, hogy megtalálja azt a szót, gesztust, szerepet, amellyel megteremtheti a kapcsolatot növendékével, növendékeivel, amely igazándiból tanárrá teszi: tanári léte vagy nemléte múlik rajta. Mert az ifjú lélek számára is csak egy igazi kérdés a fontos: mi végre is van a világon? Erre a kérdésre pedig csak az válaszolhat érdemben, aki a választ hivatásában találta meg.

* * *

Minthogy az iskolában az érdekelt felek elsősorban és többnyire mégiscsak élőszóban kerülnek egymással kapcsolatba, Karácsony Sándor alapvető követelménynek tartotta, hogy a közlés érthető, világos legyen. Ő a maga korában úgy látta, hogy ennek egyik első akadályja, hogy az iskola, a tantárgyak nyelve nem a magyar nyelv törvényszerűségeihez igazodik. Ezzel kapcsolatban számos esetben bizonyította, például szülőfalujában, Földesen, ahol „kísérleti parasztgimnáziumot” szervezett (KARÁCSONY 2009, 203. o.), hogy nem lehetetlen vállalkozás magyar emberekhez magyarul beszélni, még az iskolában sem. Vajon mostanra már megoldódott ez a probléma?

A közlés világossága továbbá akkor valósul meg, ha tantárgya-tudománya mondanivalóját a tanár egyértelmű nyelvi jelekké formálja, a diák pedig így veszi tudomásul. Azaz a feleknek meg kell tanulni a tantárgy, a tudomány nyelvét beszélni és érteni, ami az előbbiektől figyelembevételével még ma sem könnyű feladat Magyarországon, de megkerülhetetlen.

Kontra György³ erre vonatkozó nézeteit idézem szabadon: nem okvetlenül az fontos, hogy a tudományos műszo magyar legyen, hanem az, hogy a hallatán kép jelenjen meg a hallgató belső filmvásznán, és az a kép egyjelentésű legyen. Ha azt mondom: tehéntrágya, nem vitás, hogy mindenki belső kivetítőjén ugyanaz a kép jelenik meg (esetleg szageffektussal együtt). Ha azt mondom: lézer, nem biztos, hogy mindenki belső filmvásznán az a felirat jelenik meg: *light amplification by stimulated emission of radiation*, még csak az sem biztos, hogy a magyar emberén ennek a fordítása: fény erősítése indukált sugárzás kibocsátása révén. De ha nem az, hogy olyan fénysugár, ami nagyon erős és vágni is lehet vele, meg sok minden egyebet, tehát *lézer*, akkor baj van, mert semmit nem jelent. Ugyanezt végigvehetnénk a *radio detection and ranging*gel, azaz a rádiós kutatással és méréssel, mert vagy *látjuk azt a láthatatlan* elektromágneses rezgéssugarat, azaz a *radart*, ami visszaverődve egy képernyőn kirajzolja a keresett tárgy kicsinyített képét, vagy nem látunk semmit, hiába mondjuk végig a szó szerinti magyar fordítást. De ezt mondja Karácsony Sándor is: a magyar nyelvszemlélet képes az idegen szavakat is magyarrá tenni, ha képi erejével tartalommal tölti meg őket.

Még egyszerűbben: a tanár a feladat alól nem bújhat ki azzal, hogy a tudományosság az érthetlenséggel azonosítja. Tessék a diákkal együtt szenvedni, míg mindketten nem látják a jel jelentését ugyanannak.

Egyébként magyar szavakkal is lehet olyan „tudományos” nyelvezetet produkálni, amin a „beavatotakon” kívül élő magyar ember nem beszél, és amit nem is ért – mert nem is jelent semmit. (Aki nem hiszi, olvassassa szorgalmasan az *Irodalomtörténeti Közleményeket*.)

³ Karácsony Sándor életútjának és tudományos rendszerének legalaposabb feldolgozása Kontra Györgynek köszönhető. *Karácsony Sándor, a nagybírú professzor* című könyve (KONTRA 2003) átfogó képet ad nyelvészetileg, lélektanilag, logikailag megalapozott neveléstudományi rendszeréről, nevelésfilozófiájáról, általános filozófiai nézeteiről. Ismerteti középiskolai és egyetemi tanári működését, a kor vallásos ifjúsági mozgalmaiban játszott szerepét, valamint szépirodalmi és kegyességi műveit is.

A dolognak azonban ezzel sincs vége, hiszen, mint már szó volt róla, köztudott: más nyelven ért a kisgyerek, máson a serdülő, máson az ifjú. Aki tehát szót akar érteni velük, annak érteni és beszélni kell gyerekül-kamaszul. Karácsony Sándornak e vonatkozásban volt egy szemléletes hasonlata: a misszionáriusok tudják, hogy aki kínaiakat akar megtéríteni, annak tudnia kell kínaiul, sok pedagógus viszont nem tudja, mit jelent a gyerek, kamasz, fiatal felnőtt nyelvén tudni. A kisgyermek nyelve a játék, a serdülőé a probléma, az ifjú emberé a késhegyig menő vita, állapította meg annak idején, ez azonban nem jelenthet öncélú, infantilis játszadozást, konkrét tudás nélküli „léggömbhámozást” probléma és vita címén. Kérdés, hogy változtak-e azóta a gyermekek-ifjak életkori nyelvi sajátosságai, vagy némileg torzultan, a gépi civilizáció által elfedve, de ugyanazok, mint régebben. (És sok „céhbeli” ugyanúgy nem ismeri ezeket, mint annak idején.)

Aki szót akar érteni, annak a beszéde nemcsak érthető és világos kell hogy legyen, hanem érvényes is. A tanár felelőssége az érthetőség, a tankönyvek összeállítóié az érvényesség. Karácsony Sándor annak idején a „tananyag” számos tételéről állapította meg, hogy elavult, érvénytelen. Egyetlen példa csak: a mondat beszédünk és írásunk legkisebb, még értelmes szakasza – erről az akkori meghatározásról írta, hogy körülbelül ugyanazt a színvonalat képviseli a nyelvtan tanításában, mintha a földrajzos azt tanítaná, hogy a Föld tányér alakú és az Okeanos folyja körül (KARÁCSONY 2009, 57. o.).

A következő meghatározást egy 2011. évi érettségi puskából másoltam ki, tehát nyilván a mai iskolai nyelvtan álláspontját képviseli: „A mondat fogalma: egy vagy több szóból álló nyelvi egység, amely egy gondolattal viszi tovább a mondanivalót. A beszédnek nyelvtani szabályok szerint összeszerkesztett, egy vagy több szóból álló nyelvi egysége.”

KARÁCSONY Sándor hetvenvalahány évvel ezelőtt úgy gondolta, hogy a mondat egy egységes képzeletbeli kép részekre bontása beszédünkben abból a célból, hogy a hallgató képzeletében újra egységes képpé álljon össze (2010, 29. o.). A ma nyelvtudományából találhattam volna példát olyan mondatértelmezésre, amely lényegesen modernebb a középiskolainál, és nagymértékben közel áll Karácsony Sándor felfogásához. Minthogy pedig ez így van, az érvényes tudomány közvetítésének kötelezettsége alól egészen a pedagógus kollégák sem mentesíthetők. Ha a tankönyvekben elavult tételek szerepelnek, nézzenek utána a modernebbeknek-helyesebbeknek, Karácsony Sándor is így tett tanár korában.

Az iskolában csak nyelviileg érthetően, világosan megfogalmazott, érvényes tudománynak van helye: ennek a követelménynek az igazságát nehéz lenne cáfolni. Van-e okunk arra, hogy úgy gondoljuk, mára ezek a követelmények már teljesültek? Valószínű, hogy nagyon sok tankönyvben bőven találhatunk olyan részleteket, amelyek sem nem világosak, sem nem érthetők, de nem is érvényesek. Ez pedig azt jelenti, hogy a nyelvi-tudományos nevelés általa feltárt problémái ma is problémák.

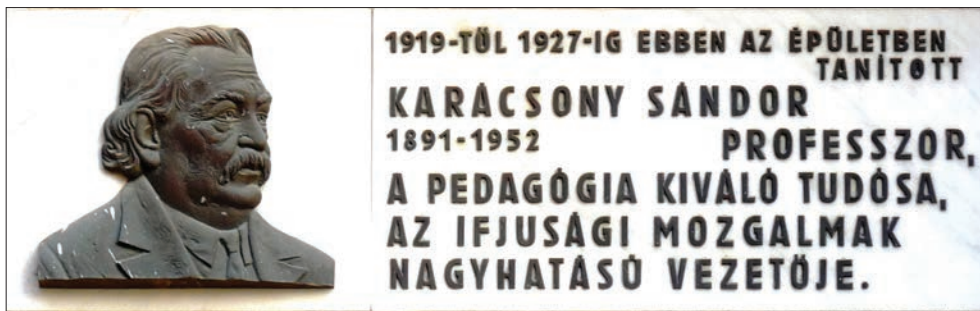

Karácsony Sándor

* * *

Az ember nemcsak ért, hanem érez, akar és hisz, az egészséges emberi lélekben érzélem, értelem, akarat, hit egységet alkotnak, bármelyik hiánya súlyos személyiségtorzulást, személyiségzavart eredményez. A nevelés tehát nem célozhatja csak az értelmet (bár az intellektuális hatások a többi területen is pozitívan hathatnak).

Karácsony Sándor domborműves emléktáblája az egykori Magyar Királyi Állami Zrínyi Miklós Reálgymnázium (ma: Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kara) falán, ahol 1919 és 1927 között tanított. A bronz dombormű Rajki László szobrászművész alkotása

Az iskola régóta és nagyon helyesen törekedett érzelmi nevelésre is, s azt is fölfedezte, hogy érzelmi életünknek legalább három pólusa van.

Az egyik, az *életérzések* közvetlenül a testi szférával van kapcsolatban. Meghatározói életkörülményeink: megkapja-e testünk, ami dukál (étel, ital, fedél a fejünk felett)? De ugyanilyen fontos az is, hogy biztonságban érezzük-e ma-

gunkat. Karácsony Sándor mindkettőt fontosnak tartotta, azt is: esznek-e, alszanak-e eleget gyermekeink, azt is, biztonságban érzik-e magukat a felnőttektől. (Ezeknek a kérdéseknek manapság sajnálatosan nőtt az aktualitása, s a biztonságot illetően a szituáció sokszor a korábbinak a fordítottja: a felnőtt biztonságát a tanulók veszélyeztetik.) Az életérzések megnyugtatójának kulcsát azonban alapvetően a személyiség autonómiájának biztosításában látta. Hogy ez mit jelent? Azt, hogy minek tekintjük a másik embert: akadálnak, ellenfélnek, céljaink elérése hasznos eszközének – vagy annak, ami valójában: társunknak. Nagy kérdése ez az emberi életnek, nem hiszem, hogy Karácsony Sándor kora óta vesztett volna aktualitásából, s csak ismételhetem, amit ezzel kapcsolatban írt és mondott: ami az életben érvényes és aktuális, az az iskolában is az.

Tanár és diák tehát vegye tudomásul és fogadja el egymást a maga mivoltában, ajánlja. Férjenek meg egymással azon a helyen, ahol a sors összehozta őket, például az éppen aktuális osztályban, teljék az idejükből egymásra tanórán belül, tanórán kívül. S legfőképpen: tanuljanak meg együtt dolgozni, tanulják meg, hogy természetes kiegészítő felei egymásnak, éppen ezért csak közös munkában született eredményeik tartósak, minden más elmállik idővel. A tanár nem akkor tartja tiszteletben diákja autonómiáját, ha nem követeli meg tőle a tanulást, hanem akkor, ha a kisgyerekekkel játszik, a serdülővel problémázik, az ifjúval vitatkozik a kultúra közegeiben, ha úgy tetszik: a tananyag megtanításának ürügyén, s mindezt egzisztenciális komolyságú munkaként (KARÁCSONY 2011, 42. o.). (Csak példaként: a tanító életre-halálra matematikát, nyelvtant stb. játszik a kisdíákokkal.)

* * *

Mármost az egzisztenciális kérdésként megélt iskolában nem lehetnek idő- és térbeli akadályai a kapcsolat működésének, s nem lehet az életteli viszony árját az ok-okozati viszony gátjai közé szorítani. A botlásoknak, vétkeknek nincsenek végzetes következményei, a mindig újrakezdés, újrarendezés szabad légkörében mindig minden lehetséges, éppen úgy, mint a családban – mindaddig, míg ki nem derül valamiről, hogy az már nem. Azt viszont jó szívvel

lehet tudomásul venni, hisz a családban az ilyesmi is elviselhető. (Ez a tétel persze nem érvényes a devianciák és az aszocialitás eseteire.) Az *erkölcsi érzelmek* azonban főleg az akarati-közösségi nevelés kérdésköréhez tartoznak, ott majd még visszatérünk hozzájuk.

* * *

Az érzelmi viszonyulások harmadik és legfőbb lehetősége a művészetben adott, mivel érzelmi síkon a művészi, tehát a műalkotó-műélvező a természetes alapviszony. Az egyik emberből kitörő érzést, a vox humanát a másik sajátjának fogadja el és gazdagodik (tehát nevelődik) belőle. A megnyilvánuló felindultságának valódi oka kell hogy legyen, az érzelmi kitörés nem lehet mesterkélt, hazug, mert azt a másik elutasítja. S az érzelmi kitörés meg kell hogy valósítsa a kör négyesződését, meg kell találnia egyrészt az adott közösség történelmileg hitelesített formakincsét, másrészt az egyetlen, egyedi, egyszeri kifejezési formát, különben nem művész, csak valamiért indulatos ember, s nem művészet, amit produkál, hanem csak abajgás. S ráadásul mindezt minden ember mindenkor, egyetemes, univerzális problémájaként kell megmutatnia (KARÁCSONY 2006, különösen 9–84. o.). Nos, mindezek alapján ajánlja Karácsony Sándor a művészi-érzelmi nevelés anyagául a népi és klasszikus alkotásokat (tegyük hozzá, a klasszicitásnak igenis van normája), s hozzáteszi: művész és közönség egymásra találása az iskolában is csak személyes találkozás lehet. Tapasztalhatjuk: a gép, még a legjobb szándékkal alkalmazott gép is személyteleníti a művészi élményt, ezért csak nagyon módjával érdemes alkalmazni. Hogy azután miképpen válhat érzelmi viszonyulásban tanár és diák művésszé és közönséggé, arról sokat kellene beszélni, itt most azonban csak annyit: lehetetlen – és mégis lehetséges kellene hogy legyen. Amikor azonban azt látjuk, hogy nagy sokaságban maradnak emberek minden „nevelés” ellenére érzelmileg a toporzékoló, magát földhöz vagdosó kisgyerek szintjén (a rettenetes érzelmi sivárság tömegessé válásáról itt most ne essen szó), akkor azt kell hinnünk, hogy sokszor még jó szándékú nevelési törekvések is álautonómiát, álművészetet erőltetnek a gyermekekre. S mindez, tetézve a monumentalitást mímelő, valójában azonban narkóizist megvalósító gépi közvetítéssel: lélekromboló.

* * *

A nevelés, bármiként is enyhítenénk a dolgot, alapvetően mégiscsak azt jelenti, hogy beavatkozunk a másik ember életébe, hogy az egyik ember tesz valamit, a másik meg elszenvedi. Karácsony Sándor rájött arra, hogy ennek a problémának nem megoldása az, hogy módszertani hozzáértéssel kívánatosá tesszük az „áldozat” számára a beavatkozást, hogy nevelői ügyeskedéssel fájdalommentessé tesszük cselekedeteinket. Úgy látta, képmutatás lenne a beavatkozást másnak hazudni, a tettét észrevétlenné tenni. A megoldás az, ha te, másik ember, elszenveded a cselekedeteimet, mert elviselhetően cselekszem.

Elviselhetővé a pedagógiai cselekvést egyrészt az teszi, hogy nem mondjuk a nehézre azt, hogy könnyű, a tanulásra azt, hogy csupa élvezet. Ellenkezőleg: világossá tesszük, hogy csendben megülni 5-6 órát egyvégtében nehéz, hogy a tanulás munka, sőt nehéz munka. De azért vagyok én itt, hogy megmutassam: én is túlestem ezen, más is, mégis élek, nem haltam bele. És azért vagyunk itt ketten-akárhányan, hogy együtt csináljuk, úgy könnyebb, ha van az embernek segítsége.

Másrészt az ilyen légkörben éppen úgy megvan a viszonzóság lehetősége, mint a családban: akin a sor, aki képes rá, az enged, az hajtja a másikat, az kezdi újra. Mint a családban: az igazi szabadság levegője akkor árasztja el az iskolát, mondja Karácsony Sándor, ha a diák apjának-anyjának, bátyjának-nénjének veszi tanárát, tanítóját, ő

meg kisöccsének, húgának, fiának, lányának a diákját. Mert csak a tisztességes családban kétségtelen, hogy egyik a másiknak mégiscsak jót akar, erkölcsi érzelmek és cselekedetek csak ott, a kétségbevonhatatlan kölcsönös jó szándék és szeretet légkörében alkotnak egységet. És cáfolja, aki tudja Karácsony Sándor igazságát: a nevelés voltaképpen szeretetvallás – a gyakorlatban.

* * *

Áttekintve Karácsony Sándor nevelésről vallott nézeteit, óhatatlanul is igazat kell neki adnunk, amikor azt írja: a nevelés a lehetetlen „letetése”.⁴ Mert ha tudjuk is mindazt, amit tudnunk kell a nevelésről, és ha próbáljuk is tudásunknak hasznát venni „menet közben”, azt is tudnunk kell: az életben alapvető törvényszerűség a kiszámíthatatlan fordulatok bizonyos bekövetkezése, mindig, mindenütt, hát még ember és ember, lélek és lélek összegyálulódásakor. S tudjuk: tökéletes tanár és tökéletes diák nincs, nem is lehet, hisz emberek mindketten. Mi hát a garancia arra, hogy kettejük viszonya mégiscsak jó gyümölcsöket hoz? Karácsony Sándor szerint a nevelő hitbizonyossága. Ne álljon gyermekek elé tanító-nevelő szándékkal, akinek nincs hite abban, hogy a lehetetlen mégis lehetségessé válik. De ne gondolja azt sem, hogy kegyeskedéssel be lehet foltozni az alapos pedagógiai munka hiányosságait, vagy pláne helyettesíteni lehet a tisztességes tanári munkát. A hitbizonyosság első renden azt jelenti, hogy hiszem: van értelme annak, hogy te meg én, ti meg én itt és most együtt valami olyannal fárasztjuk az elménket, aminek látszólag semmi összefüggése nincs hétköznapi életünkkel, holnapi megélhetésünkkel. De nincs fontosabb annál, mint hogy megértsük: az emberi életet az ilyen dolgokkal való gyöttrődés emeli a vegetatív élet színvonalára fölé, ezt nevezik kultúrának, ami mégiscsak az emberi társadalom emberi mivoltának egyetlen záloga. Erről a kultúráról vallok én, szigorúan a szaktárgyam nyelvén, ezen keresztül nyilvánul meg hitbizonyosságom: az életnek van értelme.

Karácsony Sándor a hitbizonyosság szükségességét tudományosan igazolja, sajátját az evangéliumból eredezteti, az evangéliumra azonban nem az argumentáció részeként, hanem forrásként hivatkozik, nem zárva ki a források közül például a humanizmus nemes eszméit. Az azonban pedagógiai alaptétele, hogy akinek nincs hitbizonyossága, annak nem lehetnek követői, tanítványai. Tanítványok nélkül viszont a „nevelés” értelmét veszti, tehát fölösleges róla értekezni.

Csak a pedagógus hite képes áthatni az emberi lélek felső rétegei és vitális érzései közötti hatalmas távolságot, csak ez adhatja számára azt az áhítatot, amely nélkül ember emberhez nem közeledhet az autonómia sérelme nélkül. Ámbátor ma már az is világossá kezd válni, amit Karácsony Sándor mindenkinél előbb látott meg: ha a természet autonómiáját nem tiszteljük, ha a természettel való viszonyunknak nem az áhítat az alapja, akkor oda jutunk, ahová mostanában már kezdünk eljutni: a természet tönkretételéhez.

* * *

Érvényes-e hát ma, a 21. század világában és Magyarországon mindaz, amit Karácsony Sándor a nevelésről írt és mondott? Amennyiben a ma pedagógiájában nem számít meghaladott eszmének, hogy a nevelésben (is) fontos az, hogy a partnerek tiszteljék egymást, ne vegyék el azt, ami nem az övék, sőt adják meg a másik jussát, fölösen is; hogy a nevelők magyarul, érthetően és érvényesen adják át, ami az iskolában átadandó; hogy a formákban az örök-szép emberit, társas viszonyaikban az elviselhetőség szabadságát keressék és találják meg diákjaikkal együtt, akkor érvényes. Amennyiben nem elavult elképzelés, hogy az emberiség minden nemzedékének meg kell tanulni hinni és szeretni, hogy az emberiség megmaradjon, s voltaképpen ez a nevelés – akkor érvényes.

⁴ „A lehetlent leteti a nevelés, de letetnie kell mégis, mert egyetlen lehetőség a számára.” KARÁCSONY 2002, 389. o.

Még akkor is érvényes volna, ha mindezek az eszmék már nagymértékben megvalósulóban lennének, de különösképpen érvényes, ha – mint naponta látjuk – problémának maradtak, vagy mint problémák még el is mélyültek.

Ma a pedagógia tudománya más kifejezésekkel ugyan, de sok részterületen ugyanazt mondja, mint Karácsony Sándor. F. W. Kron, Nohl, Buber, Skinner, Mead, Parsons stb. nézetei a szimbolikus interakcióról, pedagógiai viszonyról, dialogikus viszonyról, szociális tanulásról egyeznek azzal, amit Karácsony Sándor a pedagógiai alapviszonyról és annak nyelvi, művészeti, társadalmi formáiról mondott.

Csak hogy Karácsony Sándor már hetven évvel ezelőtt megállapította mindezeket, s teljesebben, kiterjesztve a jogi és vallásos relációkra is, és érvényesítve az egyedfejlődés fejlődéslélektani szakaszaira is.

Egy hiba van: bár „ki van próbálva” érvényessége (lásd magának Karácsony Sándornak a pedagógusi működését, annak maradandóságát, s lásd ugyanezeket tanítványai működésében), mégsem veszik igazán tudomásul a magyar iskolai élet közszereplői és szereplői, vagy csak részben. Résztudás csak részeredményeket hozhat. Vannak ilyenek, tisztelet nekik, de többre lenne szükség. Más kérdés az, amikor egy-egy helyes tételt egyoldalú értelmezésben, teljességétől megfosztva éppen az ellenkezőjére fordítanak át, mint ahogy ő gondolta. Lásd például az iskolai autonómiák kérdéseit.

Még egy nagy akadályt látok Karácsony Sándor modern és aktuális pedagógiája érvényesülésének útjában. Amikor ő ezt a rendszert megalkotta, több szempontból épebb és stabilabb volt a nevelés társadalmi, nyelvi és személyes bázisa. Az akkori parasztság, iparosság, munkásság munkakultúrája, az értelmiség jelentős részének szellemi igényessége, az erőteljes falusi nyelv, tájnyelv, a túlnyomó többségében integer családi élet alapjaira jobban lehetett építeni, mint a mai társadalom erősen zsugorodó szellemi, nyelvi és anyagi alapjaira. Egyelőre a tömegmédia és a számítógép uralmának is inkább a hátrányai mutatkoznak nevelési szempontból.

Viszont a magyar nyelv, a klasszikus és népi kultúra, a szellemi hagyomány összegyűjtve-rendszerezve rendelkezésre áll, van miből újratanulni mindazt, ami a neveléshez szükséges. És itt van számunkra Karácsony Sándor érvényes neveléstudománya, amelyet haszonnal tanulmányozhat minden hivatásszerető nevelő.

Hivatkozott művek

KARÁCSONY Sándor 2002. *Ocsúdó magyarság*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

KARÁCSONY Sándor 2006. *A könyvek lelke*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

KARÁCSONY Sándor 2009. *A magyar észjárás*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

KARÁCSONY Sándor 2010. *Magyar nyelvtan társaslélektani alapon*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

KARÁCSONY Sándor 2011. *A magyar demokrácia. A magyar béke*. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

KONTRA György 2003. *Karácsony Sándor, a nagyhírű professzor*. BIP, Budapest.

Heltai Miklós 1941-ben született Budapesten, pedagóguscsaládban. Iskoláit Gödöllőn és Budapesten végezte, az egyetemen történelem–latin szakos tanári oklevelet szerzett. 1963-tól a péceli gimnáziumban tanított, 1973-tól harminc évig a gödöllői Török Ignác Gimnázium igazgatója volt. A Karácsony Sándor életművét kiadó és ismertető Csökmei Kör vezetője. A Károli Gáspár Református Egyetemen pedagógiaszemináriumokat tartott, publikációi is e tárgykörből valók. Ma a péceli református óvoda munkáját segíti. Legkedvesebb óráit nyolc unokája körében tölti.

Gömböcz
Elvira

Ég – föld – ember

*A keresztény lelkiesség jelentősége a 21. századi környezeti és gazdasági válságok megoldása szempontjából**

A környezeti és gazdasági válságok a 21. század elejére globális méreteket öltöttek és egyre inkább elmélyültek. Regionális és globális egyházi szervezetek, teológusok, vallási vezetők egybehangzóan állítják, hogy a válságok mélyebb oka morális, legmélyebb oka pedig spirituális természetű. Sőt a 2008-as válság óta már nemcsak egyházi vezetők, hanem gazdasági szakemberek szájából is elhangoznak hasonló kijelentések. Mit jelent ez, miben áll a lelkiességünk válsága? Hogyan függ össze a gazdasági és a környezeti válság a keresztény lelkiességgel? Az alábbi tanulmányban ezekre a kérdésekre keressük a választ.¹

Gazdaság, föld, ember

A gazdasági dimenziót nem tudjuk „kiiktatni” életünkéből, amíg ezen a földön élünk. Hiszen a gazdaság eszközként szolgál arra, hogy életszükségleteinket² kielégítsük. Probléma akkor keletkezik, amikor a gazdaság megszűnik *eszközként* működni az emberi szükségletek kielégítésében, és önmagáért való *célként* tekintünk rá. Az a fajta gazdasági szemlélet, amelynek egyetlen célja a növekedés (teljesítményben, mutatószámokban, termelési mennyiségekben), az embert tekinti eszköznek a gazdaság működtetéséhez.³

Az ember akár tudatában van, akár nem, minden tevékenységében *önmagát és Istent keresi*. Nemcsak az imádságban, az istentiszteletben vagy más vallásos tevékenységben, hanem a hétköznapi élet minden területén, így a gazdasági tevékenységben is. MUZSLAY István szerint ha ez a keresés tudattalanul megy csak végbe, és megmarad a hétköznapi cselekvések szintjén és az élet anyagi dimenziójában, akkor nagyon torz módon manifesztálódhat,

* A tanulmány kötetben is megjelenik: CSIMA–NAGYPÁL 2013 (megjelenés alatt).

¹ A tanulmány egy része a szerző *A gazdasági globalizáció főbb társadalmi hatásai és a keresztény egyházak felelőssége* című doktori dolgozatára épül. A dolgozat az alábbi linken olvasható: <http://www.doktori.hu/index.php?menuid=193&vid=8044>. (2012. április 11.)

² Anyagi és nem anyagi szükségleteket egyaránt. Vö. HÖFFNER 2002, 161. o.

³ Már a 18–19. század fordulóján elindult a tiltakozás a klasszikus angol közgazdászok (A. Smith, D. Ricardo) tanaival szemben. *Sismond de Sismondi* (1773–1842) szerint a gazdasági válság és a társadalmi nyomorúság oka, hogy a lakosság széles rétegeinek fizetőképessége és ennek következtében kereslete nagyon alacsony. E felismerése nyomán hangsúlyozta, hogy nem elég a piaci törvényszerűségeket és az ármechanizmust figyelembe venni, hanem az ember és a társadalom *erkölcsi szempontjait* is szem előtt kell tartani. A tisztán gazdasági szemlélet nem felel meg a valóságnak. Nem az anyagi javak növelése a legfontosabb, hanem a jólét minél szélesebb rétegekre való kiterjesztése. A közgazdaságtannak erkölcsi szempontokat is figyelembe kell vennie. Sismondi mint az etikai iskola megalapítója hangsúlyozta a gazdasági törvényszerűségek viszonylagosságát és az aktív szociálpolitika szükségességét. MUZSLAY 1995, 30–33. o.

például vagyonfelhalmozásban (1995, 30–33. o.). Ezért nagyon jelentős lépés, amikor ez a keresés *tudatossá válik*. Hogy ez minél több emberben végbemehessen, az jelentős kihívást ad a keresztény egyházaknak. Egybecseng ezzel a gondolattal Aurelius Augustinus híres és ismert mondása: „Magadnak teremtettél bennünket, és nyugtalan a mi szívünk, amíg meg nem nyugszik tebenned.” Az a szív, amely Istenben nyugalmat talál, már tudja, hogy „életét nem a vagyona tartja meg”, és értékrendje is alapvető változáson megy át.⁴

A természettudományos gondolkodás elterjedésével együtt kialakult az a nézet, hogy a gazdasági törvények hasonlóan kényszerítő erejűek, mint a természettudomány törvényei. Azonban míg a természeti törvények abszolút kötöttséget fejeznek ki, addig a gazdasági törvények csak *viszonylagos kötöttséget* jelentenek. Nem lehet örökérvényűen meghatározni, hogy mi a racionális gazdasági értelemben, mert a körülmények változnak (MUZSLAY 1995, 9–29. o.).

Ehhez kapcsolódik annak felismerése, hogy a gazdasági döntések sosem tisztán gazdaságiak, hanem elválaszthatatlanok a döntéshozók *értékfelfogásától*. Értékek egész rendszere húzódik meg a döntések mögött. Az a fajta érvelés, hogy „a gazdaság ezt és ezt kívánja”, elrejtje azt a tényt, hogy *a döntéseket emberek hozták, mégpedig az ő értékítéleteik alapján*. Sem a döntések, sem az értékrendszer, amely alapján megszülettek, nem adottságok, hanem megváltoztathatók.⁵ Ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy az egyénileg meghozott, jónak tűnő döntések strukturális szinten mégis rosszat eredményezhetnek (vö. DRIMMELEN 2001).

A megváltoztathatatlanak hitt gazdasági „adottságok” tehát nagyon is megváltoztathatók, amint a döntéshozók értékrendje és gondolkodásmódja megváltozik.

Mi az oka annak, hogy a keresztény egyházak nagyon sokszor hallgatnak a globális gazdaság témájában? – teszi fel a kérdést Pamela BRUBAKER, a California Lutheran University professzora (2007, 63–65. o.). Elemzésében arra a következtetésre jut, hogy *keresztények között* alapvetően *kétféle álláspont* létezik. *Az egyik* a gazdaságra úgy tekint, mint aminek semmi köze a keresztény üzenethez. Ezen álláspont szerint az egyház és az állam szétválasztása okán az egyháznak semmilyen formában nem kell és nem is szabad

⁴ Vallásosság és értékek összefüggéséről lásd FÖLDVÁRI 2009 empirikus kutatásokon alapuló tanulmányát.

⁵ Rob van DRIMMELEN úgy fogalmaz, hogy a „láthatatlan kezét”, amely az élet szükségleteit osztja, *láthatóvá kell tenni*, és a hatalmi összefüggéseket nyilvánvalóvá kell tenni. Ha ez megtörténik, akkor a tehetetlenség érzése is eltűnik, és világossá válnak a felelőségek és a lehetőségek (2001, 235. o.).

beleszólnia a közügyekbe. Az egyház feladata, hogy az evangéliumot hirdesse az embereknek, amelynek középpontja Jézus Krisztus.

A másik álláspont szerint a globális gazdaság területén nem maradhatnak hallgatásban az egyházak és gyülekezetek, mert a szegényekkel, elnyomottakkal, kirekesztettekkel való közösségvállalás központi bibliai üzenet.

A szegények iránti magatartásunk valójában hitkérdés, írja Wolfgang Stegeman evangélikus újszövetség-professzor (idézi BRUBAKER 2007, 69–70. o.). Az a véleménye, hogy a keresztény hit és etika szorosan összetartozik, nem lehet szétválasztani őket egymástól, és nem korlátozhatjuk őket a magánszférára. Ezért a keresztény egyházak, teológusok és gyülekezetek hozzáállása a globális gazdasági kérdésekhez és a szegénységhez nem korlátozódhat csupán a karitatív, jótékonykodó tevékenységre, hanem egyre inkább a keresztény önértelmezés részévé válik. Nem csupán a hit következménye, hanem a *hit kifejeződése*, ahogyan az ítéletről szóló evangéliumi példázatban Mt 25,31–46-ban olvashatjuk: „Mikor láttunk betegen vagy börtönben, hogy elmentünk volna hozzád? A király így felel majd nekik: Bizony,

mondom néktek, amikor megtettétek ezeket akár csak eggyel is a legkisebb atyámfiai közül, velem tettétek meg.” (Mt 25,39–40) Hitünk és spiritualitásunk tehát alapjaiban határozza meg, hogyan tekintünk a világra és hogyan viszonyulunk a másik emberhez, a földhöz, önmagunkhoz és Istenhez.

Az egységelkíség

Az egyházak képesek arra, hogy *visszavezessék az embert Istenhez, a teremtett világhoz és önmagához.*⁶ Kérdés azonban, hogy képesek-e ezt olyan módon tenni, hogy az a mai embernek befogadható legyen. Képesek vagyunk-e a hitet, a lelkeséget olyan módon átadni, hogy az a másik embert élete alapkérdéseiben szólítsa meg? Képesek vagyunk-e a keresztény tradícióban meglévő kincseinket *természetes életgyakorlattá váltani*? A keresztény lelkeség válságára

⁶ Ez a küldetés a gyökerénél „kezeli” a mai válságproblémákat. Az az ember, akinek a szíve Istenben megnyugszik (Augustinus), nem törekszik vagyonfelhalmozásra, sem más embereknek vagy a környezetnek a kizsákmányolására.

a valódi megoldást két hagyományos út, a *via positiva* és a *via negativa* egységben látása és együttes megélése adhatja (NÁNAI 2004, 105–125. o.).

A *via positiva* az immanens, teremtett világot, a formák világát, a dolgokban való részvételt, a horizontális, az embertársakkal való kapcsolatot jeleníti meg. Ez egy teremtésközpontú lelkiség, amely tud arról, hogy a teremtés szép (esztétika) és sebezhető (etika), ezért ez a tudás a felelősséget természetesen hozza magával. Az élet szenvedélyes szeretete jellemzi. A teremtő energia éltető és megváltoztató ereje, az áldás megtapasztalása és továbbadása valósul meg benne.

A *via negativa* ezzel szemben a transzcendencia világa. Az emberi lélekre irányultság, az introverzió, valamint a horizontális irányultság helyett a vertikális mélység jellemzi. A meditáció útja ez, a beidegződött hozzáállásaink elengedése. Aszcendens lelkiség, amely kiemeli az embert a kozmoszból és Isten elé állítja. Isten jelen van a világban, de meg is haladja azt. Nem kell keresnünk, mert a létünk alapja, a lét maga, ami eleve van. Csak észre kell venni. Isten valósága ugyanis nem irracionális, hanem transzracionális, meghaladja az értelmünket.

A két út, a negatív és a pozitív út *egysége* adhat egy olyan egészséges lelkiséget a ma emberének, amely egyéni, közösségi és társadalmi szinten is valódi megújulást tud hozni. A *mélység tapasztalata* – a *via negativa* – képes valódi értéket mutatni az embernek, ugyanakkor a *via positiva* képes a mélységben megtalált kincseket helyes kontextusba helyezni (uo.).

Válságok idején nemcsak a végső kérdések iránti spirituális keresés, hanem a *gyakorlati megoldások*, a *cselekvési lehetőségek keresése* is előtérbe kerül. Ilyen értelemben beszél az Egyházak Világtanácsa Roger Gottlieb⁷ nyomán az ellenállás lelkiségéről (spirituality of resistance).

Az ellenállás lelkisége

A lelki fejlődés elvezeti oda az embert, hogy olyannak lássa a dolgokat, amilyenek valójában. Akár vallásos hit, akár szekuláris világnézet, alapjaiban fogja meghatározni azt, hogy mit veszünk észre a világból, környezetünkben, hogy milyen döntéseket hozunk. Az Egyházak Világtanácsa kritikája az egyházakkal szemben, hogy tapasztalható egy olyan lelkiségi irány, amely azokat az erőket és hatalmokat támogatja, amelyek a jelenlegi válságos és fenntarthatatlan helyzetért felelősek. Ezért fel kell fedeznünk újra a lelkiségnek egy másfajta, *régi keresztény tradícióját*, amely *kritikus a hatalmakkal szemben*. Ez az a fajta lelkiség, amely az erőtléneknek és a hatalommal nem rendelkezőknek adatik (Lk 1,51–53); ez ad nekik bátorságot és erőt ahhoz, hogy ellenálljanak a hatalommal visszaélőknek, és önmaguk lehessenek (MSHANA 2001).

⁷ Roger GOTTLIEB filozófusprofesszor könyve 1999-ben jelent meg először *A Spirituality of Resistance. Finding a Peaceful Heart and Protecting the Earth* címmel.

A gazdasági globalizáció és a válságok kritikája nemcsak gazdasági és társadalmi irányultságú lehet, hanem teológiai is. A teológiai kritika az egyház lehetősége arra, hogy felemelje prófétai hangját és hogy tanítson (uo.).

Az Egyházak Világtanácsa (EVT) egykori főtitkára, Konrad Raiser⁸ a Világbank és az IMF képviselőivel való találkozáson kifejtette az ellenállás spiritualitásának lényegét e szervezetek vezetőinek: *A spiritualitás mint az élet energiája* arra kötelezi az EVT-t és tagegyházait, hogy ellenálljanak azoknak az erőknek, hatalmaknak és rendszereknek, amelyek megtagadják vagy rombolják az életet a maga teljességében. A bibliai tradíció tele van a közösség érdekében elkötelezett lelkiséggel. Különösen a *próféták* szálltak szembe társadalmuk igazságtalan struktúráival és a hatalom visszaélésének formáival. Ugyanez igaz az evangéliumra is. *Jézus megkísértésének története*, amelyben a hatalom radikális visszaautásítása is szerepel, a *modellje* lehet az ellenállás lelkisége. Pál apostol gyakran használja a *küzdelem* kifejezést a keresztény lelki élet leírására. Beszél arról, hogy a valódi küzdelem nem test és vér ellen folyik, hanem erők és hatalmak ellen, a sötétség világának urai és a gonoszság lelkei ellen, amelyek mennyei magasságban vannak (Ef 6,12). Ezek alapján a lelki konfrontáció elkerülhetetlen azokkal az erőkkel, amelyek nem ismerik el felelősségüket Isten és az emberi közösség előtt. Az ellenállásnak sokféle formája lehet, a szimbolikus cselekvéstől – mint például böjt, imádság, közös liturgiák, bojkott – egészen a konkrét cselekvésig. Az ellenállás alapvetően keresztény tanúságtétel, az Istenhez való lojalitás és hűség megerősítése (RAISER 2003).

Ahogy a jótékonyág felől az igazságosságért való küzdelem irányába fejlődünk, fel kell ismernünk annak a szükségét, hogy a jelenlegi hatalmi struktúrák változásra szorulnak – hangsúlyozta M. Thomas az Egyházak Világtanácsa Nairoibiban tartott nagygyűlésén (idézi RAISER 2003).

Hiteles kereszténység

Mi az oka annak, hogy olyan kevés valósul meg a gyakorlatban az egyház társadalmi tanításából? – teszi fel a kérdést Büchele.⁹ Véleménye szerint a fő ok a *hitelesség* hiánya, amely az életgyakorlattá váltott, azaz a megélt hit, lelkiség hiányából fakad. Ha az egyház tettei és szavai nincsenek összhangban egymással, akkor jelentős hitelvesztés következhet be. Amikor igazságot, szolidaritást hirdetnek az egyházak, de ez nem valósul meg, sőt ha sokszor ennek az ellenkezőjét tapasztaljuk, akkor eltompulunk az etikai igényekkel és normákkal szemben: ha senki sem úgy él, én miért éljek úgy? Jézus hívása az embereket a mindennapi életükben, a hétköznapi küzdelmek közepette szólítja meg.

Ha az egyháznak csak formális alapja az evan-

⁸ 1993 és 2003 között.

⁹ BÜCHELE 1991. Büchele a katolikus egyházzal írt, mondanivalója azonban más egyházak számára is fontos lehet.

gélium, tartalmilag, cselekedetekben azonban nem váltja *életté és gyakorlattá*, akkor egyrészt a hitelesség csorbul, másrészt ezáltal erejét veszítheti az üzenet. Normák és elvek, a „törvény betűje” aligha készítenek embereket arra, hogy életüket valódi változás hassa át. Azonban ha felszólítások, normák és törvények helyett *megtapasztalják az Isten közelségét – egyéni lelkiségben, imádságban, élő istenkapcsolatban, közösségben, gyülekezetben*, akkor a tapasztalat nyomán *valódi belső szabadság* jön létre.

Az elméletek és törvények külső motívumot jelentenek, a belső szabadságban élő ember azonban a jót, a szépet és az igazat a jó kedvéért cselekszi, és nem a törvény miatt. Egy olyan keresztény üzenet, amely polgári vallásossággá redukálódott, és nem hatja át a Lélek ereje és belső szabadsága, nem inspirál, nem ráz fel, nem motivál cselekvésre. Ezért tehát nem lehet eléggé hangsúlyozni *a lelkiség, az istenkapcsolat megélt gyakorlatát*, amely életté és tettekké váltja a tant, a dogmát, a keresztény tanítást, a sok vagy kevés elméleti tudásunkat. *A változás az egyes emberben kezdődik*, amely aztán kihat a közösségre.

Kijelenthetjük, hogy nagyon sok mindent, amit egy keresztény ember vagy közösség tehet, azt más – nem keresztény – emberek és közösségek is hasonló módon megtehetik. Ami a keresztényeket valóban megkülönbözteti más csoportoktól, az a *hit, a lelkiség és az Istennel való kapcsolat* szintjén van. Ezeket alapvetően fontos megfogalmaznunk és mások felé kommunikálnunk. Amikor keresztény, hívő emberek felelősségét és a lelkiség jelentőségét keressük, Pál apostol szavai alapvetőek minden időben: *„Az Isten irgalmára kérek tehát titeket, testvéreim, hogy okos istentiszteletként szánjátok oda testeteket élő és szent áldozatul, amely tetszik az Istennek; és ne igazodjatok e világhoz, hanem változzatok meg értelmetek megújulásával, hogy megítélhessétek, mi az Isten akarata, mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes.”* (Róm 12,1–2)

Kereszténységünk és hitünk akkor lehet hiteles, ha a fogyasztói társadalom kultúráját igyekszünk megváltoztatni – hangsúlyozza Sallie McFague, a Yale Egyetem egykori oktatója. Szerinte a fogyasztói társadalom a mai kor vallásává vált, egyfajta modern aranyborjú. Hiteltelen egyházzá válunk, ha belesimulunk az aranyborjút imádó mai kultúrába. Feladatunk a valódi lelkiség továbbadása, hiszen a boldogság az emberi kapcsolatokban, az egyszerűségben és mások szolgálatában van, nem pedig az anyagi javak birtoklásában.¹⁰ Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az egyháznak és a keresztény embernek nincs szüksége anyagi javakra. Az anyagi szükségletek hozzátartoznak a földi élethez. Fogyasztásunk mértéke és az életünk fókusza azonban alapjaiban meghatározó számunkra.

¹⁰ Sallie McFague és a Dalai Láma 2011 októberében beszélgetett népes buddhista és keresztény hallgatóság előtt egy ökumenikus párbeszéd keretében erről a témáról: http://www.youtube.com/watch?v=_NDS7XcO8w. (2012. március 24.)

A közösség felértékelődött szerepe

Mai világunkban a közösség szerepe jelentősen *felértékelődött*. Két megközelítést tartok fontosnak ezzel kapcsolatban.

Az egyik, hogy *az embernek szüksége van a közösségre*. Akár tudatában van ennek a szükségletének, akár nem. Empirikus kutatások leírják azt, hogy az ember egészségesebb marad, ha egy vagy több közösségnek aktív tagja. Ugyanakkor Kopp Mária és Skrabski Árpád a magyar lelkiállapot kutatásai kapcsán arról számol be, hogy a magyar társadalomra – az angolszász országokhoz hasonlóan – nagyfokú individualizmus jellemző (KOPP–SKRABSKI 2008, 51–56. o.).

Másik megközelítésben, *globális szinten* azt mondhatjuk, hogy ma az emberiség fő kérdései azon múlnak, hogy *szűkebb és tágabb közösségeinkben hogyan jövünk ki egymással*.¹¹ Paradox módon azonban az emberi kapcsolataink és közösségeink minőségét az egyéni lelkiség és a megélt istenkapcsolat alapvetően meghatározza. Egy mélyülő és intenzív spiritualitás minőségi kapcsolatokat és virágzó, jól működő közösségeket hoz létre.

A két megközelítést összekapcsolja a *közösség* értékének és fontos szerepének hangsúlyozása. A közösségre szüksége van az egyénnek, saját egyéni jólléte, egészsége érdekében. A közösségre ugyanakkor szüksége van a világnak is, Földünknek, a globális problémák kihívásai miatt. Ekképpen a keresztény közösség, a gyülekezet szerepe is felértékelődik. A keresztény közösség mint az egyház alapsejtje képes tartalmazni lelki és spirituális otthont biztosítani az embernek.¹² Ugyanakkor elindítója lehet egy szemléletváltásnak, amely a verseny-, a pénz- és a profitközpontú gyakorlat helyett az empátiát és összetartozást tudja erősíteni. Ahhoz azonban, hogy a keresztény egyházak ilyen változást létrehozó közösségek tudjanak lenni, arra is szükség van, hogy ők maguk és tagjaik is változzanak.

¹¹ Jeremy RIFKIN (2009) ír könyvében arról, hogy az ész és a racionalitás korszakát fel kell váltania az *empátia korának*. Szerinte globalizált világunkban a szoros kölcsönös függés (*interconnectedness*) lehetőséget ad arra, hogy gyakrabban kerüljünk kapcsolatba másokkal, és ezáltal növekedjen az *empátikus tudatosságunk*. Az entrópiával (klímaváltozás, gazdasági válság, tömegpusztító fegyverek stb.) az empátiát állítja szembe, amely képes legyőzni a globális kihívásokat. A kérdés csupán az, hogy eljutunk-e időben erre a tudatosságra, és *megtörténik-e időben a szemléletváltás*.

¹² A közösségépítés eszközeiről, lehetőségeiről, kihívásairól készült átfogó gyakorlati teológiai kézikönyv a közelmúltban: SZABÓ 2010.

Felhasznált irodalom

- ARTNER Annamária 2006. *Globalizáció alulnézetben. Elnyomott csoportok – lázadó mozgalmak*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- BEREND T. Iván 2004. *A globalizáció hatása a centrum–periféria kapcsolatokra Európában*. Mindentudás Egyeteme. 2004. szeptember. <http://www.mindentudas.hu/berend/20040903berend2.html>. (Megtekintés: 2010. január 13.)
- BRUBAKER, Pamela 2007. *Globalization at What Price? Economic Change and Daily Life*. Pilgrim Press.
- BÜCHELE, Herwig 1991. *Keresztény hit és politikai ész*. Egyházforum, Budapest.
- CSIMA Ferenc – NAGYPÁL Szabolcs (szerk.) 2013. *Ég, Föld, Ember. Vallásközi párbeszéd a természetről*. Budapest. (Megjelenés alatt.)
- DRIMMELEN, Rob van 2001. Living Faithfully in the Global Economy. *Quarterly Review*, Fall, 21. évf. 3. sz. 227–238. o.
- FÖLDVÁRI Mónika 2009. *Vallásosság és értékek együttjárása a magyar társadalom generációiban*. In: Gereben Ferenc (szerk.): *Vallásosság és kultúra*. Faludi Ferenc Akadémia, Budapest.
- GIDDENS, Anthony 2009. *Sociology*. Polity Press, Cambridge.
- GAZSÓ Ferenc 2009. *A lakosság 60%-a létminimum közeli szinteken él*. Magyar Szociális Fórum. Szociális kerekasztal. 2009. november 2. <http://www.gondola.hu/cikkek/67988>. (Megtekintés: 2012. április 11.)
- HICKS, Douglas A. 2000. *Inequality and Christian Ethics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- HÖFFNER, Joseph 2000. *Keresztény társadalmi tanítás*. Szent István Társulat, Budapest.
- KOPP Mária – SKRABSKI Árpád 2008. *Mi történt velünk?* Háló Egyesület, Budapest.
- MSHANA, Rogate 2001. Lead Us Not into Temptation. Churches' Responses to the Policies of International Financial Institutions. *World Council of Churches*. http://www.oikoumene.org/fileadmin/files/wcc-main/documents/p3/lead_us_not_into_temptation.pdf. (Letöltés: 2010. február. 9.)
- MUZSLAY István 1995. *Gazdaság és erkölcs*. Márton Áron Kiadó, Budapest.
- NÁNAI László 2004. A keresztény spiritualitás mai kérdései. In: Szabó Lajos (szerk.): *Ablaknyitás*. Luther Kiadó, Budapest.
- RAISER, Konrad 2003. Spirituality of resistance. *World Council of Churches*. <http://www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-programmes/public-witness-addressing-power-affirming-peace/poverty-wealth-and-ecology/neoliberal-paradigm/spirituality-of-resistance.html>. (Megtekintés: 2012. március 24.)
- RIFKIN, Jeremy 2009. *The Empathic Civilization*. Penguin Books, London.
- SZABÓ Lajos 2010. *A közösségépítő lelkész*. Luther Kiadó, Budapest.
- Christian Faith and the World Economy Today. A Study Document from the World Council of Churches*. WCC Publications, Geneva, 1992.
- ZIEGLER, Jean 2009. *A szégyen birodalma*. Kairosz Kiadó, Budapest.

Gömböcz Elvira 1996-ban a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem gazdálkodási karán végzett. Később teológiát tanult, először a Lutheran School of Theology at Chicagón, majd az Evangélikus Hittudományi Egyetemen szerzett teológusdiplomát. Kezdetben középiskolában tanított, jelenleg az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatója. PhD-értekezését *A gazdasági globalizáció főbb társadalmi hatásai és a keresztény egyházak felelőssége* címmel 2011-ben védte meg. Az Európai Egyházak Konferenciájában a globalizációs munkacsoport tagja.

Petróczi Éva

Bártfafüldő...

Bártfafüldő: térzene –
nagyszüleim élete

ott mindig visszaköszön.
Komor ég vagy fényözön,

zeneszó vagy némaság
fürdesse a Pavilont.

Aprócska feltámadás:
egy tündöklő ifjú párt

láthatok, nem *szépiában*,
barnás fénykép-kalitkában.

Látom őket újra élni,
nevetni, ölelni, beszélni.

Miért éppen *ott*?
Miért Bártfa?

Ahol – tudom – sose jártak.
Ez *fata morgana*, varázslat.

Dacos dalocska

Nem, nincs szükségem
március havára,
és április havára sem,
csak mosolygok e régi
make-up babonán,
mert látva látod,
szeplők alatt
és szarkaláb-sugarban,
ifjú arcom, szemem.

2013 hideg áprilisában

Úton 2017 felé

Kőhádi
Dorottya

Az MEE Reformációi Emlékbizottságának munkája (2. rész)

A legnagyobb vállalkozás¹

A Magyarországi Evangélikus Egyház a reformáció kezdete 500. évfordulójának ünnepére az eddigi legteljesebb magyar nyelvű Luther-válogatást jelenteti meg, hogy sokak számára hosszú időre elérhető legyen reformátorunknak az egyház Urára mutató tanítása. Az MEE 2017-re irányuló legnagyobb vállalkozása kétséget kizáróan Luther Márton válogatott műveinek új, tudományos igényű magyar kritikai kiadása összesen tizenkét tematikus kötetben. Az MEE Reformációi Emlékbizottsága megbízásából a Luther Kiadó gondozásában kiadott, magyar nyelven az eddigi legteljesebb Luther-válogatás 700 oldalas sorozatindító kötete, a *Bibliafordítás, vigasztalás, imádság* 2011 őszén jelent meg. A könyv ünnepélyes bemutatójára a Magyar Tudományos Akadémia székházának kistermében került sor nagy sajtónyilvánosság mellett Csepregi Zoltán, a kötet szerkesztője és egyik fordítója, valamint Kendeh K. Péter, a kiadó igazgatójának jelenlétében, akik a sorozatról szólva alapvető információkat osztottak meg.

Az új Luther-válogatás

A reformátor műveinek német nyelvű sorozatához, az úgynevezett *Weimari kiadáshoz*, annak több mint száz kötetéhez képest még mindig csak válogatásról beszélhetünk. Magyarországon Luther műveinek sorozatszerű kiadása először – és mindeddig utoljára – a 20. század elején jelent meg, a Luther Társaság kiadásában. A Masznyik Endre (1857–1927) egyháztörténész, pozsonyi teológiai tanár által szerkesztett nagy ívű sorozat évtizedeken keresztül alapl műnek számított. A reformáció 400 éves évfordulójára (1917) készült hatkötetes mű jelentőségét megbecsülve az újabb kutatások alapján a válogatás szempontjait meghaladottnak kell tekintenünk. Azokat ugyanis meghatározta a magyarországi protestantizmusnak a katolicizmussal folytatott küzdelme. A rendszerváltást követően – elsősorban a Magyarországi Luther Szövetség munkája nyomán – a reformátor számos irata látott ugyan füzet vagy könyv formájában napvilágot, de átfogó kiadási koncepcióról azóta nem beszélhetünk.

¹ A fejezet a Kendeh K. Péterrel, a Luther Kiadó igazgatójával készült interjú alapján íródott. – K. D.

A szerkesztők örömmel tették le egyházunk asztalára az elsőként elkészült válogatáskötetet. Reménység szerint ez a sorozat nemcsak az egyházi közvélemény, hanem a világi érdeklődők számára is komoly segítséget nyújt a reformátor életművének megismeréséhez, továbbá egyházunk megújulásához és a hazai szellemi élet gazdagításához.

A 2012-es év során új kötet nem jelent meg, de a munka nem állt le: két Luther-kötet fordítása és szerkesztése is javában zajlik. Az első idén őszre várható, Luther Márton kiterjedt levelezését mutatná be az olvasók számára; a másik az *Asztali beszélgetésekből* adna egy bővebb összefoglalást Márton László fordításában.

Jó hír, hogy az első kötet kinyomtatott ezer példányát megkapta minden gyülekezetünk, minden intézményünk, s már az utánnyomását is tervbe vették. Fabiny Tamás püspök a Németországi Evangélikus Egyház ígéretének birtokában bizakodik abban, hogy a német testvéregyház tagjai is támogatják anyagilag a kötetek megjelenését. Érdeklődött továbbá egy német könyvkiadó Luther Márton végrendeletének faksimile kiadását illetően, a Luther Kiadó a jövőben tárgyalásokat fog velük folytatni erről. (Az id. Fabiny Tibor egyháztörténész által szerkesztett, a 1980-as években kiadott, a levéltárunkban őrzött Luther-végrendeletéről szóló könyv jogairól a bielefeldi Luther Verlag lemondott, így a további kiadásról a mi kezünkben van a döntés.)

Könyvek és rajzfilm a még teljesebb tudásért

A Richly Zsolt és munkatársai által megalkotandó Luther-rajzfilmhez a könyvkiadó is csatlakozni fog az igazgató elmondása szerint: egy értelmezést segítő, magyarázó füzet- és kézikönyvcsalád kiadásának terve körvonalazódik. A kis könyvek célja az iskolai hitoktatás segítése, a háttér megrajzolása, a személyek bővebb megismertetése, az alapvető információk megadása és kibontása, amely a rajzfilmmel együtt átfogó ismeretet adna a fiataloknak és természetesen minden, a téma iránt érdeklődő olvasónak.

A tematikus évek természetesen „hatással vannak” a Luther Kiadó munkájára: a tematikát az évente megjelenő kiadványok szerkesztésekor is figyelembe veszik és követik: az *Evangélikus Naptár* tanulmányokkal, cikkekkel dolgozza fel, járja körül az adott év témáját, valamint a kiadó által megjelentetett újságok, folyóiratok (*Evangélikus Élet, Lelkipásztor, Credo*) szerkesztése során is tekintettel vannak a témákra. Mindezek mellett a legfontosabb cél, hogy 2020-ig (tehát túlnyúlva a 2017-es reformációi emlékéven) megjelenjen a tizenkét Luther-kötet.

Nem szabad megfeledkezni ugyanakkor az úgynevezett szekunder irodalomról sem, vagyis a reformátorról szóló, vele kapcsolatos kötetek kiadásáról, mutatott rá Kendeh K. Péter. Tervben van másodlagos irodalom kiadása is a lutheri teológiáról: Oswald Bayer *Luther Márton teológiája* és Vajta Vilmos *Az istentisztelet teológiája Luther-nél* című műve szerepel egyelőre a kiadói tervben. A kiadó emellett készül Eric W. Gritsch *Isten udvari bolondja – Luther Márton korunk perspektívájából* című művének újbóli megjelentetésére. A könyv a történeti Luthert, valamint a legfontosabb tudományos felfedezéseket próbálja meg visszatekintés formájában ismertetni azzal a céllal, hogy egyszerre mutassa be és értékelje Luther Márton munkásságát. A Magyarországi Luther Szövetség is folytatja a reformáció ünnepi évtizedében – immár a Luther Kiadó szakmai gondozásában – a *Magyar Luther-füzetek* és a *Magyar Luther-könyvek* sorozat kiadását. A jövő útja pedig, hogy az említett teológiai szakirodalom a közeli években e-könyvként – azaz digitális formátumban – is elérhető legyen.

A reformátor rabul ejtő stílusa²

Beszélgetésünknek örömteli apropója van: a *Credo* jelen lapszámának megjelenése utáni hetekben, reformáció ünnepének előestéjén, 2013. október 30-án 17 órakor kerül sor – szinte napra pontosan két évvel az első kötet Magyar Tudományos Akadémián tartott bemutatója után – a második kötet kézbe adására. Ez alkalommal az Evangélikus Hittudományi Egyetem ad majd otthont a jeles, sokak által várt ünnepi eseménynek. A többéves munka tapasztalatairól, a szerkesztés-fordítás jelentette nehézségekről és derűs pillanatokról is kérdeztük a bizottság tagját, aki részletes áttekintést adott a készülőben lévő kötetekről is.

Az MEE Reformációi Emlékbizottságán belül annak idején létrehoztak egy albizottságot Luther válogatott műveinek fordítására, a sorozat szerkesztésére. Az albizottságnak négy tagja van: Reuss András rendszeres teológus, Fabiny Tibor és Ittész Gábor irodalomtörténész-teológusok és Csepregi Zoltán egyháztörténész. A munka 2010-ben indult, fordítókat toboroztak, összegyűjtötték a már meglévő kéziratokat. 2011-ben megjelent az – időrendben – első, a sorozatban az ötös számot viselő kötet. Az albizottság két-három havonta ülésezett. Meghatározták a kötetek megjelenési sorrendjét, és ezt a Luther Kiadó szórólapján közzé is tették.

Ittész Gábor, az új Luther-kiadás ötletgazdája és sorozatszerkesztője az egyetlen „külsős” tagja az albizottságnak, aki nem tagja egyszersmind a reformációi emlékbizottságnak is. Fabiny Tibor feladata az albizottságban, hogy a koncepció előkészítésében és a művek válogatásában részt vegyen. Reuss András professzor jelenleg egy, a hitvallási iratokat feldolgozó sorozaton munkálkodik a hittudományi egyetem latintanárnőjével, Bódi Emesével; ez szintén egy többéves kifutású munka. Így tehát – miközben valamennyi albizottsági tag nagy lelkiismerettel végzi munkáját a maga területén – a Luther-kötetek szerkesztését Csepregi Zoltán jelenleg egyedül végzi – mind a soron következő *Leveleket*, mind a *Prédikációkat* összegyűjtő kötet, mind a Márton László fordításában készülő *Asztali beszélgetéseket* ő állítja össze.

– A munkák jelenlegi állása szerint jó hír, hogy a levelezés idei megjelenését követően, 2014-ben megjelenik az utóbb említett két könyv, ezzel elkészül a sorozat közepe (az 5., a 6., a 7. és a 8. kötet), a teljes könyvsorozat egyharmada – s akkor szeretném átadni a stafétát. Itt említem meg, hogy Márton László költő és regényíró 1983-ban már készített egy válogatást Luther Márton *Asztali beszélgetéseiből*. Most újra fordít, átdolgozza a régi fordításait. Az olvasóink által bizonyára jól ismert, kis fehér, keskeny kötet terjedelmének körülbelül háromszorosát fogja kézbe adni. (Megjelenése jövő ősze várható.) A *Prédikációkat* pedig, ha jól számolom, tíz fordító készíti, más-más stílus és szempontok alapján, itt a szerkesztés hozzávetőlegesen egy munkaévet vesz majd igénybe, hiszen mondatról mondatra végig kell menni a teljes szövegen. Ezek a fordítások idén szeptemberre lezárulnak, és jövő tavaszra elkészülhet a mű szerkesztése – összegzi a folyamatban lévő munkákat és a közeljövő terveit Csepregi Zoltán.

Természetesen a reformációi emlékbizottság biztosítja a munka anyagi háttérét, és a Luther Kiadó végzi – a kiadványszerkesztési és nyomdai előkészítési munkák mellett – a szerződések megkötését, a kifizetések teljesítését. A szerkesztési-fordítási munkálatok „kulisszatitkai” számos érdekességet tartogatnak. Valamennyi kötet más-más feladatot, kihívást jelent szerkesztőnek és fordítóknak.

---

² A fejezet a Csepregi Zoltánnal készült interjú alapján íródott. Csepregi Zoltán az Evangélikus Hittudományi Egyetem Egyháztörténeti Tanszékének vezetője, a *Luther válogatott művei* című könyvsorozatot szerkesztő albizottság tagja, a kötetek szerkesztője és egyik fordítója. – K. D.

– Vegyük például az *Asztali beszélgetéseket*: azt feltételezzük, hogy németül beszéltek az asztalnál. Ezt viszont latinul jegyezték le, mert a latinnak létezett akkor gyorsírása, a németnek nem. (A prédikációkat is latinul írták le, pedig biztosan tudjuk, hogy Luther németül hirdette az igét.) A 16. században ezeket a latin nyelvű lejegyzéseket azután visszafordították németre. Tehát vannak 16. századi szövegeink, de kétszeres fordításban. Nagyon nagy kérdés, hogy ezek mennyire hitelesek. Tény, hogy Luther halála után készültek, de olyan valaki készítette, aki ott ült az asztalnál, ismerte azt a stílust. Nagyon összetett kérdés ez: a latint tartják egyes szakértők a hitelesebbnek, mert akkor készült, amikor a beszélgetés elhangzott – a német viszont azért hiteles, mert nem latinul beszéltek. Márton László igyekszik tekintettel lenni mindkét szövegváltozatra, kiválóan adja vissza Luther stílusát, kreatív költő, aki megtalálja és alkalmazza a magyar nyelvben a szükséges, kicsit archaizáló stílusjegyeket. De vigyáz arra is, hogy ne legyen túl archaikus, hiszen Lutherék az akkori köznyelven beszéltek az asztalnál, nem pedig emelkedett irodalmi stílusban. Remek olvasmány lesz, az említett kis kötet népszerűségéből kiindulva sokan fogják olvasni, idézni.

Semmi sem áru el többet egy ember személyiségéről, hétköznapi életéről, gondolatairól, harcairól, küzdelmeiről, örömeiről, sikereiről, mint egy napló, vagy még inkább a szakmai és a személyes levelezése. Nagy izgalommal várjuk azt a hétszáz oldalas kötetet, amelyből Luther kevésbé ismert portréja rajzolódik ki. Csepregi Zoltán illusztrációk sokaságával példázza a fentieket.

– A levelek úgy maradtak fenn, ahogyan azokat Luther megírta: latinul és németül, illetve sokszor egy levélen belül váltogatja a két nyelvet. Van, hogy úgy érzi: olyan régen nem írt már latinul, hogy szinte „kijött a gyakorlatból” – akkor átvált németre. Másrészt a latin levelekben akkor is németre vált, ha elkapja az indulat, a hév. Anyanyelvén természetesen mindenki, így reformátorunk is sokkal szabadabban tud fogalmazni. A gorombaságok a latin szövegben sokszor németül vannak leírva – nem mintha nem tudta volna latinul is... Ha már végképp „nem bír magával”, akkor németül szólal meg. Érdekesség és egyben nehézség a munka során, hogy az ókori és az azt követő humanista latin tegező formát használ, a német viszont magázót (akkor már megvolt a nyelvben ez a lehetőség), és Luther e kettőt kombinálja, a nyelvek szerint váltogatva. Erre mind tekintettel kell lennie a fordítónak. Ha például Melanchthonnak ír, latinul tegezi, németre váltva viszont magázza. Az olvasó nem értené, hogy miért tegezi az egyik bekezdésben a levelezőpartnerét, a következőben pedig miért magázza. Ilyen esetekben mindig meg kell tartani a levél domináns nyelvét, és a szerint marad egységes a tegezés vagy a magázás.

Ami a további műveket illeti, részben németek, részben latinok. Ez azonban nem feltétlenül jelentett könnyebbséget. A latin akkor világnyelv volt, egységes helyesírással, a Luther korabeli latin szövegek megértése nem okoz gondot. Az irodalmi német azonban gyerekcipőben járt, egyáltalán nem létezett helyesírása. Ennek megfelelően Luther mindent úgy írt le, ahogy gondolta. A korai művek „helyesírása” ekképpen egészen más, mint a későbbieké. A német Biblia megjelenése volt a fordulópont, a fordítás megjelenése után Luther azokat a helyesírási elveket alkalmazta, amelyek a nyomtatott bibliafordításban szerepeltek. De azt megelőzően nyelvileg egészen elképesztő összevisszaság található: mindenféle szempont vagy elv nélkül leírt szavak, ahogyan a tolla kanyarította. Viccesek és néha roppant nehéz megfejteni őket, szinte érthetetlenek. A mi fordítóink ilyenkor a német, helyesírásiilag modernizált kiadásból dolgoznak.

– Luther levelezési stílusa fantasztikusan jó, igazi élmény – mondja Csepregi Zoltán. Amikor 2010-ben összeült az albizottság, ő már akkor „lefoglalta” magának a leveleket. Sőt a minap megtalálta a gépében a legelső levélfordításait: 2009. márciusi fájlok. A levelek nagyon élő, nagyon emberközeli, valójában nem is nyomtatásra szánt szövegek. Tele vannak apró, hétköznapi ügyekkel. Ugyanakkor az „író Luther” megmutatja benne, hogy milyen kiváló stilisztá, és milyen eredeti humora van. Paródia vagy novella is előfordul az írásokban

elrejtve – irodalmi igényű megformáltság a jellemzője sok-sok levélnek. Végtelenül érdekesek, mert egyrészt a mindennapi élet problémái mellett nagyon jól jellemzik magát az író, a kort és azokat az embereket, akikkel kapcsolatban van, de emellett izgalmas teológiai exkurzusokat is olvashatunk. Néhány közismert szállóige eredetére is Luther leveleiben bukkanhatunk rá: például a „vétkezz bátran (pecca fortiter), csak higgyél még bátrabban” is egy Melanchthonnak szóló levélben található. A levél volt a kor egyik legfontosabb kommunikációs csatornája, sok-sok komoly teológiai tételt, felismert igazságot fejt ki bennük a reformátor. Tíz hónapig élt elzárva Wartburg várában, ekkor munkatársaival csak levélben tudott kommunikálni. Ezek a levelek nagyon komoly teológiai kérdéseket feszegetnek. Wartburgban a legfontosabb kérdés Luther számára, hogy a szerzetesi fogadalom visszavonható, felbontható-e vagy sem. Egzisztenciális kérdés számára, hogy egy fogadalmat tett szerzetes kiléphet és megnősülhet-e. Hónapok alatt eljut a megoldásra. A gondolatmenete hallatlanul érdekes, ahogyan Melanchthonnal folytatja az írott dialógust. Az augsburgi birodalmi gyűlés alatt pedig Coburg várában elzárva írja leveleit négy hónapon át. A gyűlésen felmerült teológiai kérdésekről fejt ki véleményét (például hogy mennyit és miben szabad engedni a pápistáknak), vagy 1525-ben azt fejtegeti, hogy miért házasodik meg, s itt sorol fel négy érvet az igen mellett. Teológiai, életrajzi, irodalmi szempontból egyaránt nagyszerű olvasmányok és értékes adalékok ezek a levelek. A korai levelek idején kezd „bimbózni” a reformáció, s később is nyomon követhetjük gondolkodásának irányát, fejlődését, kritikáját, emberi személyiségének alakulását és reformátori meglátásait.

Adja magát a kérdés: vajon mit ad a Luther-életmű annak, aki olyan szerencsés, hogy eredeti nyelveken, kézírásos szövegeken keresztül, ilyen mélységig találkozhat a reformátorral? Már az elején meggyőződött róla a szerkesztő-fordító, hogy számára a legizgalmasabb Luther Márton levelezése, az a több ezer kézirat – és mintegy kilencszáz saját kezű szöveg –, ami fennmaradt. Közvetlenül Luthertől származó szövegek: nem az utókor írja át őket, nem a nyomdászok szerkesztik meg. A hitelesség kérdése, kételye tehát nem merül fel. Egyéb műveinek vannak kalózkéiadásai – ott már nem lehet teljes biztonsággal állítani, hogy az valóban az a szöveg-e, amit Luther meg akart jelentetni. A magánember családi levelezése sok érdekes, izgalmas újdonságot tartogat. Szinte páratlan a 16. században, hogy egy polgár, egy közember hosszabb utazásai során is levelezzen a feleségével – nos, Luther így tett. Huszonegy levél maradt meg, ez egyedülálló érdekesség. Nagyon sűrűn: három-négy naponta írt Bora Katalinnak, de sajnos az asszony választlevelei közül egy sem maradt fenn. Ezekben a levelekben Luther kedvessége – ahogyan ugratja a feleségét, ahogy kommentálja a családi történeteket humorral és közvetlenséggel – rabul ejtő; sokat elárul Lutherről és Katájához fűződő mély szeretetéről. Egy alkalommal például Schmalkaldenben tartózkodik, a cikkek megírása után halálos beteg lesz. A választófejedelem hazaküldi, hogy otthon haljon meg. Közben a felesége már elindult felé Wittenbergből, hogy még életben találja. Ám útközben Luther meggyógyul. Félútról gyorsan ír neki, éjjel háromkor: „Ne gyere, mert már meggyógyultam, menj haza, várjál otthon.” Asszonyának otthon a helye...

Néhány, gyerekeinek írott levele is megmaradt. Kedvenc lánya, Magdaléna 13 éves korában bekövetkezett halála után legidősebb, 15 éves fiúgyermeké mély depresszióba esik. (A gyerek a szomszéd városban iskolás.) Ekkor ír neki az apja: „Ne gyászolj, ne légy szomorú, te csak foglalkozz a tanulással. Ha valami testi bajod van, akkor gyere haza, de egyébként csak maradj ott, tanulj, és hagyd ezeket az asszonyi ellágyulásokat.” Kemény, apás levél – ez is Luther.

Unokaöccséről, aki ellopott valamit, szintén ír, méghozzá az iskolamester számára van mondanivalója. Javasolja, hogy milyen verést adjon a kis bűnelkövetőnek, először azért, mert lopott, másodszer azért, mert hazudott, harmadszor azért, mert nem engedelmeskedett.

További érdekességeket is sorol Csepregi Zoltán. Luther Márton január 6-i végrendeletét sokan ismerik, melyhez ő jegyzeteket is készített néhány nappal korábban. Ezekben viszont nem olyan emelkedett, mint a végrendeletben: jól „kioszt” mindenkit, ki hogyan szúrt ki vele, és ezért mit érdemel. Schmalkaldenben – hal-dokolva – öt évvel a fenti végrendelet előtt is írt, azaz lediktált egyet valakinek. Ott azonban nem a tulajdonáról rendelkezik, hanem szellemi örökségét summázza. Említést érdemel az a dokumentum is, amelynek magyar vonatkozása is van. A Budapesten őrzött végrendelet elkészülte után nem sokkal vetették ki az úgynevezett török adót. 1541-ben elesik Buda. 1542-ben német hadjárat indul Buda felszabadítására, amelyben többek között wittenbergiek is részt vesznek. A hadjárat céljára az egész birodalomban 1,5 százalékos vagyoadót vetnek ki. Ehhez vagyonevallást kellett készíteni. A fejedelem ugyan felmenti Luthert a bevallás alól, azonban ő ezt önként megteszi, és felsorolja vagyonát. A Luther-házat (a kolostorépületet) ugyan azonnal „kiveteti” belőle, mondván: több kiadása van vele, mint haszna, hiszen a tető beázik, az épület nem is az övé, és így tovább, summa summárum: nem hajlandó adózni utána. Ami viszont az övé, azt szépen felsorolja: anyakocák, malacok, kecskék, gidák, tyúkudvar. Kiszámolja az értékét, és meghatározza a török adót. Igaz, téved, elszámolja magát, hiszen nem a számok embere; rosszul számol, de ez érthető egy 16. századi teológus esetében, ráadásul bonyolult volt az akkori pénznemekkel bálni.

Végül arról is megkérdeztük a szerkesztőt, hogyan alakította ki otthon „evangélikus műhelyét”. A három és fél éves fordítási munka során nem az összes levelet fordította le Csepregi Zoltán, a kötet egyharmada már megvolt, azokat csak át kellett nézni, ellenőrizni. Fordítási szokásaként kialakult, hogy általában egy-egy levelet egy ültő helyében fordított le, kihasználva – a rövid levelek esetében – akár néhány szabad percét is. 2012 végéig dolgozott az előzőleg összeállított jegyzék alapján. A szerkesztési munka további fél évet vett igénybe.

A legközelebb megjelenő, hétszáz oldalas, *Levelek* címet viselő izgalmas kötetet – az életműsorozat 7. darabját – tehát hamarosan, reformáció ünnepén vehetik kézbe az olvasók, majd ezt a 6. kötet, a *Prédikációk* követi hozzátétőlegesen egy év múlva. A munka egyértelmű sikere, hogy a 2011-ben megjelent 5. kötetet gyakran idézik az interneten, a tudományos berkekben számon tartják. A Galata levél és a Római levél magyarázata (a tervezett 9–10. kötetek) pedig a jövőben fog elkészülni, megjelenésük időpontjáról még nem tudunk közelebbit mondani.

Kóhádi Dorottya lelkész, újságíró, rádiós műsorszerkesztő. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem elvégzése után a Budavári Evangélikus Egyházközségben szolgált lelkészként. Teológiai tanulmányai után felsőfokú újságíró oklevelet szerzett. A *Híd* (korábbi nevén: *Missziói*) *Magazin* és regionális rádióműsorok szerkesztésével kezdte meg egyházi médiamunkáját. A Magyar Rádiónál 1998-ban szerzett műsorvezetői-bemondói oklevelet. 1999 januárja óta a Kossuth Rádió *Evangélikus Félóra* című műsorának szerkesztő-műsorvezetője. Rendszeresen publikál egyházi és világi lapokban, valamint missziói rádióműsorokat készít regionális rádióadók számára. A Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Irodájának médiareferense, az *Evangélikus Hírlevél* felelős szerkesztője.

Ízelítő Luther levelezéséből

1537 februárjában a schmalkaldeni gyűlésen (ahol a *Schmalkaldeni cikkeket* is tárgyalniuk kellett volna a küldötteknek) Luther súlyosan megbetegedett.¹ Mikor orvosai már feladták a reményt, a választófejedelem hazaküldte, de előbb szóban megtette első végrendeletét (3141. sz.). Saját kezűleg fogalmazott végrendelete öt évvel később, 1542-ben keletkezett. Mivel ezt Budapesten őrzik, már több kiadásban és magyar fordításban megjelent, tartalma közismertnek tekinthető (3699. sz.). Mégis tanulságosak és további adatokat tartalmaznak Luthernek a végrendelethez készített egykorú, saját kezű jegyzetei (3699. sz. melléklet). Ugyanekkor vetették ki a német-római birodalomban a török adót a Buda visszafoglalását célzó, II. Joachim brandenburgi választófejedelem által vezetett – mint tudjuk, kudarcba fulladt – hadjárat támogatására. 3727. számú levelében Luther nemcsak vagyonebecslését (és ahhoz kapcsolódó adóbevallását) készíti el, hanem egyúttal a magyarországi hadjárat mellett is hitet tesz (melyben tábori prédikátorként részt vett korábbi közvetlen munkatársa, Johannes Agricola is). Az utolsóként közölt, már magyar vonatkozások nélküli levél (4139. sz.) arról tanúskodik, mint igyekezett a reformátor több évtizedes wittenbergi háztartását felszámolni, a végrendeletben és a vagyonebecslésben részletezett birtokán túladni, hogy – halála előtt fél évvel – valahol nyugodtabb helyen kezdhesen új életet. A közölt levelek Csepregi Zoltán fordításai a *Luther válogatott művei* (LVM) idén ősszel megjelenő 7. kötetéből.

3141. A Johannes Bugenhagenek² diktált végrendelet

[Schmalkalden, 1537. február 25–26. körül]

WA.B 8: 54–56 (3141. sz. Beilage) latin (*német részletekkel*). Luther Bugenhagen előtt tett gyónásában beszélt végső akarataról, aki szavait április 9-én utólag, emlékezetből írta le. HLSt 718. sz.

Tudom – dicsértessék Isten –, helyesen tettem, hogy Isten igéjével megostromoltam a pápaságot, mert ez Isten, Krisztus és az evangélium káromlása etc.

Kérd meg nevében az én Philippusomat,³ Jonast⁴ és Crucigert,⁵ hogy bocsássanak meg, ha vétettem valamit ellenük!

¹ Luther február 7-én érkezett Schmalkaldenbe, 11-étől kezdve szenvedett vesekőtől, és a választófejedelem 26-án küldte haza, hogy ne idegenben lelje halálát. Vö. WA.TR 3543., 3746. és 5605. sz.; BoA 8: 3543. és 3746. sz. Lásd LVM 8: 3543. sz.

² Johannes Bugenhagen (Pomeranus) (1485–1558) wittenbergi plébános (1523-tól) és teológusprofesszor (1533-tól), a német bibliafordítás munkatársa, alnémet és dániai reformátor, egyházi rendtartások kidolgozója, melléknevét pomerániai szülőföldjéről kapja.

³ Philipp Melancthon (Schwartzert; Philippus) (1497–1560), 1518-tól wittenbergi professzor, a humanista egyetemi reform kezdeményezője, *Praeceptor Germaniae*, a német bibliafordítás munkatársa, a *Loci communes* (1521), az *Ágostai hitvallás* (1530) és az *Apológia* (1531) szerzője, elkötelezett egységteológus.

⁴ Justus Jonas (Koch) (1493–1555) egyházjogász és teológus, 1518-tól erfurti professzor, 1521-től wittenbergi prépost és professzor, Luther és Melancthon műveinek fordítója, sikeres közvetítő, egyházi rendtartások szerzője, hallei szuperintendens (1541–1547).

⁵ Caspar Cruciger (Kreutziger) (1504–1548) 1528-tól wittenbergi udvari prédikátor (a vártemplomban) és 1533-tól professzor, Lipcse reformátora (1539), Luther összegyűjtött műveinek kiadója és latin fordítója.

Vigasztald Káthémet,⁶ hogy viselje el ezt azért cserében, hogy 12 évig volt velem boldog. Nemcsak házastársként, hanem munkatársként is szolgált nekem. Isten fizesse meg érte! Ti pedig gondoskodjatok róla és a gyermekekről,⁷ ahogy lehet.

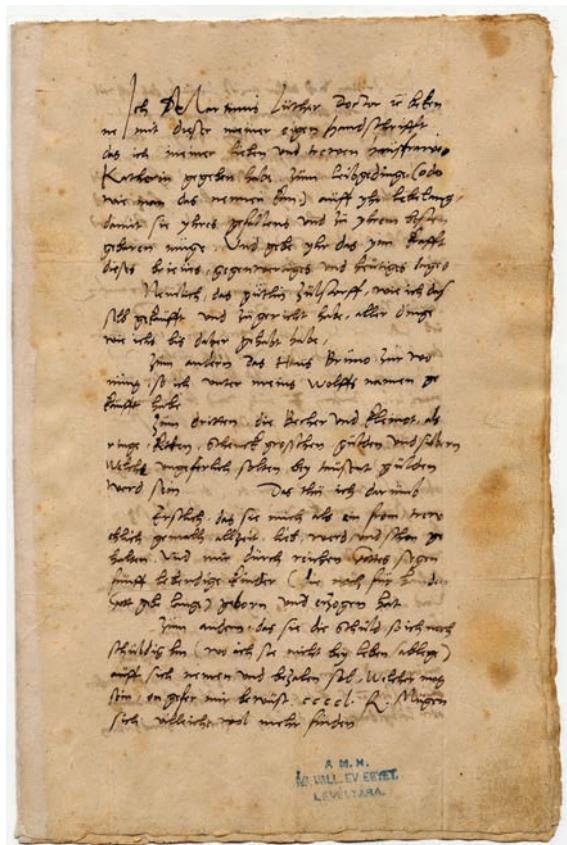
Üdvözlöd nevében egyházunk szolgáit! *A derék wittenbergi polgárok gyakran szolgáltak nekem.*⁸

Mondd meg a nevemben választófejedelmünknek⁹ és uramnak, a tartománygrófnak,¹⁰ hogy ne zavarják őket

ellenfeleinknek ilyesféle vádjai: „Elrabolják az egyház javait etc.”, mivel nem úgy rabolják el, mint mások. Mert látom, hogy ők ezen javak segítségével vallási feladatokról gondoskodnak. És ha közben ebből a vagyomból leesik nekik valami, ki volna inkább méltó rá? Ez a fejedelmeket illeti, nem a pápista szétolókat. Biztasd őket a nevemben, hogy Istenben bízva tegyék meg az evangélium ügyéért azt, amit a Szentlélek sűg nekik, nem írom elő a módját. Az irgalmas Isten erősítse meg őket, hogy maradjanak meg ebben az üdvös tanításban, és adjanak hálát, hogy megszabadultak az Antikrisztustól. Imáimban nyomatékosan rábízom őket Istenre, úgyhogy remélem, megtartja őket, hogy ne engedjenek újra a pápista istentelenség csábításának. Mert akárhogy is vétkeznek egyes dolgokban, és nem mindenben tiszták, akármennyire rágalmazzák csak vagy talán vádolják is ezzel őket ellenfeleink, mégis bízhatnak Isten jóságában. Hiszen mindez semmi kereszténygyűlölő ellenfeleink istentelenségéhez, káromlásaihoz, gyűlölkedéséhez és gyilkosságaihoz képest etc., amelyektől az isteni irgalom megmentette őket. Legyenek tehát bátrak, és folytassák műüket az Úr nevében!

Kész vagyok most meghalni, ha az Úr akarja. Mégis szeretnék egészen pünkösdig élni, hogy a római fenevadat és uralmát röpiratomban még súlyosabban vádolhassam meg a világ előtt.¹¹ Hogy ezt megtegyem, ha élek, nincs szükségem sarkantyúkra. Különben mások jönnek utánam, akik keményebben fognak bánni ezzel a fenevaddal, bár ha élek, én is keményebben bánok majd vele.

Ezek után lelkem az én Atyám és Uram, Jézus Krisztus kezébe ajánlom, akit hirdettem és ezen a földön vallottam.

⁶ Katharina von Bora (Bóra Katalin) (1499–1552) elszegényedett szász nemesi családból származik, szökött apácából lesz 1525-ben Luther felesége, hat gyermeke születik, gazdasszonyi teendői mellett (népes házat kell ellátnia) férje hivatásának gondjaiban is részt vesz.

⁷ Hans (1526–1575), Magdalena (1529–1542), Martin (1531–1565), Paul (1533–1593), Margaretha (1534–1570).

⁸ Lásd alább 3699. sz. melléklete.

⁹ János Frigyes I. (Johann Friedrich der Großmütige), szász herceg (1503–1554), Állhatatos János fia és utóda, 1532–1547 választófejedeleme, az evangélikus rendek feje, a schmalkaldeni háborúban fogságba esik (1547–1552), eközben alapítja a jénai egyetemet (1548).

¹⁰ Fülöp (Hesseni Fülöp; Philipp der Großmütige), hesseni tartománygróf (1504–1567) az 1526-os speyeri birodalmi gyűlés után szász példára vezeti be tartományában a reformációt, a marburgi egyetem alapítója (1527) és a marburgi kollokvium szervezője (1529), az *Ágostai hitvallás* egyik betérjesztője (1530), a Schmalkaldeni Szövetség (1531) legaktívabb politikusa, a schmalkaldeni háborúban fogságba esik (1547–1552).

¹¹ *A zsinatokról és egyházakról* (1539). WA 50: 509–653. Lásd LVM 2. kötet.

3699. Luther végrendelete

[Wittenberg.] 1542. január 6.

WA.B 9: 571–574 (3699. sz.) német (*latin részletekkel*). MBW 2871. sz.; HLSt 717. sz. Az okmány eredetije Jankovich Miklós (1772–1846) ajándékként a Magyarországi Evangélikus Egyház tulajdonában van. Magyarul: LM 6: 424–427 (Masznyik Endre ford.); *Luther végrendelete* 32–34. (Fabiny Tibor ford.)

3699. melléklet: Luther jegyzetei a végrendelethez

[Wittenberg.] 1542 elején

WA.B 9: 579–581 (3699. sz. Beilage IV) német (*latin részlettel*). HLSt 273. sz.

Az emberek kemények, a világ hálátlan.

A halálom után ezért Kätthem vagy a gyermekeim tárják a tanács és a város elé a következőket – amennyiben támadna egy fáraó, aki Józsefről semmit nem akarna tudni (2Móz 1,8):

Először, hogy örököltek tőlem egy nagy területet az utcán az ajtóm előtt, ami a kolostoré volt, lefelé ez addig tart, ahol Riemer házikója van a kapunál, felfelé pedig Bruno¹² házának¹³ a végéig.

Másodsor, hogy ezt az egész házat halálom után, Bruno házat pedig már azelőtt polgárjoggal megterhelve kapták, mindez korábban teljesen adómentes volt.

Harmadszor, hogy én mintegy harminc évig voltam prédikátoruk és semmi fizetséget nem kaptam tőlük, s ajándékba is csak keveset, kivéve pár ezer téglát vagy a meszet, és a saját költségemem szolgáltam nekik, gyakran még a pestis idején is itt maradva. Ezért tartózkodjanak a hálátlanságtól, különben elhagyja őket a szerencse!

Saját kezem

Hogyha halálom után megkérdeznék, hogy hova lettek a kolostor berendezési tárgyai, akkor ezt válaszolják: Először, az ön edényeket és konyhai eszközöket más háztartási felszereléssel együtt a vizitátorok nekem ajándékozták. De az evangélium kezdetén olyan pusztítás történt itt, hogy a maradék, amit ajándékba kaptam, húsz forintot se ért, és ennyiért talán jobbat is vehettem volna. De egészen a mai napig nem szűntek meg a kannákat, tálakat, nyársakat, fazekakat meglovasítani, ki-ki amit megkaparinthatott, a saját holmimmal együtt. Ezért tőlem évi kilenc régi garast és azt, ami egy prédikátort illetne, elvettek, és ez a közpénztárba vándorolt.¹⁴ Mostanáig tehát mintegy 15 éven át az egyházat, a várost, az egyetemet prédikációval, előadással, írással stb. Isten iránti szeretetből és ingyen szolgáltam, a saját javaimat is erre fordítottam, és megelégedtem azzal, amit nekem az én legkegyelmesebb uram szintén ingyen, kegyelméből, igen, Isten iránti szeretetből adott. Mert az ő választófejedelmi kegyelmessége nem maradt adós azzal, hogy az egyház és a város prédikátorára költsön.

¹² Bruno Brauer, ágostonos házgondnok, 1540-től evangélikus lelkész Dobienben (†1552).

¹³ A házat – mely Eberhard Brisgerre mint utolsó ágostonos priorra szállt, s melyet ez Luther tanácsára az utolsó ágostonos házgondnoknak, Bruno Brauernek adott el – Luther tőle 1541. június 29-én 430 aranyforintért vásárolta meg, de a vételár nagyobb részével a végrendelet leírásakor még adós maradt (lásd WA.B 3699. sz. Beilage II).

¹⁴ A prédikátori fizetést Luther csak 1525-ig kapta a várostól, ezután arra hivatkozva, hogy javadalomba kapta mindenesztül a kolostorépületet, ezt tovább nem folyósították.

Ezzel a gonosz és hálátlan emberek miatt kell így dicsekednem. Mert hogy milyen hálát tanúsítanak majd halálom után, azt már most életemben jól látom, mert néhányan irigyek arra, amit Istentől kaptam, jóllehet ők egy huncut garassal sem járultak hozzá. Csak azért, hogy az ilyen gonosz és hálátlan személyek pironkodva fogják be a szájukat, a polgárok nagyobb része és az egyetem minden kitüntetésben és elismerésben részesített engem, amit szívből köszönök nekik, és Isten talán megjutalmazza őket érte.

Másodszor, a templomi kegytárgyakból és eszközökből, bár a nagyobb része és a java elkallódott, a maradék legjobb miseruhákat végül eladtam, és alig kaptam érte ötven forintnál többet, amiből az apácákat és a barátokat (köztük tolvajokat és csirkefogókat) ruháztam, etettem és elláttam. Ráadásul akkora haszonnal, hogy derekasan hozzátehettem a saját pénzemet és azt a száz forintot, amit az én legkegyelmesebb uram, János herceg¹⁵ a háztartásra adott.

Ezért senki se számolgasson ennek utána, különösen ne az én Káthém kárára. Semmit sem keresett ezen, csak merő veszteséget. Amije most van, azt maga szerezte velem együtt. Ha valaki ezért pörbe fogná, az nem járna el tisztességes ember módjára, hanem csak úgy, mint egy wolfenbütteli Henci,¹⁶ akire Isten rá fog találni, ámen!

Saját kezem

A tanács néhányszor követ és meszet bocsátott a rendelkezésemre. Amikor többször kértem a számlát és rendezni szerettem volna, mindig azt üzenték, hogy nincs szükség számlára, míg a polgármester Krappe úr és Urban jegyző¹⁷ nem közölték, hogy már minden ki van egyenlítve. Annak idején is és most is szívből köszönetet mondok érte. De ha ezt idővel elfelejtenék és követelnék a fizetséget, akkor az én Káthém vagy a gyerekek pengessék le, köszönetemet pedig vegyék vissza. *Ezeket pedig 1542-ben.*

3727. János Frigyes szász választófejedelemnek

[Wittenberg,] 1542. március 26.

WA.B 10: 17–21 (3727. sz.) német.

A fenséges és méltóságos fejedelemnek és úrnak, János Frigyes szász hercegnek, a szent római birodalom főmarsalljának és választófejedelemnek, tübingiai tartománygrófnak, meissenai örgrófnak és magdeburgi várnagynak, az én legkegyelmesebb uramnak.

Kegyelem és békesség Krisztusban és az én szegényes Miatyáncsom! Fenséges, méltóságos Fejedelem, legkegyelmesebb Uram! Egyszer le kell már faragnom, ami a rovásomon van, mert már régen nem válaszoltam választófejedelmi Kegyelmisségednek.

Először is alázatosan köszönöm az ítéletet, melyet választófejedelmi Kegyelmisséged hozott az én Káthém és a kieritzschiek között,¹⁸ mert ez az ítélet igen tetszik nekünk, és egyezkedés esetén (ha ez a másik félnek úgy tetszik) a béke és a jó szomszédság kedvéért sokkal többet engedtünk volna.

¹⁵ János (Állhatatos; Johann der Beständige) szász választófejedelem (1468–1532), Bölcs Frigyes öccse, társfejedelem és utóda (1525), a vizitációk elindítója (1526), a Schmalkaldeni Szövetség alapítója és feje (1531).

¹⁶ II. Henrik braunschweig-wolfenbütteli herceg (1489–1568).

¹⁷ Hieronymus Krappe, polgármester, Melanchthon sógora (†1563) és Urban Balduin, városi jegyző (†1547).

¹⁸ Zülsdorf (Lipcsetől délre) korábban a Bora család birtoka volt, Luther 1540-ben vásárolta meg felesége kívánságára sógorától, Hans von Borától a választófejedelem támogatásával. A zülsdorfi Bora-birtoknak régtől fogva voltak bizonyos szolgálati kötelezettségei a szomszédos kieritzschi uradalommal szemben.

Másodszor köszönöm a bort, bár nem lett volna szükség ilyen gazdag ajándéokra.

Harmadszor a rektor¹⁹ és az egyetem közvetítette nekem választófejedelmi Kegyelmességed utasítását, hogy házaimra és birtokaimra ne vessenek ki adót, az adóbecslést mégis folytassák le.²⁰ Ezt is alázatosan köszönöm. De gondolataimat meg kell osztanom választófejedelmi Kegyelmességeddel, és kérem, fogadja ezeket kegyesen.

A nagy kolostori épületet,²¹ még ha akarnám, se tudnám felbecsülni. Mert mindenkor kétségbe voltam esve, hogy halálom után az én Káthémnek és gyermekeimnek kell majd fenntartani azt, amit én életemben zsindegyel, üvegezéssel, vasalással etc. alig tudok ellátni, úgyhogy a harmadik szint még ki sincs építve. És az a legjobb, hogy az ajándékozási okirat szerint választófejedelmi Kegyelmességednek elővásárlási joga van rá!²² Ráadásul úgy hallom, és ez hihető is, hogy ha úgy hozza az idő, és ez könnyen megtörténhet, hogy a kolostort és az egyetemi épületet védelmi célból feltöltik földdel.²³ Ezért előrelátásból Káthémnek és a gyerekeknek megvettem a legközelebbi épületet, a Bruno-féle házat 420 forintért,²⁴ hogy ezt építgessem, de csak 120 forintot fizettem ki, ezt is kölcsönből, csak a fizetési haladék indított megvételére, ti. hogy tíz év alatt kell kifizetnem.²⁵ Erről nehéz adóbecslést készíteni, mert semmi hasznom belőle, kizárólag adósság van rajta.²⁶

Ellenben alázatosan kérem, hogy többi birtokom vagyonebecslését választófejedelmi Kegyelmességed fogadja el tőlem kegyesen, nevezetesen a kertet 500 forint értékben,²⁷ a szántót a kerttel együtt 90 forint értékben²⁸ és egy kis kertecskét 20 forint értékben.²⁹ Ennek pedig az az oka, hogy szívesen részt vennék a török elleni seregben szegény filléremmel – a többiekkel együtt, akik önként adakoznak (mert húzódozókból éppen elég van), ráadásul jó példával szeretnék elől járni, nehogy túlonúl irigykedjenek rám a sanda tekintetek, azzal, hogy Martinus doktor is befizette a maga adóját. És ki tudja, hátha a mi önkéntes pfennigjeink jobban tetszenek Istennek, mint a kellenek forintjai, az özvegyasszony példája szerint, aki a fillérjeivel többet adott, mint a gazdagok (Lk 21,1–4). De még azok sorában is ott szeretnék lenni, akik tetteleg ártanak a töröknek vagy szenvednek el tőle valamit! Mert ha nem volnék ennyire öreg és beteg, személyesen vonulnék hadba!³⁰ De az imádságom az egyház imájával együtt már rég táborba szállt, s inkább attól tartok, hogy a mi németjeink túl vakmerően és anélkül, hogy előtte bűnbánatot tartanának, már előre lenézik az ellenséget, akit nem szabad alábecsülni, mert a pokol minden ördöge támogatja. És ha Isten nem engesztelődik meg és nem áll mellettünk angyalaival együtt, akkor kevés remény van erőnkben és fegyverzetünkben.

¹⁹ Jacob Milich orvosprofesszor (1501–1559).

²⁰ János Frigyes március 21-i utasításában egyrészt a vagyonebecslés gondja alól, másrészt a török adó befizetése alól mentette fel Luthert, az előbbit az egyetemre, az utóbbit saját kincstárára terhelve. A Buda visszavételét is célzó török hadjárat támogatására 1,5 százalékos vagyoadót vetettek ki, melyet három részletben kellett befizetni.

²¹ A „fekete kolostor”, 1525-től Luther lakóháza, a mai Luther-ház Wittenbergben.

²² János herceg, nem sokkal halála előtt, 1532. február 4-én Lutherre, feleségére és leszármazottaikra íratta az épületet, de a választófejedelelem számára elővásárlási jog fenntartásával.

²³ Mivel a kolostor a városfalnál állt, egyes épületei időről időre áldozatul estek az erődítési munkáknak.

²⁴ Lásd fenn 3699. sz. melléklete. A vételár pontosabban 430 forint volt (WA.B 3699. sz. Beilage II).

²⁵ A hátralékból életében Luther 100 forintot törlesztett 25 forintos évi részletekben.

²⁶ Az adósság legnagyobb részét a Bruno-féle ház vételárának hátralékai, ill. az első részlethez felvett kölcsön tették ki.

²⁷ Az 1532. április 19-én vásárolt kert a zahnai úton, a disznópiac mellett (WA.B 3699. sz. Beilage III).

²⁸ Az Elstertor előtt fekvő mocsaras dűlőben.

²⁹ Az alábbi vagyonebecslésben Wolf kertjeként szerepel.

³⁰ Vö. WA.TR 5131. sz.; BoA 8: 5131. sz.

Utoljára, Julius Pflug³¹ úr írását olvastam, bár túl későn kaptam meg, mégis beleszöttem valamit iratom végébe.³² De kifejezetten gyenge benne, hogy épp a kánonjoggal támad meg minket, aminek érdekében ők a kisujjukat sem mozdítják (Mt 23,4). És ha be akarnák tartani, akkor mind le kellene mondaniuk hivatalukról, elsőnek a pápa, aztán a püspökök, a kanonokok, hiszen saját joguk ítéli el és fosztja meg hivataluktól őket, amint hallani is fogják, ha iratomra válaszolni merészelnék.

Ezzel a Jóistennek ajánlva, ámen! És kérem, választófejedelmi Kegyelmességed ne vegye tőlem rossz néven az elhúzódtott választ. Hiszen most olyan munkában ülök, hogy németül fessem le Mohamedet,³³ úgyhogy eközben sem gondolatom, sem gondom nincs más ügyekre. Judica vasárnapján 1542-ben.

Választófejedelmi Kegyelmességed alázatos híve,

Martinus Luther doktor

Luther saját vagyonbecslése a török adó számára

[Wittenberg, 1542. március 26-a után]

WA.B 10: 21–22 (3727. sz. Beilage) német.

Martinus Luther doktor házát 6000 forintra szeretné fölbecsülni.³⁴

Martinus doktor alábbi vagyonbecslése kerül a tanács elé:

420 forint	Bruno háza, Wolf ³⁵ nevére vásárolva, bár most már nem venném meg ennyiért, mégis a vételár alapján becsülöm föl – 6 forint 6 garas 8 pfenniget tesz ki
20 forint	Wolf kertje – 6 garas 8 pfenniget tesz ki
500 forint	a kert a zahnai úton, bár nem tudom, hoz-e valóban ennyit, de ennél alább nem szeretném eladni – 7 ½ forintot tesz ki
90 forint	a szántó és a hozzátartozó kert a Tölgymocsárban, ³⁶ mely, úgy becsülöm, fölkerékítve legfeljebb 100 forintot ér, mert ha el szeretném adni, Isten tudja, ki akarná megvenni ennyiért – 1 ½ forintot tesz ki
Summa summarum:	15 forint 13 garas 6 ³⁷ pfennig; ennek harmada: 5 forint 4 garas 6 pfennig.
5 tehén	15 forint
9 nagy borjú	2 forintjával 18 forint

³¹ Julius Pflug, Naumburg-Zeitz kijelölt püspöke (1499–1564).

³² A meissenai Julius Pflug ellen, aki nem nyerte el a naumburgi püspökséget. *Exempel, einen rechten christlichen Bischof zu weihen* (1542). WA 53: 231–260.

³³ *Verlegung des Alcoran* (1542). WA 53: 261–396. Ricoldo de Monte Croce domonkos szerzetes latin vitairatának német átdolgozása és fordítása.

³⁴ A felmentés ellenére Luther maga végezte a vagyonbecslést és az adó kiszámítását. A levélben írottak alapján a kolostorépületet nem vonta bele, csak a maga vásárolta javakat. Ezért nem áll az első sorban adóösszeg.

³⁵ Wolf Sieberger, Luther famulusa és szolgája (†1547).

³⁶ A város végrendeleti könyvében Luther „Piócamocsárnak” nevezi e helyet.

³⁷ Pontosabban: 4 pfennig, 12 pfennig = 1 garas; 21 garas = 1 forint. Luther számításai hibák csúsztak. A 16. században ez általános, szinte alig akad hibátlan gazdasági elszámolás, mert a laikusok gyakran elszámolják magukat, a hozzáértők pedig rendszerint – a lebukás minimális veszélye mellett – a saját javukra „tévednek”. A százalékszámítást és a változatos értékű pénzürmék átváltását kifejezetten bennfentes mesterségnek tekintették.

1 kecske 2 gidával   2 forint
 8 disznó   8 forint
 2 anyakoca   5 forint
 3 malca   1 forint
 1 forinttal felkerekítém: 50 forintra.
 Summa: 15 garas 9 pfennig; ennek harmada: 5 garas 3 pfennig.
 Ez minden. Most esedékes adó: 5 forint 9 garas 9 pfennig.
 Az egész évre: 16 forint 7 garas³⁸ 3 pfennig.

4139. Feleségének, Katharina von Borának

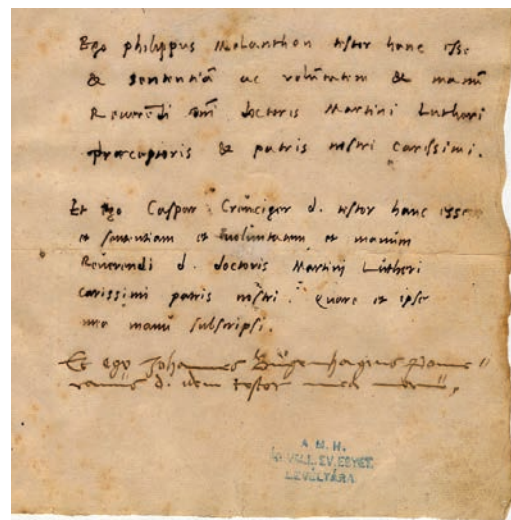
[Zeitz,] 1545. július 28.

WA.B 11: 148–152 (4139. sz.) német. BoA 6: 329(330). sz.

Az én kedves, barátságos gazdasszonyomnak, Luther Katharina von Borának, prédikátorának, serfőzőjének, kertészének, és ami még lehet.

Kegyelem és békesség! Kedves Káthém, Hans majd el fogja mesélni, utunk hogyan ment, bár nem vagyok még biztos benne, velem fog-e maradni, akkor majd Caspar Cruciger doktor és Ferdinand³⁹ fogják elbeszélni.⁴⁰ Ernst von Schönfeld⁴¹ derekasan tartott minket Löbnitzben, de még derekasabban Heinz Scherl⁴² Lipcsében.

Szívesen rendezném úgy, hogy ne kelljen Wittenbergbe visszajönnöm. A szívem fagyos, nem szeretnék többé ott lenni, jó lenne, ha eladnád a kertet, a szántót, a házat, az udvart mindenestül,⁴³ és én is visszaadnám az én legkegyelmesebb uramnak a nagy házat.⁴⁴ És az lenne a legjobb, ha Zülzdorfba⁴⁵ hurcolkodnál, én meg az évjáradékomból segítenék neked kipofozni a kis birtokot. Mert remélem, az én legkegyelmesebb uram járadékomat legalább utolsó életévig folyósítani fogja.⁴⁶ Halálom után nem tűr meg téged Wittenbergben a négy őselem.⁴⁷ Ezért volna jobb még életemben megtenni a legszükségesebb lépéseket. Wittenbergben talán, ahogy előljárósága viselkedik, nem vitustánc vagy Szent Iván-napi tánc, hanem koldustánc vagy Belzebúb-tánc fog következni. Ahogy asszonyoknak és lányoknak már elől-hátul kint van mindenkünk,⁴⁸ és nem akad senki, aki ezt büntetné vagy megtiltaná, és Isten szaván csak gúnyolódnak.⁴⁹ El ebből a Szodomából!

³⁸ Pontosabban: 8 garas.

³⁹ Ferdinand von Maugis osztrák diák Wittenbergben, Luther asztaltársa (*1520).

⁴⁰ Luther és Cruciger egy papok közötti vitát simítottak el Zeitzban. Ifj. Hans Luther, Cruciger és Ferdinand von Maugis a levél írásának napján tértek vissza Wittenbergbe.

⁴¹ Ernst von Schönfeld, birtokos Löbnitzben (†1550 előtt).

⁴² Heinrich Scherl, kereskedő és városbíró Lipcsében (1475–1548).

⁴³ Luther birtokaihoz lásd fenn 3699. sz. melléklete és 3727. sz. levél.

⁴⁴ A „fekete kolostort”, a mai wittenbergi Luther-házat, melyre a választófejedelemnek elővásárlási joga volt. Lásd fenn 3727. sz. levél.

⁴⁵ Zülzdorfkorábban a Bora család birtoka volt, Luther 1540-ben vásárolta meg felesége kívánságára a választófejedelem támogatásával.

⁴⁶ János Frigyes választófejedelem Luthernek a kincstárból folyósított évi 200 arany fizetését további 100-zal egészítette ki, melyet negyedévi 25 forintos részletekben a wittenbergi Mindenszentek-káptalan jövedelmeiből fizettek ki.

⁴⁷ Lásd fenn 3699. sz. melléklete.

⁴⁸ Ezekben az években jöttek divatba Németországban a pörgős-forgatós táncok, ami a szoknya föllebbenésével járt.

⁴⁹ 1545. június 7-én Luther a templomban kifakadt a hívek viselkedésére. WA.TR 6406. sz.

Ha azt a disznógané csirkefogót, a mi másik Rosinánkat⁵⁰ és megrövidítónket még nem dugták rács mögé, akkor segíts, hogy a gazfickó lépre menjen! Itt vidéken több hírt hallok, mint Wittenbergben, elegendő van ezért a városból, s ha Isten segít, nem is jövök többé vissza.

Holnapután Merseburgba utazom, mert György fejedelem⁵¹ nagyon kért rá.⁵² Kóborlok tehát, és inkább eszem a koldusok keserű kenyerét, mint hogy szegény utolsó öreg napjaimat a wittenbergi összevisszasággal tegyem tönkre, az én fáradtságos, drága munkám elvesztegetésével. Ha akarod, tudathatod ezt Pomeranus doktorral és Philippus magiszterrel, és Pomeranus doktor a nevemben ezennel istenhozzádot mondhat Wittenbergnek.⁵³ Mert haragomat és bosszúságomat már nem tudom tovább türtöztetni. Ezzel Istennek ajánlva, ámen! Szent Fokhagyma napján,⁵⁴ kedden 1545-ben.

Martinus Luther doktor

Rövidítések

BoA = *Luthers Werke in Auswahl* („Bonner Ausgabe”). Szerk. Clemen, Otto – Leitzmann, Albert. 1–8. köt. Marcus und Weber, Bonn, 1912–1933; de Gruyter, Berlin, ⁶1959–1968.

HLSt = ALAND, Kurt (szerk.): *Hilfsbuch zum Lutherstudium*. Luther Verlag, Bielefeld, ⁴1996.

LM = D. LUTHER Márton: *Művei*. Szerk. Masznyik Endre. 1–6. köt. Wigand, Budapest–Pozsony, 1904–1917.

Luther végrendelete = [FABINY Tibor – LUTHER, Martin:] *Luther Márton végrendelete*. A reformátor testamentumának tartalmát és történetét ismerteti Fabiny Tibor. Corvina, Budapest, 1982.

LVM = *Luther válogatott művei*. Luther Kiadó, Budapest, 2011–

MBW = *Melanchthons Briefwechsel. Kritische und kommentierte Ausgabe*. Szerk. Scheible, Heinz – Loehr, Johanna. Frommann–Holzboog, Stuttgart – Bad Cannstatt, 1977–

WA = Luther, Martin: *Werke. Kritische Gesamtausgabe* („Weimarer Ausgabe”). 1–73. köt. Böhlau, Weimar, 1883–2009.

WA.B = Luther, Martin: *Werke. Kritische Gesamtausgabe. Briefwechsel*. 1–18. köt. Böhlau, Weimar, 1930–1985.

WA.TR = Luther, Martin: *Werke. Kritische Gesamtausgabe. Tischreden*. 1–6. köt. Böhlau, Weimar, 1912–1921.

⁵⁰ Ez a „másik Rosina” egy ismeretlen férfi. Az eredeti Rosina minden hájjal megkent szélhámos volt, aki 1541 augusztusában Kätthe jóvoltából szökött meg, mert Luther halálos büntetéssel fenyegette. WA.B 3807. és 3963. sz.

⁵¹ György III. anhalt-dessauai fejedelem, merseburgi segédpüspök (1507–1553).

⁵² György anhalti fejedelmet Luther augusztus 2-án ordinálta a merseburgi püspökség segédpüspökévé. WA.B 4141. sz.

⁵³ Azaz Bugenhagen értesítse a wittenbergieket Luther távozásáról.

⁵⁴ Pantaleon (Pentele) napjának népies elnevezése.

Csepregi Zoltán 1988-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetemen latin–ógörög szakán, 1994-ben az Evangélikus Teológiai Akadémia teológus-lelkész szakán végzett, majd 1998-ban a József Attila Tudományegyetem irodalomtudományi doktori programjában szerzett PhD-fokozatot. 2006 és 2010 között az Evangélikus Hittudományi Egyetem rektori tisztségét töltötte be. Az Evangélikus Hittudományi Egyetem Egyháztörténeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára, az MTA doktora, a korai protestáns mozgalmak kutatója.

A szembenállástól az önállóságig

RAJKI Zoltán: *Az Egervári-mozgalom. A Keresztény Advent Közösség kialakulása és vallásszabadsági küzdelmei a Kádár-korszak második felében (1975–1990)*. Gondolat, Budapest, 2012.

Miért tarthat számot szélesebb körű érdeklődésre, ha egy négyezer főt számláló vallási közösség (hozzávetőlegesen ennyien tartoztak az adott korban Magyarországon az adventiekhez) mintegy negyede, élesen bírálva hivatalos vezetői hittani gyakorlatát és erkölceit, szembefordul velük? Nem beszélhetünk jelentősebb demográfiai, kulturális vagy akár társadalmi súlyról, a történet mégis több okból túlmutat az egy felekezeten belüli összeütközések körén.

A Magyarországon a 19. század végén megjelenő adventizmus hívei évtizedekig féllégálisan gyakorolhatták vallásukat, hatósági zaklatásnak voltak kitéve, végül a II. világháború idején betiltották őket. Helyzetükben az 1945-ös politikai változások hoztak fordulatot a szabad működés lehetőségének biztosításával. Ezt azonban nem sokáig élvezhették, mert a berendezkedő diktatúra nem tűrte, hogy egy vallási közösség ne legyen vele kapcsolatban, azaz ne álljon ellenőrzése alatt, pedig az adventisták hitelveivel ilyen gyakorlat nem fért össze. Kompromisszumok kötése után 1957-ben kapták meg a hivatalos állami elismerést, ám addigra létezésük egyik alapelemét, térítő missziójukat csaknem ellehetetlenítették. Helyzetük kényszerű befelé fordulással járt, belső feszültségeket keltett, ami hozzájárult személyi és csoportellentétek kialakulásához, amelyeket fokoztak a pártállam bizalmát élvező egyházi vezetők erkölcsi, köztük botránkoztató magánéleti problémái. Így következett be az első szakadás 1956-ban, majd a második 1965–1966-ban, s bár ezek elrendeződtek, 1975–1976-ban jelentkezett az Egervári Oszkár nevével fémjelzett újabb mozgalom. Ennek történetét dolgozza föl Rajki Zoltán széles adatbázisra támaszkodó könyve.

Az események pontosabb megértése végett jegyezzük meg, hogy időnként ellentmondásba kerülve magával, a szerző mindvégig ingadozik, egyháznak vagy felekezetnek nevezze-e az adventista vallási közösséget. Kétségtelen, hogy a jórészt az ókorban kialakult teológiai egyházfogalomnak maradéktalanul máig is csak a római katolikus egyház felel meg. Ám a valóságban a protestánsok – mind történetük, mind működésük szerint – szintén egyházként jelennek meg a közvélemény előtt, és ebből a szempontból a polgári jog sem különbözteti meg őket. Mi sem tesszük.

Ráadásul az adventista világegyház területileg hierarchikusan fölépülő szervezet, noha nem a „klasszikus” hierarchia elvei alapján működik. Amikor Rajki Zoltán arról ír, hogy az 1950-es években a kommunista egyházpolitika „egyháziasítani” törekedett az újprotestáns – Rajki által használt szóval – entitásokat, ezen azt érti, hogy működésük és szervezetük könnyebb ellenőrzése céljából a tradicionális egyházfogalom irányába terelte őket. Mégsem használja következetesen az egyház helyett a semlegesebb jelentéstartalmú felekezet megnevezést. Valószínűleg azért, mert számos újprotestáns közösség – köztük hivatalosan a hetednapos adventista – máig egyháznak nevezi magát. Sőt Rajki többször „az egyház”-nak említi könyve egyik főszereplőjét, a Hetednapos Adventista Egyházat. Mindez nem terminológiai csűrés-csavarás, azért fontos, mert az adventista tanítás kezdettől ügyelt rá, hogy a történelminek mondott egyházakhoz ne hasonlítson vagy hasonlítsák. Más kérdés, és messzire vezetne annak taglalása, így nincs értelme itt foglalkozni vele, hogy mennyire sikerült megvalósítani ezt a célt.

Nem mellékes, hogy jóllehet lélekszámuk okán a magyarországi adventistákat „kisegyházként” szokás emlegetni, az adventizmus népes világegyházat alkot. Bizonyos, hogy a Keresztény Advent Közösség alakulásához vezető alapkonfliktusban szerepük volt személyi ellentéteknek is. Elfogadva azt a lélektani-szociológiai törvényszerűséget, hogy ha egy viszonylag kis közösség

gen belül több kimagasló, vonzó egyéniség bukkan föl, csaknem elkerülhetetlen a polarizálódás, jelen történetben több kiségyházi hivatalos vezető anyagi és családi ügyeinek rendezetlensége fokozta a kritikus csoportosulást. Ennél még nagyobb súlyú kérdésként merült föl az államhoz való viszony – ebben az esetben függés – és a más felekezetekkel való kapcsolat, amelyek az Egerváriék által képviselt adventista tanításba ütköztek. Ezek intézményes megtestesülései voltak az eredetileg a magyarországi újprotestáns felekezetek érdekvédelmi szerveződéseként létrejött, később azonban a pártállam engedelmes eszközévé vált Szabad Egyházak Tanácsa és az általa működtetett felekezeti lelkesítő intézet. A kötetből világosan kiderül, hogy az Egervári-csoport a neoprotestánsok azon vonulatával rokon, amelyek – ha nem is utasítják el tételesen megfogalmazva – általában idegenkednek az ökumenikus kapcsolatoktól. Minden más felekezettel elutasítják az úrvacsorai közösséget. Továbbá hitelveik és szigorú életszabályaik között számos olyannal találkozni, amelyeket szakmunkák a vallási fundamentalizmus ismérvei közé sorolnak (például a bibliakritika elvetése, prófétizmus, kizárólagosság). Föllépésükkor Egerváriék követelése szerint az adventistáknak el kellett volna hagyniuk az említett szervezeteket, megszakítani az állammal addig fenntartott viszonyt, és minden tekintetben csakis az általuk vallott tanításnak megfelelő hívő életet élni.

A történet sajátsága, hogy egyidejűleg szövevényes és világosan áttekinthető. Szövevényes, mert Rajki archív források segítségével (felekezeti irattár, Magyar Országos Levéltár, Történeti Levéltár) igen aprólékosan tárta föl az eseményeket, amelyek olykor nehezen követhetők; áttekinthető, mert kezdettől pontosan kirajzolódik a főszereplők köre. Noha a végkifejlet szakadás lett, akik ide vezették csoportjukat, azoknak egyáltalán nem ez

volt az eredeti szándékuk. A Hetednap Adventista Egyház vezetőit szerették volna hitéleti és erkölcsi téren az általuk helyesnek tartott útra vinni, akár leváltásukkal, megbuktatásukkal is. Azonban a pártállam bizalmát élvező vezetők – álláspontjukon nem csodálkozhatunk – erősen ragaszkodtak pozícióikhoz, és ők is igyekeztek a velük szemben állókat maguk mellé állítani, majd amikor azok külön szervezetet kezdtek kialakítani, visszatérni az eredeti közösségbe. Támogatóik, az Állami

Egyházügyi Hivatal és a vele összedolgozó belügyi rendőrség nemhogy nem pártolta a „szakadárokat”, ellenkezőleg, akadályozta törekvéseiket. Az intranzigens csoport fő reménye az adventista világszervezet melléjük állása és a nemzetközi téren korántsem egységes adventi mozgalmak közül kikerülő rokonszenvezők voltak. Bízta benne, hogy a meggyőződésük szerint eredeti adventista tanítást képviselő álláspontjuk azonos a világszervezetével, de azzal nem számoltak, hogy a világszervezet egyházpolitikai okokból sem a magyarországi adventista többséggel, sem a pártállammal nem kíván szembekerülni, hanem az egység helyreál-

lítását inkább az utóbbiakkal egyetértve szorgalmazza. Ezért nem kezdeményezte a világszervezet a magyarországi vezetők leváltását, helyette ismételten elmarasztalta vagy magára hagyta az eltávolodó csoportot.

Vajon miként volt lehetséges, hogy – amint a szerző megfogalmazza – lényegében már 1976 első felében megtörtént a szakadás, mégis csaknem másfél évtized múltán vált jogi valósággá az új egyház alapításával? Ez alatt az Egervári-csoport többször változó, számára hol kedvezőbb, hol kedvezőtlenebb körülmények között megőrizte függetlenségét. Sok évre rögzült patthelyzetről is beszélhetünk, mert hullámzottak ugyan a tárgyalások feltételei, ám folytonosan fennmaradt a kölcsönös kompromisszumképtelenség.

A direkt állami beavatkozás hamar lehetetlenné

tehetne volna a szakadókat. Csakhogy a kommunista egyházpolitika a '60-as évek végétől nyílt rendőri eszközökkel nem avatkozott be a felekezetek belügyeibe, hanem vezetőikre bízta a „megoldást”. A hivatalos adventista vezetés azonban már kezdettől nem tudott megbirkózni a feladattal. Az Állami Egyházügyi Hivataltól beadványokban, beszámolóokban vagy a belügyi szervektől ügynöki jelentésekben folyamatosan kérte a segítséget. Rajki bőven dokumentálja, hogy az Egervári-hívekkel, főleg hangadóikkal folytatott „beszélgetések”, munkahelyi fenyegetések, zsarolások, nyomásgyakorlások miként követték egymást, de a kezdeményezők számára viszonylag kevés sikerrel. Pedig a fokozatosan saját intézményrendszerrel kiépítő csoport engedély nélküli építkezésekkel, ingatlanvásárlásokkal ténylegesen megsértette a fennálló törvényeket. Ám ha büntetés kiszabására időnként sor került, azt kifizették, vagy elszabotálták az intézkedés végrehajtását.

Az okok – az, hogy ez a pártállamban lehetségessé vált – többfélék; kül- és belpolitikaiak, valamint személyfüggők. A konfliktus kirobbanása idején a helsinki konferencia után a szovjet tömb országokban a nemzetközi légkör enyhülésére tekintettel mérsékeltek a belső politikai ellenzékkel és az egyházakkal szembeni intézkedéseket. Ám a Kádár-korszak nyilvánosságtól sokáig elzárt dokumentumainak eddigi publikálásait ismerve tudható, hogy a vallás és az egyház elhalásának doktrínája, valamint a vallási közösségek bomlasztásának célja az Állami Egyházügyi Hivatal fölöszlatásáig érvényben maradt. Ezért csak fenntartásokkal lehet megállapítani, hogy az egyházügyi és a belügyi szervek erejének hatékonysága csökkent. Pontosabb, ha mód-szereik változásáról beszélünk. A Sola Scriptura nevet viselő, Budapest-Zugligetben épült „ellenzéki” adventista lelkészképző intézet és imaház fennmaradásának kérdése még az MSZMP Politikai Bizottságának napirendjén is szerepelt. De Kádár mint nem odaváló ügyet politikai megfontolásból levetette onnan, s talán ezért is maradt meg az intézmény. Rajki Zoltán a '80-as évekből többször idéz megyei egyházügyi titkárokat, akik azon méltatlankodnak, miért kell nekik tizenöt-húsz adventistával kü-

lön törődniük, amikor a társadalomra nem veszélyesek, és rendesen végzik a munkájukat. Az adventista ellenzék esélyeit nem mellékesen párhuzamos jelenségként erősítették a metodista egyházból kiváló Iványi-csoport és például a maguk útját egyre radikálisabban járó római katolikus Bulányi-hívek is. Ezek ugyancsak sok fejtörést okoztak Miklós Imrének és stábjának.

A személyi adottságokra térve Egerváriék a maguk területén jó taktikusnak bizonyultak. Esetenként ügyesen kihasználták akár a Szabad Egyházak Tanácsa és a hivatalos adventista vezetés ellentéteit is. Mindig találtak ügyükkel rokonszenvezőket a nemzetközi adventi mozgalomban a már-már reménytelennek látszó helyzetekben is, s közben nem adták föl álláspontjukat. A pártállami illetékesek többször döntöttek a fölszámolásukról, elindítottak adminisztratív intézkedéseket, a hivatalos adventista vezetés pedig sorra hozta ellenük tiltó, kizáró vagy diszkriminatív döntéseit. Személyes bátorságuk és kitartó, hajthatatlan magatartásuk döntő tényezője volt az önállósághoz vezető történetüknek. A szerző kiemeli Egervári Oszkár kiemelkedő tekintélye mellett szellemi vezetőjükként Vankó Zsuzsanna teológusnőt (nem lelkészt, mert az adventisták nőket nem szentelnek föl), jeles igehirdetőjüket.

A félreértések elkerülése végett hangsúlyozzuk, hogy távol áll tőlünk a vallási fundamentalizmus és a tárgyalási merevséget döntő tényezőként kiemelni. A négy szereplős küzdelemnek végül nem lett „igazi” győztese. A külső szereplők mindvégig elleneztek a szakadást, egyfelől a világegyház vezetése elvből, másfelől a kommunista egyházpolitika hatalmi pozícióból nem támogatta. S mint említettük, a szétválást eleve sem a végül kiszakadók, sem az „anyaegyház” nem kívánták. A kisebbség magát az „igazi” adventizmus letéteményesének tartva, változatlanul reformot követelt, ami tanításainak általános és kizárólagos elfogadását jelentette, a kritizált többség pedig, ha nem is mindenáron, de egy idő után már presztízsvesztésekbe is belement volna, ha sikerül a maga oldalán az egységet megvalósítani. A szétválás végül 1990-ben a Keresztény Advent Közösség jogilag megalapozott megalakulásával következett be, vagyis az évek óta meglévő status quo a

vallásszabadságról szóló törvény értelmében állami elismerésben részesült. A világegyház vezetése ugyan maig egynek tekinti a két magyarországi adventi felekezetet, de beletörődött a „mégis” kettősségbe, az Állami Egyházügyi Hivatal pedig végorájáig sem tudta ezt a problémát fölszámolni. Ha Magyarország vallásügyi történetének távlatában „sikerről” beszélhetünk, az utóbbi ténytet nevezhetjük igazán annak.

Visszaulva könyvismertetésünk elejére, Rajki műve azért érdemel különös figyelmet, mert a Kádár-korszak egyházpolitikájának sajátos, eddig kevés figyelmet kapó vetületét tárja elénk. Történelmi szemlegességére mindvégig ügyelve egy olyan vallási mozgalomról ír, amelyet a pártállam illetékesei különféle feltételek egyedi találkozására és vezetői kitartó bátorsága miatt nem tudtak fölszámolni.

Kósa László

Csupán a szavak hisznek bennem

OSZAJCA, Waclaw: *Az öröm szenvedése*. Vál., szerk. Zsille Gábor. Magyar Napló, Budapest, 2012.

A kortárs lengyel költészet egyik legkiemelkedőbb alkotójaként számon tartott szerző, Waclaw Oszejca – akinek több mint három évtizedes alkotói tevékenysége ez idáig csak néhány versen keresztül volt hozzáférhető a magyar olvasóközönség számára – a közelmúltban rejtélyes című válogatáskötetével mutatkozott be hazánkban.

Az öröm szenvedése című versgyűjtemény már címében utal arra a lételméleti paradoxonra, amelyet a transzcendens felé törekvő ember teremtett voltának tudatában átél. Az 1994-es *Napról napra* című kötet szentenciaszerű Hamlet-parafrazisa az emberi létezésnek arra a meghatározottságára mutat rá, ami *tőlem függetlenül* adott: „lenni vagy nem lenni / álprobléma / vagyok”. Az igazi kérdés tehát az, mit kezdjek a ténnyel, hogy vagyok. Mit kezdjek létezésem korlátaival, a végeesség tudatával, az emberi természet gyarlóságaival, mások és a magam kiszolgáltatottságával, azzal a ténnyel, hogy a létezés öröm és szenvedés egyszerre, hiszen – ahogy a harmadik ciklus címe üzeni – „mindig függőlegesen”, azaz ég és föld közé állítva élsz? Az emberi létezés e kettős meghatározottságának metaforájaként is értelmezhető napraforgó – az égre tekintő elragadtatottság aranykoronája és a fekete magoktól elnehezülő, földre hajló tányér – az *igaztalan végítélet a napraforgótáblán*

című versben „függőleges” létezésünk kettősségének, ég és föld közöttiségének megjelenítője.

Vélhetően e meghatározottság felismeréséből fakad a teljesség átélésének vágya egyetlen, időtlenné váló pillanatban: „egyszerre szeretnék birtokolni mindent / decemberi havat / a virágzó hársfa ágán / ugyanazon réten egy időben / zöld füvet és szénát / szeretném egymás mellett látni / az almafa virágát s gyümölcsét / az elröppent éveket / szívélyes összhangban / a jelen napokkal / kis faházunkat / egy városi épülettel / és még / szeretném ha egyszerre lenne / sírom és bölcsöm” (*vágy*). Az időbeliség effajta megélése azonban az isteni létezés sajátja, azé az Istené, aki teremtőként van jelen az ember életében (*Értekezések*). Ez a jelenlét a versek lírai alanya számára bizonyosság, olyan bizonyosság, melynek szerves része az emberi végeességéből fakadó kétely: „nem / őt / siratom / nem / őt / magamat / siratom // hogyan / szeressem / azt / ki / felfoghatatlan” (*nem*). Az *ítéletnap* című vers ambivalenciáját szintén kételkedés és bizonyosság kettőssége adja – bizonyosság, hogy a létezés egy másik dimenziójában lesz kitől megkérdezni az ember számára felfoghatatlan teológiai igazságokat: „ha majd előtted állok / mivel nem fogsz kikérdezni / hiszen úgyis mindent tudsz // majd én kérdezem tőled / miért kellett itt egész életünkben / valakinek a testét ennünk / valakinek a vérét innunk / mert így fest nálunk a szeretet // mivel semmivel sem vagy adósunk / áruld

el / miért / hogy az evangéliumban / az utolsó néhány szavad / az örömhír utolsó mondata / úgy hangzik / Istenem / Istenem / miért hagytál el.”

A kételyek őszinte megvallása tehát a hit megélésének választott útját, annak alapvető igazságait érinti, ami a magyar egyházi költészet hagyománya felől nézve zavaró lehet a befogadó számára, lévén a versek írója maga is papköltő, jezsuita szerzetes. Oszajca vallomások lírája azonban éppen attól válik megrázóan hitelessé, hogy a kételyeken keresztül a hit valódi mibenlétére világít rá. Arra a tényre, hogy a hit éppen a bizonyosság hiányától válik hitté. Arra a törésvonalra irányítja tehát figyelmünket, mely a hitet a tudástól elválasztja. A hívő e versek kontextusában a felfoghatatlan és elfogadhatatlan vállalásával válik hívővé, igent mondván a „kövess engem” parancsára. A saját elhívástörténetét gyengéd iróniával szemlélő lírai alany enged a hívő szónak: „enyhén szökellve / lépdelek fel az Akropoliszra / nyomukban ott maradt / két szó / kövess engem // valaki mondott már ilyesmit nekem” (*elhívás*), még akkor is, ha a papi nőtlenség vállalása olykor kételyeket ébreszt benne (*vasárnapra esett*), még akkor is, ha az Istentől kapott parancs az ember szemszögéből olykor megkérdőjelezhető.

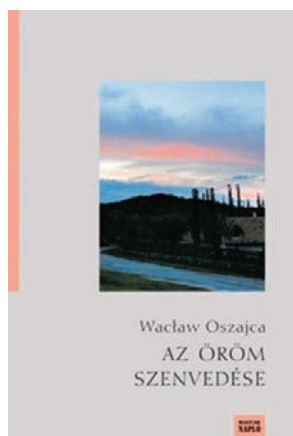
Ezt példázza Rembrandt *Ábrahám feláldozza Izsákot* című olajfestményének megrázó ekfrázisa, verssé való átírása az *Árnyak mélyéből* című ciklusban, melynek darabjai egy-egy képzőművészeti alkotás költői interpretációjával egyszerre példázzák a művészet médiumai közti átjárhatóságot és annak lehetetlenségét. A ciklus érdekessége, hogy a versben élénk tárt képzőművészeti alkotások – többek közt Rembrandt festménye a tékozló fiúról, Canova szobra *Mária Magdolnáról*, Antonio da Firenze *Madonnája*, Van Dyck képe a szent családról, Memling *Utolsó ítélete* vagy épp Salvador Dalí *La Cène* című képe az utolsó vacsoráról – mind-mind bibliai témát dolgoznak fel, melynek alapja egy-egy szentírási szöveghely. Így a képzőművészeti alkotás maga is interp-

retáció, a bibliai textus értelmezésének eredménye, amit Oszajca versei újra szöveggé alakítanak át, az „értelmezés értelmezését” tárva az olvasó elé, amit persze magának az olvasónak is meg kell fejtenie, végtelenítve ezáltal az interpretáció folyamatát. Érdekes játék a verseket valódi ekfrázisként megközelítve „összeolvasni” a képzőművészeti alkotásokkal, elgondolkozva azon, miért épp az a bizonyos részlet ragadta meg a versben megszólaló és a képet szemlélő lírai alany figyelmét. A finom erotikától sem mentes átírat Lagrenée *Keresztelő János tanít* című festményéről például a férfitest szépségét teszi meg témájává éppúgy, ahogy az egyetlen nem szakrális témájú „képvers” az örök és titokzatos nő emblematikus képét tárja elénk (*Mona Lisa*).

A versszövegek kapcsán kibontakozó másik szál a költői szó valóságteremtő erejébe vetett hit kinyilvánítása és megkérdőjelezése, valamint az isteni üzenet kimeríthetlenségének felismerése. A kötet ars poetica-szerű nyitóverse – melynek címe *Életrajz* – a nyelv által vezérelt alkotásfolyamat reflektálásaként is olvasható: „a szél soha egyetlen sárkányom sem / emelte fel a földről // tanáraim nem helyeztek belém / nagy reményeket // nem akadt nő aki szeressen / akár csak egyetlen éjen át / csupán a szavak hisznek bennem / de nekik is csalódást okozok.” Ugyanakkor a szavak is csalódást okoznak, hiszen „ha szólunk / szándékunk dacára / hazudunk” (*mi történik ha meghalok*). Feszültség keletkezik tehát a hétköznapi kommunikációban használt szó, a költői szó és az isteni szó között: ezek metszéspontjában találja magát a versek lírai alanya, hogy aztán Mária alakján keresztül felismerje, „kinek kinek önnön létezését elfeledni / kell / hogy megérthető legyen az Úr egyetlen szava” (*Mária*). Hiszen mégiscsak ez a cél. A költői szó segítségével valami olyat mondani el az emberről, ami Istenhez viszi közelebb.

A versek színvonalas magyar nyelvű megszólaltatása Kovács Istvánnak és Zsille Gábornak köszönhető.

Érfalvy Livia

Követendő példa

VALČO, Michal – SLIVKA, Daniel (szerk.): *Christian Churches in Post-Communist Slovakia: Current Challenges and Opportunities* [Keresztény egyházak a poszt-kommunista Szlovákiában. A jelen kihívásai és lehetőségei]. Center for Religion and Society, Roanoke College, Salem, 2012.

Ha nyitott szemmel járunk a világban, akkor megfigyelhetjük, hogy a hozzánk hasonló (bár arányaiban lényegesen magasabb) lélekszámú szlovák evangélikusok jobban, ügyesebben pozicionálják magukat a tengerentúlon, az angolszász világban, mint mi, magyar lutheránusok. Ez nemcsak azzal magyarázható, hogy történelmi okok miatt az Amerikai Evangélikus-Lutheránus Egyház (ELCA) keretein belül külön szlovák „Synod” is van, de – talán ennek is köszönhetően – az egykoron Amerikába kivándorolt szlovák evangélikus lelkészek, teológusok és leszármazottaik sok mindent megtettek azért, hogy a rendszerváltozás után a politikai és teológiai elszigeteltségből kiemeljék a hazai egyházukat.

Egy kisebbségi egyháznak – mint például a szlovák evangélikus egyház (és a miénk!) – létszükséglet az angolszász egyházi kapcsolatok ápolása. A szlovákok nemcsak teológushallgatókat küldenek az Egyesült Államokba, hanem például a pozsonyi Comenius Egyetem evangélikus teológiai fakultásán rendszeresen adnak elő amerikai teológusok, ezáltal is bekapcsolva hazai szlovák hittestvéreket a nemzetközi teológiai vérkeringésbe. Hazatelepült például David P. Daniel, a reformációt kutató egyháztörténész, s több éven át tanított, s közben a pozsonyi evangélikus teológián habilitációs fokozatot is szerzett Paul R. Hinlicky rendszeres teológus, aki jelenleg annak a Roanoke College-nak a professzora, amely az alábbiakban recenzált kiadványt is megjelentette. Szlovák hittestvéreink mintha nálunk jobban felügyeltek volna arra, hogy korunkban – mint a legtöbb tudomány esetében – a teológia *lingua francája* is az angol nyelv lett az egykoron domináns német helyett.

Nemcsak a ma leggazdagabb angol nyelvű teológiai irodalomban való jártasságuk imponáló, hanem nagy-szerűen élnek azzal a lehetőséggel, hogy a szlovák kereszténység mai helyzetét és problémáit a nagyvilág elé tárják.

A keresztény egyházak a posztkommunista Szlovákiában című, több mint félezer oldalas, tizenhárom tanulmányt tartalmazó kötetet kezünkbe véve azonnal felsőhajtottunk: mi, magyarok miért nem tudjuk megmutatni magunkat a világnak egy ilyen kiadvány formájában? Az egyes tanulmányokat olvasva pedig egyre erősödik a meggyőződésünk, hogy a problémáink igen hasonlóak.

A kötetet egyik szerkesztője és a leghosszabb tanulmány szerzője Michal Valčo evangélikus lelkész és teológus, annak a túrócszentmártoni (Martin) bibliaiskolának a vezetője, amelynek képzését a Zsolnai Egyetem (Žilina) akkreditálta, s így iskolájuk a maguk biblikus személetével egy világi egyetem tanszékévé avanszált. Nem véletlen tehát, hogy a tizen-négyszerű szerző közül négyen kötődnek a Zsolnai Egyetemhez. A szerzők másik nagy tömbje (hat szerző, közöttük a másik szerkesztő, Daniel Slivka) az Eperjesi Egyetem (Prešov) többnyire görög katolikus történészei, illetve teológusai közül verbuválódott. Ketten a katolikus Rózsahegyi Egyetem (Ružomberok) oktatói; s (csak!) egy szerző képviseli a pozsonyi Comenius Egyetem evangélikus fakultását (František Ábel), egy szerző pedig a túrócszentmártoni bibliaiskola PR-felelőse. A szerzők felekezetiileg vagy az evangélikus egyházhoz, vagy a görög katolikus egyházhoz kötődnek. Feltűnő, hogy a római katolikus többségű Szlovákiának a mai egyházi helyzetét bemutató könyvben csak két – vélhetően római katolikus – szerző kapott helyet, azok, akik a Rózsahegyi Egyetemen dolgoznak.

A kötet kiadója a Roanoke College Vallás és Társadalom Kutatóintézete, amelynek igazgatója az egyház, illetve a teológia és a politika kapcsolatát régóta kutató Robert Benne professzor.

A kötet első része (*A mai helyzet és a jövő útja*) hét tanulmányt; a második rész (*A görög katolikus egyház története és megújulása*) három tanulmányt, a harmadik rész (*Zsidó-ke-*

resztény dialógus Szlovákiában) mindössze egy tanulmányt, s a záró negyedik rész (*Egyház és a médiumok*) három tanulmányt tartalmaz. Mindegyiket releváns bibliográfia követi. A kötet kompozíciójában tehát némi aránytalanság figyelhető meg, de ezeket bizonyára a különféle problémák eltérő súlya magyarázza. A kötet végén mindegyik tanulmányt egy absztrakt foglalja össze, s – egész szokatlan módon – a szerkesztők arról is informálják az olvasót, hogy a szerzők hány százalékban kontribuáltak a kötethez.

Daniel Slivka kötetnyitó tanulmánya a szlovák egyház és társadalom kapcsolatát vizsgálja történeti és szinkron áttekintésben. A legtragikusabb a görög katolikus egyház helyzete, amelyet a kommunizmus idején, 1950. április 28-án likvidáltak, s beolvasztották őket az ortodox egyházba. Tizennyolc év alatt százhuszonhárom görög katolikus pap halt meg börtönben (30. o.). A tanulmány összehasonlítja az 1991-es, a 2001-es és a 2011-es népszámlálások vallási hovatartozásról szóló adatait. Ugyanazokat a tendenciákat figyelhetjük meg Szlovákiában, mint Magyarországon: a rendszerváltozás után növekszik, majd az elmúlt tíz évben feltűnően csökken a vallásosság a különféle egyházakban körülbelül hasonló arányban. Íme az adatok:

	1991	2001	2011
Római katolikus	3 187 383 (60,4%)	3 708 120 (68,9%)	3 347 277 (62,0%)
Evangélikus	326 397 (6,2%)	372 858 (6,9%)	316 250 (5,9%)
Görög katolikus	178 733 (3,4%)	219 831 (4,1%)	206 871 (3,8%)

A kötet következő tanulmánya a mindennapi valóságosságról (templomba járás, imádkozás, hitgyakorlás stb.) készült szociológiai felméréseket mutatja be Lukáš Bomba és Adrian Kacián tollából. A deszocializáció és a dehumanizáció társadalmi problémáját világítják meg Kamil Kardinis és Mária Kardinis írásai.

Ezután két teológiai írás következik: Katarina Valčova a szlovák evangélikus liturgiai megújulást mint az egyház megújulásának kérdését mutatja be. Itt is hasonló a helyzet a magyar egyházéhoz, 1954-ben jelent meg Petrik agendája, az istentisztelet két pólusát (igehirdetés és úrvacsora) hangsúlyozó új liturgikus könyv pedig 1996-

ban. Az istentiszteletnek a lutheri teológiára támaszkodó alapját a szerző ugyanúgy hangsúlyozza, mint nálunk a liturgikus megújulás teológiájának képviselői.

A kötet terjedelmében és minőségében is legnagyobb ívű, legkidolgozottabb tanulmánya a szerkesztő, Michal Valčo írása, amely a nyilvános teológiának (public theology) a posztkommunista kontextusban való szükségéről szól. A mintegy nyolcvanoldalas – néha talán túlságosan is szerteágazó – dolgozat számos elvi kérdést vet fel, és több esettanulmányt is közöl. Kiindulópontja, hogy a posztkommunista társadalmak legégetőbb nyilvános teológiai problémája az, hogy az egyházak hogyan tudnak a múltjukkal szembesülni és azzal kiengesztelődni (187. o.). Rámutat, hogy míg a szekularizáció alapvetően pozitív folyamat (Bonhoeffer), a szekularizmus mint ideológia viszont igen veszélyes az egyházakra nézve (203. o.). A nyilvános teológia egyik esettanulmánya az 1861-es túrócszentmártoni szlovák memorandum, amelyben szlovák lelkészek teológiai alapokon emelték fel hangjukat a szlovákok lakta Monarchia erőszakos magyarosítási törekvéseivel szemben. Valčo másik esettanulmánya Hinlicky professzor szlovákiai tapasztalatairól szól. Az amerikai professzor teológiai alapokon érvelt az ökumené s azon belül is a római katolikus

egyházzal való jó kapcsolatok mellett, ám kollégái és diákjai részéről nem várt ellenkezésbe ütközött. Az ökumené ellenzői ugyanis történelmi és nem teológiai alapokon érveltek: a múlt sok sérelmét hozták fel; szerintük ez az akadálya az ökumenének. A szerző ezt „az ellenreformáció terhének” nevezi. A náci múlttal való szembesülés után Valčo rátér a kommunista múlt terheivel való szembenézésre. Részletesen tárgyalja a Charta 77-es iratot is, amelyet sok katolikus pap is aláírt. A posztkommunista kontextus legnehezebb terhe azonban kétségtelenül a kollaboráció kérdése. A Szlovák Katolikus Püspöki Konferencia 2005. február 23-án egy nyilatkozatot adott ki, amelyben a ka-

tolikus egyház nyilvánosan megvallotta papjai bűneit, s megbocsátást kért azoktól, akiket sérelem ért. A nyilatkozat egyúttal különbséget tett azok között a papok között, akik a karrierjük érdekében, esetleg anyagi ellenszolgáltatásért jelentettek, s olyanok között, akik pszichológiai nyomás hatására szolgálták ki az állambiztonságot (227–228. o.). A szlovák evangélikus egyház azonban tizenhat évig elhallgatta ezt a kérdést, noha – kölcsönös vádaskodásba torkolló – esperesi értekezleteken számtalanszor felvetődött, valódi megoldás mégsem született. Bár a tanulmányban van egy utalás egy 2005. novemberi nyilvános diskurzusra, ahol evangélikus világiak és lelkészek vitatták meg ezt a kérdést, a cikk írója azonban nem utal semmilyen írásbeli dokumentációra ezzel kapcsolatban. Valčo ugyanakkor hosszabban szól egy közelmúltbeli nemzetközi projektről, amelyet Risto Lehtonen, a Lutheránus Világszövetség egykori tisztségviselője irányít. Ennek egyik eredménye az a konferencia, amelyet 2011. szeptember 5. és 8. között rendeztek Pozsonyban. A konferencia anyaga megjelent az egykori szlovák evangélikus püspök, Július Filo szerkesztésében 2012-ben. Valčo ugyanakkor megemlíti, hogy a Szlovákiában tartott konferencia tizenhét előadása közül csak Filo tanulmánya foglalkozott a szlovák evangélikus egyház kommunizmus alatti helyzetével. Filo azonban – Valčo szerint – „elmulasztja az egyházi tisztségviselők kudarcainak bemutatását kollaboránsaival, s alig van jel a sajnálkozásra, s a bűnbánatnak semmi nyoma sincs benne” (230. o.). Ha az egyházi vezetők nem mutatnak példát a kiengesztelődéshez elengedhetetlen bűnbánatra, akkor a megújulás az egyházi struktúrákon kívül érzékelhető csupán. Ennek esettanulmányaként mutatja be a szerző a már említett túrócszentmártoni bibliaiskola szolgálatát az elmúlt évtizedben. A jelen helyzetben a keresztény oktatás tölti be a nyilvános teológia funkcióját.

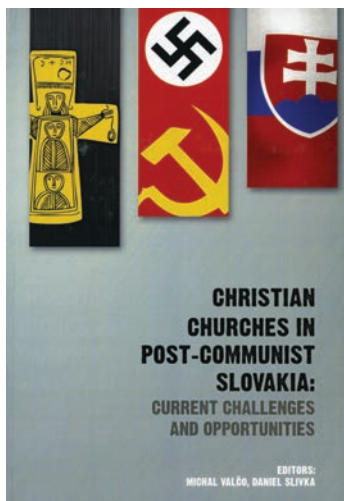
A kötet második része a szlovákiai görög-katolikus egyház történetét, üldöztetését, megszüntetését, majd újjáéled-

sét mutatja be három szerző tollából. Részletesen Peter Šturák írása foglalkozik az egyház már említett 1950-es likvidálásával. A tanulmányok egyik része némileg hagiografikus stílusban mutatja be Pavol Gojdič (1888–1960) és Vasil Hopko (1904–1976) görög-katolikus püspökök mártíriumát, akiket II. János Pál pápa boldoggá avatott.

A harmadik rész a pozsonyi újszövetséges evangélikus teológus, František Ábel tanulmánya alapján a szlovákiai zsidó–keresztény dialógus kérdését tekinti át. Pozsony zsidó lakossága a II. világháború előtt 15 000 fő volt, ma viszont már kevesebb mint 1000 zsidó él Pozsonyban (366. o.). A szerző elsősorban a zsidó–keresztény párbeszéd kontextusában értelmezi újra a páli koinonia (közösség) fogalmát. A negyedik rész három tanulmányban az egyház és a média szerepét tekinti át. Hedviga Hanna írása arra figyelmeztet, hogy a posztkommunista kontextusban a vallás szerepét a média veheti át. Teresa Rončáková írása arra mutat rá, hogy a média vallásos üzenetet is hordozhat, Imrih Gazda írása pedig a katolikus médiumok szerepét tárgyalja a posztkommunista Szlovákiában.

A Michal Valčo és Daniel Slivka szlovák teológusok és történészek által szerkesztett, a vallás és a politika kapcsolatával foglalkozó amerikai kutatóintézet, a Center for Religion and Society által támogatott és megjelentetett kötet igen lényeges esemény a könyvkiadás történetében. Egy kis ország kis egyházainak képviselői meggyőző tudományos apparátussal állnak a nyilvánosság elé, s teológiai alapokon mutatnak rá sajátos helyzetük – a posztkommunista Szlovákia – kontextusára. Lokális perspektívából globális érvénnyel szólnak. Tudományosan, őszintén, meggyőzően érvelnek. Hasonló perspektívából mi, magyar keresztények csak egyet tehetünk: a példájukat követhetjük. Köszönet a módszertanilag és teológiailag is úttörő vállalkozásért. Tanulhatunk belőle.

Fabiny Tibor

Pontosan egy gyülekezeetről

KOVÁCS Eleonóra – KOLLEGA TARSOLY István: *Evangélikusok Lajoskomáromban*. Tarsoly Kiadó, Budapest, 2012.

Mindig örvendetes, ha egy-egy gyülekezetünk nekifog múltja feldolgozásának, összegyűjti és megírja saját történetét. Egyházunkban rendszeresen jelennek meg gyülekezettörténeti kiadványok, amelyek azonban ritkán ütnek meg a szakma által a műfaj iránt támasztott igényeket, és használhatóságuk is gyakran megkérdőjelezhető. A nemrégiben, 2012 végén napvilágot látott gyülekezet-történeti kiadvány Kovács Eleonóra és Kollega Tarsoly István tollából azonban messze kiemelkedik a hasonló műfajú kötetek közül, és min-tául szolgál a következő kiadványok számára. A könyv tartalomjegyzékének logikus felosztása és a benne felsorolt források precíz közlése miatt könnyen olvasható és hiteles olvasmány. Ugyanakkor a szerzők a további kutatások számára is jól felhasználható kézikönyvet tárnak az olvasók elé.

A kötet egyik erénye, hogy a gyülekezet történetét nem önmagában tárgyalja, hanem abban a közegben, amelyben létrejött és amelynek ma is szerves részét képezi. A szerzők előszava szerint alapvető fontosságú volt számukra, hogy bemutassák a közösség történetének fordulópontjait, egyházi alkalmait, szokásait, lelkipásztorait, a közösség jellegzetességeit, sikereit és nehézségeit. Azonban a legtöbb hasonló kiadvány is ugyanezt a célt tűzi ki maga elé. A lajoskomáromi evangélikusok életét és történetét bemutató kötet értékét elsősorban a széles körű levéltári kutatásokon alapuló kutatómunka jelenti, amelynek

során a szerzők a gyülekezet levéltári anyagán túl felhasználták az Evangélikus Országos Levéltár, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, a Fejér Megyei Levéltár, valamint a Szent István Király Múzeum anyagát is. Sőt a szerzők a gazdagon és precízen lábjegyzetelt gyülekezettörténeti írásukban – a további kutatásra is gondolva – az egyes fejezetek végén szakszerűen közlik a különben nehezen hozzáférhető, a munka során ala-

posan feltárt forrásszövegeket. A forráskiadványként is használható munka nagy előnye a hasonló gyülekezettörténetekhez képest, hogy csak olyan adatot és tényt közöl és dolgoz fel, amelyet levéltári hivatkozásokkal és forrásokkal is hitelesen igazolni tud.

A kötet 12 nagyobb fejezetre oszlik, amelyet végül a gyülekezet múltját és jelenét bemutató képek sora zár. Az első fejezet a számok tükrében mutatja be a falu történetét. 17 alpontban járja körül a település életét meghatározó körülményeket a földrajzi környezet-től a közigazgatás változásain és a lélekszámot befolyásoló tényezőkön keresztül a gazdaság szerkezetének

bemutatásáig. Külön alpontot szánnak a szerzők a kiemelkedően fontos események, mint a kolerajárványok, az 1848–1849-es szabadságharc vagy a népességmozgás bemutatására. Az események leírásakor elkerülik azt a hasonló kiadványokban gyakran elkövetett hibát, hogy kommentálják a számokat és a történéseket. A szerzők gondosan ügyelnek a levéltári iratokban őrzött adatok szakszerű és pontos közlésére, hivatkozására.

A község bemutatását az evangélikus gyülekezet történetét tárgyaló négy fejezet követi. Az elsőben megismerhetjük az evangélikus közösség szerveződé-

sének körülményeit és életének első néhány évtizedét. Kronologikus sorrendben, az itt szolgáló lelkészek életútjának bemutatása mellett helyi munkásságuk levéltárilag igazolható leírása következik. A tisztségviselői hivatal kialakulásának bemutatását az anyakönyvek vezetésének sajátosságai követik. Külön alfejezet tárgyalja a közösségi életre és az itt lakók vallásosságára vonatkozó feljegyzéseket. Az első részt a gyülekezet gazdasági helyzetének és gazdálkodásának bemutatása zárja. A második fejezet 1868-tól, az 1867. évi kiegyezést követő korszakhatártól a II. világháború végéig tárgyalja a gyülekezet történetét. A harmadik rész a közösség krónikájának 1945-től a rendszerváltásig tartó korszakát mutatja be. Az utolsó rész pedig a rendszerváltástól napjainkig terjedő időszakokkal foglalkozik.

A szerzők úgy ítélték meg, hogy a kötet kezelhetősége miatt a gyülekezet történetének kronológiai bemutatása után külön fejezeteket szentelnek a népmozgalmi adatoknak, a nemzetiségeknek, a templom épületének, a felekezeti iskolaügynek és a temetőnek. Azon túl, hogy ettől a felosztástól olvasmányosabbá vált a könyv, a további kutatás számára is könnyen kezelhetőbbek lettek a csoportokba rendezett fontos gyülekezeti adatok.

A kötetet a gyülekezeti levéltár bemutatása, a gyülekezet tisztségviselőinek időrendi felsorolása és a fellelhető képek sora zárja.

Az igényes, keménykötésű, színes gyülekezettörténet 240 oldalon taglalja Lajoskomárom és annak megalkulásától szerves részét képező evangélikus gyülekezetének történetét.

Harmati Béla László

Az ember, akiben van művészet

OLESCHER Tamás: *Sommaire 60–30*. A szerző magánkiadása, Budapest, 2013.

„Akiben művészet van, az a létezés egészét, a fény ragyogását, robbanását, sugárzását, az ürességet, isten csendjét, a misztériumot, a feltámadást, az öröklét üdvösségét éli, a halhatatlant.” (Molnár Sándor: *A festészet útja*, 2013)

Olescher Tamásban van művészet, sőt ő valóban s valódi művész, csendes ember csendes küldetésstudattal, de hangos képi szóval. Alázattal és fennhangon művész.

Olyan alkotó, aki – mint Fitz Péter megjegyzi róla egy írásában – „egyedi jelenség a magyar képzőművészeti élet palettáján”. Vagy ahogy Szakolczay Lajos méltatja: „különleges hely illeti meg Olescher Tamás festészetét.” (87. o.)

Ahonnán mindezt kiolvasom, nem más, mint – az éppen hatvanéves – Olescher Tamás festőművész summázata harmincéves életpályájáról. Az alkotó egy-

begyűjtve adja át olvasóinak-nézőinek mindazt, amit alkotott: képek, rajzok és performanszok fotói láthatók az elegáns albumban. Mindaz, amit az elmúlt évtizedekben róla írtak, e szépen illusztrált könyvben mintegy válogatott esszékötetben jelenik meg.

Olescher építkező életműve a '80-as években Németországban alapozódott, de szemléletmódja már ebben az időben kialakult. *Gesamtkunstwerk*nek is nevezhetnénk, kulturális és szellemi, hitbéli ökümenéiának ugyancsak hívhatjuk mindazt, amit a vallás, a hit érzékeny lazúrjával át- meg átfestve alkotott és alkot mindmáig Olescher Tamás.

A népi gyökereiről el nem feledkező, magyarságát és szász felmenőit egyként élete részének tekintő, hitében meg nem alkuvó alkotó egyszerre naiv-népi, ugyanakkor poszt-pop-artos és akcionista, líraian tömör és harcos-agitatíván elkötelezett. Ez utóbbi dupla jelző (harcos-agitatív) megejtő bájú előadásokban és filmes produkciókban ölt testet, amelyek nem a '20-as évek

agitációs művészetének lenyomatai, hanem belső elkötelezettségének megnyilatkozásai. Olescher festészete, amely egyre letisztultabb az utóbbi években, számos érdekes elemzés tárgyává vált, melyeket – összegyűjtve – e kötetben olvashatunk. Beke László például így foglalja össze Olescher munkásságának sokféleségét: „Részben situációkat rögzítő vázlatok, részben teret jelölő installációk, melyek a jelenet hangulatát vagy szimbolikáját erősítik.” (15. o.) Keserű Katalin szerint: „Az érzelmes realista életképek motívumainak (ablak, virág, harang) ilyen összerendezésével egyúttal ismét egy letűnt festői kultúrát jelenít meg.” (56. o.)

Olescher művészetében egyidejűleg van jelen a népi naiv szakralitást felmutató táblakép, a romanika-gótika emelkedett absztrakciója és szimbólumrendszere, amely nála dekoratív formát ölt, felbukkannak a pop-art kollázs elemei, de még 19. századi impresszionista reminiscenciák is (például balatoni tájképein). Ezzel a magyar kortárs művészetben talán csak Ganczaugh Miklós hasonló szellemiségű és sokfelől táplálkozó művészete rokonítható.

Szöveg és kép együvé tartozása: a formának és fogalomnak a művészettörténet évezredei során annyit használt kapcsolatát Olescher új tartalommal tudja megtölteni. Jó példák erre *Örömhír* táblái, melyek piktogramszerű ábrákat, szövegeket egyaránt tartalmaznak, vagy a *Jöjjön el a te országod* és más kollázsok szövegei-képei.

Hihetnénk, hogy Olescher Tamásnak elegendő mindaz a kulturális szövet, szövedék, amelybe élete során itt Közép-Európában beburkolták. Ám őt, a hit szelíd harcosát a távol-keleti hittáblák ábrázolási formái is lenyűgözik, így keletkeztek az *Új ég, új*

föld mandalaszerű festményei is. „Ezt mondja nekem Olescher Tamás titokzatos ellipszise, de egész szimbólumvilága (...), ragyogó színei is” (75. o.) – fedezi fel a különleges „vigasztaló” forma- és színhangulatot Dóka Zoltán.

Feltétlenül szót kell ejtenünk a panteista gondolkodás szép példájaként megszülető *Csendéletek-virágok* című anyagáról is (2002–2012 között). E táblák „kép a képben” virágcentrumok és -perifériák vagy épp optikailag kiemelkedő virágégszek és -részek színes – néha szimbolista módon érzeki színezésű – csendéletrészetek. Mindegyik egy-egy jelentéssel bír, ezért üzenethordozó virágkép (*Nárcisz, Pipacs, Hortenzia*). Itt is felbukkan a körmotívum (virágmandala?), a képsarkokon pedig jelzészzerű bordúrrázás. Kép? Metafora? Templomdísz? Ki tudja...

„A művészet sose »egyeses közlés«, mint egy matematikai tétel, egy filozófiai igazság, egy konkrét tett vagy egy üzleti levél. A küldönc, aki határozott céllal közvetít egy határozott üzenetet, mint szimbólum, semmiképpen se a költészet, a költő, a művész szimbóluma. A művészet: séta. Az alkotó művész – szemben a küldönccel – a magányos sétálóhoz hasonló, kinek nincs ugyan semmi konkrét földadata, de épp ezért »minden eszébe juthat«, épp ezért gondolatait szabadon rendelkezésre bocsájthatja a mindenségnek (...). A művész az univerzum küldönce.”

Pilinszky János sorai tökéletesen illenek az univerzum eme komoly, szemérmes küldöncére, akinek *Sommaire* kötetéből naponta legalább egy-két oldalt evangéliumként érdemes forgatni. Látni- és olvasnivalók gazdag tárházaként.

Sinkó István

Tárlatvezetés Bibliával a kézben

„Elvégeztetett”. *Felekezeti tárlatvezetések Munkácsy Mihály Krisztus-trilógiája előtt*. Szerk. Galambos Ádám. Luther Kiadó, Budapest, 2013.

Mivel jómagam nem lehettem részese annak a „felekezeti tárlatvezetés-sorozatnak”, amelynek keretében 2011 húsvétja előtt római katolikus, református, evangélikus és görög katolikus egyházi vezetők tartottak rendhagyó tárlatvezetést a Magyar Nemzeti Galériában Munkácsy Mihály *Krisztus-trilógiája* előtt, kíváncsian vettem kezembe az előadássorozat könyv alakban megjelent foglalatát. Annál is inkább, mert – ahogy az előszóban és a könyv hátsó borítóján olvasható – „bár a kereszténység számára központi jelentőségű nagyheti eseményeket dolgozzák fel ezek a közel százéves alkotások, mégsem volt még olyan kezdeményezés, amelynek segítségével az érdeklődők a trilógia teológiai tartalmáról hallhattak volna. Mint ahogy nem volt példa arra sem, hogy kötet formájában jelenjenek meg a felekezetek sajátos lelkiségének megfelelő, biblikus alapokon elhangzó megközelítések.”

Bevallom, az alcímet olvasva még az is felmerült bennem, hogy a *Felekezeti tárlatvezetések Munkácsy Mihály Krisztus-trilógiája előtt* esetleg valóban „úgy igyekeznek betekintést nyújtani a felekezetek horizontális és vertikális világszemléletébe” (8. o.), ahogyan az előszó ígéri, de szerencsére erre nem került sor: az olvasó elvont teológiai eszmefuttatások helyett valódi szellemi és lelki táplálékot, élvezetes műelemzéseket kap. Olyanokat, amelyek bár a szentíráskommentárok alaposágával, a vonatkozó bibliai szöveghelyek alapján értelmezik a Krisztus-trilógia képeinek kompozícióját és motívumait, mégis közérthetőek. A szó valódi értelmében „műértő” és műértelmező elemzéseket olvashatunk, olyanokat, amelyek élményszerűen és meggyőzően szemléltetik a sokak által még ma is vitatott tény, miszerint a műalkotások befogadása alapos műelemzés nélkül még megközelítőleg sem lehet

teljes. Ahogy Ternyák Csaba római katolikus érsek megfogalmazta: „...a trilógia önmagában is hatással van ránk, de még jobban felfedezhetjük a képek szépségét és mélységét, ha ismerjük a passiót, és rendelkezünk a szükséges szentírás-tudományi és kortörténeti ismeretekkel.” (119. o.)

A *Credo* olvasóit valószínűleg nem szükséges bibliaolvasásra biztatni, de talán még őket is inspirálhatják a könyvben található elemzések. Mégpedig kettős értelemben. Hiszen nemcsak a bibliai témájú művek egyes értelmezésre szoruló, rejtélyes motívumainak megfejtése, a kompozíciók szemantikai összefüggéseinek a megértése érdekében lehet hasznos a „Bibliával a kézben” (29. o.) módszer, ahogyan Fabiny Tamás evangélikus püspök javasolta a Munkácsy-trilógia előtt, hanem maga a képelemzés mint intellektuális feladat is gyümölcsözően hathat a bibliai szöveghelyek összefüggéseinek, az előre- és visszautalások rendszerének felismeréséhez azok számára is, akik nem „biblikus teológusok”.

Hogy mi mindent tudhatunk meg ebből a könyvből? A teljesség igénye nélkül néhány izgalmas kérdés: Miért *Krisztus* áll Munkácsy képén Pilátus előtt, és nem *Jézus*, ahogyan az evangélisták nevezik? Miért van Jézus fehér ruhában ugyanezen a képen? Ki lehet Pilátus mögött az a titokzatos anya gyermekével? Miért nincs a keleti egyház ikonjai között olyan ikonográfiai típus, amelyen Jézus Pilátus előtt áll, és olyan, amely az „Ecce homo”-jelenetet mutatja be? A *Golgota* című képen valami szimbolikus jelentése a létrának, és ki lehet a titokzatos fehér lovas?

Nos, ezt a valóban kuriózumszámba menő kötetet elsősorban azoknak ajánlom, akik kíváncsiak az említett kérdések megfejtésére, és szeretnének többet tudni Munkácsy *Krisztus-trilógiájáról*. Másodsorban azoknak a szerencséseknek, akik ott lehettek ezeken a „felekezeti tárlatvezetések”-en, és a helyszínen, a korábban Budapesten együtt soha nem látható három

világhírű Munkácsy-festmény előtt hallgathatták végig az avatott előadók Bibliával a kézben megtartott előadásait. Akik ott voltak, e könyv segítségével bármikor felidézhetik helyszíni élményeiket, és nyomtatott formában is elolvashatják az ott hallottakat. Azok a kevésbé szerencsések pedig, akik annak idején lemaradtak arról a kivételes élményről, hogy ezekből az intellektuális és lelki táplálékokból a Munkácsy-trilógia szakrális erőterében és „biblikus teológusok” avatott tolmácsolásában részesüljenek, e könyv segítségével legalább utólag és írásban nyomon követhetik ezt a példa nélküli „beavatássorozatot”.

Ráadásként mindehhez – Zászkaliczky Zsuzsanna tollából – kapnak még egy utószónak álcázott kiváló összefoglaló tanulmányt is, amely nemcsak Munkácsy *Krisztus-trilógiájának* korabeli fogadtatásáról és – egészen napjainkig ívelő – kritikai utóéletének főbb állomásairól villant fel képeket, hanem a három kép újabb alapos elemzésével is megajándékozta az olvasót.

Talán meglepő lehet, hogy a könyv törzsanyagát képező megannyi lélekemelő és értő műelemzés mellett külön is kiemelésre méltónak találok ezt a tanulmányt, mert olyan távlatokat nyit, amelyek az avatott műelemzéseket is tágabb összefüggésbe helyezik, mintegy a Munkácsy-életmű végletesen ellentmondásos kritikai megítélésének folyamatába, vagyis a szó szoros értelmében vett művészettörténeti diszkurzusba is bevonja.

Anélkül, hogy jelen recenzió keretei között magam is művészettörténeti fejtegetésekbe bocsátkoznék, mi több, magát az utószót recenzió tárgyává tenném, szeretném felhívni az olvasó figyelmét néhány fontos

szempontra. Mindenekelőtt arra, hogy a könyv érzékeny műelemzéseit is érdemes az utószóban felvázolt tágabb művészettörténeti összefüggésben elhelyezni és eltöprengeni azon, hogy mennyiben gazdagítják az a Munkácsy-képet, amely bennünk él.

Ami például engem illet, a könyv elemzései és a kíséző tanulmány által felvázolt szempontok megerősítettek abban, ami a képekkel való új találkozás során bennem is felmerült: ideje lenne a Munkácsy-trilógia kompozíciós-festői érdemeit újraértelmezni, és egy tárgyilagosabb, ha tetszik, méltányosabb kritikai kontextusba helyezni. Amit például Fülep Lajos meglehetősen igazságtalanul – mintegy elmarasztalólag – írt a képek „színpadszerűségéről”, azt én éppenséggel erényként fogom fel, és zseniális „kompozíciós dramaturgiaként”, netán egy színpadi dramaturg festői kompozíciójaként értéke-

lem, pontosan abban a kettős értelemben, ahogyan az elemzők külön-külön is hangsúlyozták Munkácsy kompozíciós dramaturgiájának a lényegét: egyrészt az esemény sor művészi belesűrítését egy „termékeny pillanatba”, másrészt a képek (és események) nézőre vonatkoztatásának festői-kompozíciós gesztusának a nyomatékosítását, amelynek újszerűségét nem lehet eléggé méltatni, hiszen a nézőknek szinte a kép terébe való bevonása – ilyen módon – a maga korában igazi újdonságként hathatott egy történelmi-bibliai téma esetében. (Éppen az utószó által is idézett egyik visszaemlékezés bizonyítja, hogy ebben a tekintetben mennyire tudatos törekvéstről volt szó).

Az illúzió tökéletes: a nézők tényleg úgy érezhetik, mintha maguk is ott állnának a megfestett helyszíne-

ken. És ami igazán különös, a kompozíciós „térnyitásnak” ez az újszerűsége, a kép néző felé nyitott terében való „levés” illúziója még ma is megragadja a szemlélőt, olyannyira, hogy nemcsak szemlélőnek, hanem szinte résztvevőnek, mi több, *állásfoglalásra* készítettnék érezheti magát – ahogy az előadók is nyomatékosan utaltak rá –, jóllehet azóta a filmművészet és a modern színházi dramaturgia szinte már unalomig elcsépelte ezeket az eszközöket.

Kétségtelen, hogy Munkácsy *Krisztus-trilógiája* sem festőileg, sem kompozíciós szempontból nem tartozik bele a modern festészet fősodrába – és akkor még finoman fogalmaztam –, ennyiben tehát részben igazat adhatunk Fülep Lajosnak, ám a méltányosság kedvéért azt is tegyük hozzá: ez nem is volt a célja a festőnek. A trilógia megfestésekor ugyanis nyilvánvalóan egészen más szempontok vezérelték, mint amelyeket egykori szigorú kritikusa mintegy normatív módon számon kér tőle. Ideje lenne végre kimondani a triviális tény, miszerint Munkácsy *Krisztus-trilógiája* a szakrális művészet körébe tartozik, annak mintegy illuzionista-színpadias vég- és csúcspontja. Aligha lehet vitás, hogy ezen az úton festőileg továbbmenni nem lehet, de annyit el kell ismerni, hogy a trilógia méltó lezárása ennek a tradíciónak.

A trilógia képei ugyanis a szó funkcionális értelmében „szentképek”, romantikus-realista módon megfestett, historikus-akadémikus jellegű, grandiózus méretű „ikonok”, és mint ilyenek, a vallásos-biblikus elmélkedés és szemlélődés tárgyai. Bár nem templomba, pláne nem oltárképnek készültek, valójában mégis az a legfőbb céljuk, hogy az emberfiához közelebb hozzák az *Emberfiát*. A Krisztus-trilógia ebben az értelemben felfogható akár egy 3D-s triptichonként is, amely funkcióját tekintve nagyon hasonlít a keleti egyházak ikonjainak műfajához, csak természetesen

a reneszánszsal kezdődő nyugati illuzionizmus által iskolázott, ha tetszik, a színpadszerűség által kondicionált nyugati nézők percepciói igényeit maximálisan kiszolgálva, sőt hatásvadász módon az élőképszerűség, az *itt és most* illúziójának megteremtéséig fokozva. Ahogy a keleti egyház ikonjainak is megvan a szigorú ikonográfiai kötöttségük, úgy a nyugati festészet passiójeleneteinek is kialakultak a kompozíciós sémáik, amelyek bár értelemszerűen sokkal kevésbé kötöttek, ám mégis nagyon erősen beleágyazódnak egy több évszázados festészeti tradícióba. Munkácsy nyilvánvalóan ezt a hagyományt kívánta folytatni, csak a történelmi-bibliai szituáció *itt és most* illúzióját igyekezett megteremteni, hogy korának emberéhez közel tudja hozni a szakralitást. Lehet ezen fanyalogni, de az akkori nemzedékekre – és megkockáztatom, a későbbiekre is – elsősorban ezekkel az illuzionista és teatrális eszközökkel lehet hatni.

Érdekes, hogy Fülep Lajos református lelkészként sem érzett rá Munkácsy trilógiájának erre – az illuzionista teatralitása ellenére is – bensőséges szakrális funkciójára. Pedig lelkészként nemcsak tudnia, hanem éreznie is kellett volna, hogy a tiszta festőiség oltárán mégsem lehet feláldozni a *báránnyt*, mert nemcsak forma, hanem transzcendens lelkiség is tartozik hozzá. A több évszázados festészeti tradícióról nem is beszélve. A passiójeleneteket éppen ezért nem lehetett Munkácsy korában olyan szabadon és tisztán festői eszközökkel megfesteni, mint mondjuk a *Füldözőket* (nota bene: Cézanne is éppen eleget kínlódott ezzel a témával). Különösen akkor, ha azt is tudjuk, mi volt Munkácsy igazi célja: „Sosem próbáltam isteni személyt festeni, mivel ami isteni, azt az ember nem képes megfesteni. Én az emberi alakban megjelent Istent akartam ábrázolni.”

Szőnyi István

Nyugat kincsei

Luther magyarul. Evangélikusok Vas megyében. Az Evangélikus Országos Múzeum, a sárvári Nádasdy Ferenc Vármúzeum és a Vasi Evangélikus Egyházmegye közös kiállítása. Sárvár, 2013. május 26. – szeptember 29.

Egy viszonylag nagy kiterjedésű terület egyház- és köztörténetét, ehhez szorosan kapcsolódóan kultúrtörténetét ismertetni, több évszázad eseményeit bemutatni, a főbb tudnivalók mellett a jellemzőt és az érdekeset is felszínre hozni nem könnyű feladat. A most bemutatandó kiállítás ezzel az igényes célkitűzéssel készült.

A címválasztás frappáns és világos: *Luther magyarul*, és az alcím: *Evangélikusok Vas megyében* szerencsés választás, hiszen azonnal utal arra, amit el szeretne mondani. Vas megye különleges abból a szempontból, hogy többnemzetiségű egyházunkban a németek és a vendek mellett itt találunk nagy számban olyan magyar anyanyelvű lutheránus közösségeket, amelyek a reformációtól kezdve napjainkig evangélikusok maradtak. Vallási és etnikai kisebbségként fennmaradásukban komoly szerepet játszott társadalmi helyzetük mellett kulturális teljesítményük is. Ennek ereje az itt bemutatott anyagokban is – helyesen – megmutatkozik.

A kiállítás nemcsak a bő négy száz esztendővel ezelőtt hazánkban elsőként megalakult egyházmegye, a kemenesalji esperesség alapítását ünnepli s ennek az eseménynek állít emléket, annál jóval többről szól. A megye mint közigazgatási egység és az egyházmegye nem feltétlenül fedik egymást (általában nem), s mindkettőnek változnak is a kiterjedései. Beszélhetünk a régi Vas vármegyéről, a mai Vas megye mint közigazgatási egység területén lévő egykori és mai egyházmegyéről és gyülekezetekről, tárgyalhatjuk az idők során létrejött különböző egyházmegyék történetét, s közben jelezhetjük, hogy a szóban forgó terület közigazgatásilag melyik megyéhez tartozott éppen vagy tartozik ma, s beszélhetünk a mai Vasi Evangélikus Egyházmegye területének előzményeiről. Ezt az igen bonyolult és nehéz feladatot is vállalta a kiállítás.

Vas megye hol tágabb, hol szűkebb területén találjuk az egykori kemenesalji egyházmegyét, amelynek területe a 18. században a közigazgatási egység (Vas vármegye) kiterjedését jóval meghaladta. Később belőle jött létre az alsó-, felső- és közép-vasi egyházmegye, ugyanakkor a mai Vasi Evangélikus Egyházmegye egyes gyülekezetei korábban még más egyházmegyékhez tartoztak. Fontos tehát látni, amikor a kiállítást értékeljük, hogy egy elég bonyolult közigazgatási és egyház-igazgatási történeti folyamatot is végigkövet, s ez komoly szakmai felkészültséget kíván.

Alapvetően két részre oszlik a bemutatott anyag: az egyháztörténet és a kultúrtörténet tárgyköre. Nem elszigetelten tárgyalja azonban ezeket a folyamatokat, hanem beágyazva a magyar, s ahol indokolt, az európai történelem eseménysorába, s ugyanígy a kultúrtörténet fontos mozzanatait is kapcsolatba hozza a magyar szellemi élet történéseivel, sőt más országok evangélikus egyházainak irodalmi, kulturális, teológiai alkotásaival.

A kiállítás tagolása a fontosabb történeti korszakokat veszi alapul – itt is, akárcsak a főcím esetében –, igen jó és szemléletes címválasztásokkal. *A reformáció kapuja* elnevezésű egység mutatja be azt a folyamatot, ahogyan az új tanítás igen korán elterjed a vasi területeken, s azt a tény, hogy Sárvár, e Nádasdy-birtok, a magyarországi reformáció kiemelkedő központja volt. Vas megye a 16. században az egész dunántúli evangélikusság centruma, innen indult az egyházkerület szervezése. *A láthatatlan gyülekezetek* című rész foglalja magában az ellenreformáció korát. A nemesi birtokosok gyülekezetet oltalmazó szerepe lényeges volt. A földesúr katolizálása komoly csapást jelentett a birtokukon élő gyülekezetek számára. A gyászévtized, az áttérni nem akarók üldözése, a gályarab prédikátorok korszaka ez. Az artikuláris helyek a szabad vallásgyakorlás szerény és mégis fontos szigeteiként jelennek meg ebben az időszakban. A mai szemlélőnek döbbenetes adat, hogy az 1730-as években a kemenesalji

egyházmegye felszámolásakor a katolikus királyi hatalom 52 templomot vett el és adott át a katolikus egyháznak. Ebben a visszaszorított helyzetben kulcsfontosságú volt a belső vallásos élet megőrzése, a hit megtartása, a lutheránus elvek továbbadása. Kivezető utat a 18. század új teológiai irányzata, a pietizmus jelentett, amely e kényszer szülte helyzetben prédikátorok helyett könyvekkel hatott a Dunántúlon, és tudatos oktatási és könyvkiadási programjával hozzásegítette a magyar nyelvű evangélikus családokat ahhoz, hogy megőrizhessék hitüket. Ezért lett fontos és hangsúlyos eleme e kiállításnak is a könyvkiadás, a szellemi alkotás bemutatása. Lelkészek, lelkész-írók,

költők és tanárok legfontosabb köteteit tekinthetjük meg, iskolai tankönyveket, szertartáskönyveket, énekeskönyveket, teológiai, de szépirodalmi alkotásokat is. Jellemző és fontos például, hogy Kis János szuperintendens nem csupán mint püspök és a Szentírás iránt elkötelezett lelkész, de mint klasszicista költő is megjelenik. A korra jellemzőek voltak a kényszerűségből hamis nyomdajelzés alatt kiadott kötetek. A cenzúra elkerülése céljából felvidéki vagy német városok feltüntetésével jelentek meg a valójában Kőszegen készült könyvek. E sajátos jelenségre több példát is bemutat az anyag.

A könyvkiadás mellett fontos eleme a kiállításnak a *műzsák magyar nyelven*, vagyis a magyar nyelvű evangélikus szerzők szerepeltetése. A 16. században Sylvester János, később Kis János és Döbrentei Gábor tettek sokat e téren, s a kiugró tehetség, Berzsenyi Dániel. Nem csupán pályájukat ismerhetjük meg az itt leírtakból, látottakból, de azt a közeget is, amelyben mozogtak, s azt is, hogy miként álltak egymással kapcsolatban a kor emberei, a mecénások és szerzők, az irodalomalakítók, az elméleti írók és a „gyakorló” költők, s milyen esztétikai és morális elvek mentén alkottak. A pályafutások különbözősége is tanulságos: a somlószlósi prédikátor fia, Döbrentei Gábor, ki egy időben az akadémia első embere, a Győr megyei jobbágygyerek, a későbbi szuperintendens, Kis János életútja, a lázadó lelkületű Berzsenyi Dániel vagy éppen „a nő létére” verselő Dukai Takács Judit mind-mind a magyar nyelvű evangélikus szépirodalom, s így a magyar irodalom jeles alkotói. A felsorolás az éppen száz éves Weöres Sándorral folytatódik.

A türelmi rendelet utáni korszak, a 19. század sok újat hozott az evangélikus egyház életében. A hagyományos népegyházi keretek mellett kialakultak és fejlődtek az egyesületek, amelyek szociális, missziói, sőt kulturális feladatokat is vállaltak. A kiállítás a 20. század megpróbáltatásokkal teljes időszakán keresztül a közelmúlt lényeges eseményeivel, a Nyugati (Dunántúli) Egyházkerület 2001. évben történt újjáalakulásával zárul.

Külön blokkot szenteltek a rendezők a gyülekezetek legfontosabb épületeinek, a templomoknak. A templomépítészet rövid áttekintésén keresztül végigkövethető

az evangélikus egyháztörténet, az épületeken nyomot hagyó történelem is. A protestáns templomépítéssel a templombelsőt illetően újat hozó jelentőségét, majd az építés módjait korlátozó intézkedések miatti sajátos épületeket s a türelmi rendelet után épült templomok jellegzetességeit is bemutatva jutnak el a rendezők napjaink templomaiig.

A történelem sokféle szempontból ábrázolható, a világot többféleképpen leírhatjuk. Attól függően, hogy minek, kinek a történetét akarjuk elbeszélni, bemutathatjuk a múltat a nagy történelmi folyamatok szintjén, a gazdaság, a kultúra, de egy közösség, egy család vagy akár egyetlen ember történetén keresztül. Tanúi lehetünk annak, hogy nem csupán a történelmi folyamatokat mutatja be a kiállítás anyaga, hanem egy-egy jelentős személy tevékenységét is kiemeli. A Nádasdy család, Szegedi Máté, aki az első Vas megyei esperesnek tekinthető, a Perlaky lelkészcsalád, Sartorius János nemescsói lelkész, Edvi Illés Pál nemesdömölki lelkész, kemensalji esperes, az ismert tankönyvszerző neve és pályája egyaránt felbukkan, s a sor folytatható. A rész és az egész szerencsés aránya jellemzi az összeállítást.

A kiállítások készítésekor mindig komoly dilemma – persze a célkitűzéstől függően – a képek, tárgyak, írásos dokumentumok (iratok, könyvek, nyomtatványok) arányának megválasztása. A tárgyak sok esetben első látásra érdekesebbek, apró részleteik is komoly információkat hordozhatnak a korszakra vonatkozóan azoknak, akik ezt meg tudják fejteni, ugyanakkor fontos, hogy olyan írott források is megjelenjenek, amelyek különösen lényegesek az adott történet szempontjából. A vallásgyakorlás itt bemutatott tárgyai mellett megtaláljuk használatuk módját, a rajtuk szereplő szimbólumok jelentését, s a rendezők hozzájuk kapcsolódó irodalmi idézetekkel vagy a Szentírásból vett szakaszokkal is gazdagítják az egy-egy tárgyra vonatkozó magyarázatot. Úrvacsorai kehely és kanná, paténa, ostyatarató doboz, ostyavágó, halotti lepedők töredékei láthatók. Érdeemes megnézni az egyes tárgyak származási helyét is, és láthatjuk, hányféle helyről gyűjtötték össze a kiállított anyagot. A tárgyak kölcsönzői körében szerepel szinte az egész

egyházmegye. Különleges és ritka tárgy Dukai Takács Judit 1836-ból származó halotti címere. A magyarító feliratból megtudhatjuk, mi is az az epitáfiumcímer, milyen célt szolgált.

A tárgyak mellett a felvonultatott dokumentumok az egyházmegye korai időszakától indulnak: a kemenesalji egyházmegye protokolluma 1695 és 1765 közötti bejegyzésekkel látható, egyházlátogatósi jegyzőkönyvek, iskolai iratok (a kőszegi leányiskola iskolai értesítői), lelkészi oklevél, ingatlanleltár (az EOL gyűjteményéből). Kiemeli a kiállítás az anyakönyvek jelentőségét, amelyekben nem csupán egész történetünk rejlik benne, de a történészek számára is pótolhatatlan források.

A kiállítás megközelítésében, tárgyalási módjában s a bemutatott anyag kiválasztásában is komplexitásra törekszik. A tárlat egységein belül kiállított anyagok kiegészítik egymást (kép, irat, könyv, tárgy), s ezt még teljesebbé teszik a magyarító szövegek.

Fontos jellemzője a kiállított anyagnak, hogy nem másolatokat, hanem eredeti dokumentumokat, tárgyakat mutat be. Jóllehet az információ, a hitelt érdemlően igazolt adat az elsődleges egy-egy történelmi esemény kutatásakor, de vitathatatlan, hogy nagy jelentősége van annak, ha egy eredeti irat szemlélői, egy eredeti tárgy nézői lehetünk. Időszaki kiállítás lévén ez állományvédelmi szempontból is megfelelő, s növeli a kiállított anyag értékét.

Szakszerű, követhető, világos, ugyanakkor szépen

megírt kísérőszövegek készültek a bemutatott anyaghoz. Ezek nem csupán sok adatot közvetítenek, de az adott korszakban is eligazítanak minket, ugyanakkor jó stílusukkal is kitűnnek, itt-ott még a kedves humort sem nélkülözik.

A kiállításokkal szembeni követelmény a szakmai újdonság mellett az összegzés, az új kutatási eredmények bemutatása s a még ki nem állított tárgyak publikálása. A tárlat ennek a követelménynek is eleget tesz. Az egyházmegye történetének bemutatása mellett olyan tárgyak és tárgye gyűjtések kerültek a közönség elé, amelyeket összegyűjtve nem láthattunk eddig.

A kiállítás szakmai rendezői az Evangélikus Országos Múzeum muzeológusai voltak, Harmati Béla László igazgató és munkatársai, Zászkaliczky Zsuzsanna és Kertész Botond. A házigazda Nádasdy Ferenc Vármúzeum részéről Takács Zoltán Bálint igazgató és munkatársa, Reichardt Gabriella vettek részt a munkában. Rostáné

Piri Magda, a Vasi Egyházmegye esperese és Gyarmati István sárvári lelkész a tárgyak összegyűjtésében segítettek.

Nem csupán komoly szakmai megalapozottsága és a szemlélő számára élményszerű érdekessége miatt értékes e munka, hanem amiatt is, mert egy evangélikus egyházmegye volt a rendezvény kezdeményezője és gazdája. Előremutató példa lehet mások számára is, hogy a kiállítás megvalósításához sikerült felkelteni az érdeklődést és megszervezni az összefogást. Ez a munka azt is tükrözi, hogy a gyülekezeteinkben és gyűjteményeinkben őrzött tárgyak és iratok nem csupán egyházunk díszei, hanem közösségeink történetének értékőrző hordozói, hiszen a saját múltunkat őrzik, így mi magunk is benne vagyunk. Összetartozásunkat erősíti, ha bemutatjuk és megismerjük, s az is fontos, hogy egyházunkon kívüli barátaink, testvéreink is megismerkedhessenek a munka gyümölcsével. Azt hiszem, nagyon aktuális, ha mindezt így jellemezzük: „láthatóan evangélikus”.

Kovács Eleonóra

A Kaukázusból Erdélybe, a török elől a pesti belvárosba

Távol az Araráttól. Örmény kultúra a Kárpát-medencében. Budapesti Történeti Múzeum Vármúzeuma. 2013. április 6. – szeptember 15.

Ötszáz éve nyomtatták ki az első örmény nyelvű könyvet, a világszerte megünnepeelt évforduló alkalmából nyílt tavasszal a Budapesti Történeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár közös tárlata, amely általános kitekintést nyújt a Kárpát-medencei örmény identitás és kultúra történetére. Hét teremben túlnyomórészt most először kiállított tárgyakat láthatunk, köztük a világ első örmény nyelven nyomtatott Bibliáját (Amszterdam, 1666).

Az örmények először a 17. században települtek nagyobb számban Magyarországra, és viszonylag gyorsan integrálódtak. A hagyomány szerint 1672-ben háromezer örmény érkezett Moldvából Erdélybe, főként

iparosok és kereskedők. Ők alapították Szamosújvárt (Armenopolis, vagyis 'örményváros'), és jelentős kolóniájuk élt Gyergyószentmiklóson, Csíkszépvízen, Erzsébetvárosban. A kiállítás festményei, műkincsei, nyomtatványai, kéziratai jórészt e városok örmény tempelomi gyűjteményeiből valók.

A könyvkultúrát bemutató teremben egyedülálló válogatást láthatunk a Kárpát-medencei örmények 1512 és 1772 között megjelent gazdag könyvállományából. A kötetek Amszterdam, Velence, Konstantinápoly, Róma, Párizs, Jeruzsálem, Szentpétervár örmény nyomdáiból kerültek ki. A tárlókban örmény–latin szótár, örmény–magyar ábécéskönyvecske, mise-, ima- és zoltároskönyvek kaptak helyet, kuriózumként pedig egy magyar nyelvű, de örmény betűkkel átírt kézirat is. Ez az asszimiláció azon szakaszának tárgyi emléke, amikor az örmények a magyar közegben már nem beszéltek ősik

nyelvét, de a betűket még ismerték, s ebben az írásos formában is őrizték identitásukat.

A kaukázusi nép a világon elsőként, 301-ben vette fel a kereszténységet, a legenda szerint Jézus Krisztus mennybemenetele után külön leszállt hozzájuk, hogy megalapítsa az apostoli örmény egyházat. Az erdélyi örménység – megtartva saját liturgiáját és szentjei, elsősorban Világosító Szent Gergely és Hripszime tiszteletét – csatlakozott a katolikus egyházhoz. Számukra a vallás a kezdetektől fogva fontos identitásképző elem volt, a templom pedig nemcsak kultikus hely, hanem a nemzeti összetartozás jele is: egyház- és szentiszteletük tárgyi emlékeit külön terem mutatja be, benne a kiállítás plakátján is látható, 17. század végi aranyozott ezüst talpas kereszttel, mely a szamosújvári örmény katolikus plébánia tulajdona.

Magyarország nemzeti-ségei közül az örménység vett részt létszámához képest a legnagyobb arányban az 1848–49-es szabadságharcban, a tárlat erre a kevésbé ismert tényre is ráirányítja a látogatók figyelmét. Örmény származású volt Kiss Ernő altábornagy és Lázár Vilmos honvédezzredes, Czetz János honvédtábornok, valamint hetvennél is több tiszt. Anyagilag is segítették a szabadságharc ügyét, a Kossuth-bankó kibocsátását hét erdélyi örmény város is támogatta. A 19. század második felében a magyarok úgy jellemezték az örménységet, mint legfőbb szövetségüket.

A történelmi arcképcsarnokban jelentős örmény származású politikusok és művészek portréit láthatjuk. Bár e nemzeti kisebbség aránya hazánkban az első vi-

lágháború előtt mindössze egytized százalék volt: egy miniszterelnököt, öt minisztert és körülbelül hetven országgyűlési képviselőt adtak Magyarországnak. Örmény családból származott Hollósy Kornélia operaénekes, „a

magyar csalogány” és Hollósy Simon festőművész, a nagybányai művésztelep alapítója is. A meggazdagodott örmény kereskedők ebben az időben magyar nemességet szereztek.

A 19–20. század fordulóján kialakult armenizmus ideológiáját bemutató kiállítás kiemeli Szongott Kristóf és Lukácsy Kristóf elméletét, amelyben örmény forrásokból levezették, hogy a magyarok az örményektől származnak. A feltevés nem valamiféle romantikus megközelítésből született, hanem a tudományos körök felkérésére, és a korabeli Akadémia is elfogadta.

Az utolsó teremben a budapesti örmények történetét ismerhetjük meg, akik 1915-től, a törökországi népirtás elől menekülve érkeztek Magyarországra. Körükből mesteremberek is szép szám-

mal kikerültek: a két világháború között örmény szőnyegkereskedők és -javítók dolgoztak a Belvárosban, ahol boltjaik is voltak, a Nemzeti Múzeum szőnyegeit ők restaurálták a '20-as, '30-as években. A fővárosi örmények 1919-ben saját lapot is kiadtak, az *Új Világ (Nor tar)* címen megjelenő folyóirat a viharos időkben három számot ért meg. 1920 áprilisában jött létre a Magyarországi Örmények Egyesülete, mely a 20. század megpróbáltatásai közepette igyekezett megőrizni a kisebbségi identitást és kultúrát.

Székács István

Béke velettek!

A tolerancia évszázada. Protestáns egyházi élet a 19. század első felében. Evangélikus Országos Múzeum, Budapest, 2013. április 30. – 2013. október 31.

A reformáció kezdetének közelgő 500. évfordulóját előkészítő tematikus évek sorában idén a *Reformáció és tolerancia* évét hirdette meg a Magyarországi Evangélikus

Egyház. Ebből az alkalomból nyílt meg az Evangélikus Országos Múzeum *A tolerancia évszázada* című kiállítása, amely II. József türelmi rendeletéhez (*edictum tolerantiae*) kapcsolódva a vallási tolerancia történetének legjelentősebb időszakát dolgozza fel. A protestánsok és a görögkeletiek részére türelmet biztosító rendelet az ellentmondásos megítélésű uralkodó maradandó tetteinek bizonyult, melyet halálos ágyán sem vont vissza, az 1791-es országgyűlés pedig törvényerőre is emelte. II. József célja a felvilágosodás jegyében az államérdek érvényesítése, ezáltal pedig az alattvalók szolgálata volt. Szakítva a megelőző évszázadok felfogásával, amely a vallási egységben látta az állam erejének biztosítékát, úgy vélte, felekezeti különbség nélkül mindenki az állam hasznos polgára lehet. Ez a protestáns egyházak történetében is fordulatot hozott, mivel a gyászévtized nyílt üldözése, majd a csendes ellenreformáció hátrányos megkülönböztetése után szabadabb életet, több lehetőséget engedett számukra, igaz, a teljes egyenlőséget csak az 1848. évi XX. törvénycikk hozta el.

A kiállítás ebbe az izgalmas időszakba enged betekintést. A látogatókat a kiállított emlékek kinagyított részleteit bemutató fényképgaléria és a korszakról áttekintést adó molinó fogadja. Itt kapott helyet az Evangélikus Országos Levéltár féltett kincsének, Luther Márton 1542-ben kelt végrendeletének faksimile változata. A dokumentum a korszak nagy műgyűjtője, a katolikus Jankovich Miklós révén kötődik a kiállítás témájához, aki 1804-ben egy helmstedti árverésen szerezte meg az értékes okiratot, és a felekezeti tolerancia szép gesztusként adományozta az evangélikus egyháznak.

Az első nagyobb egység II. József korába nyújt bepillantást, részben személyes vonatkozású tárgyak (az uralkodó evangélikus templomból származó portréja, Kálvin *Institutiója* a még trónörökös II. Józsefről megemlékező kéziratos bejegyzéssel), részben a II. József-kultusz emlékei révén. A röpiratok, metszetek, festmények a protestáns egyházak háláját fejezték ki,

együttal a propaganda céljait is szolgálták, dicsőítve a felekezeti békét megteremtő uralkodó alakját. Az utóbbi évtizedekben kerültek a kutatás látókörébe azok az allegorikus festmények, melyeken a korabeli négy egyenjogúsított egyház (római katolikus, görögkeleti, evangélikus, református) képviselői a császár társaságában, egy asztalnál ülve jelennek meg. Valószínűleg egy dunántúli templomból származik a kiállítás „arcaként” is megjelenő naiv táblakép, amelyen a császári sas és II. József arcképe védelmezően lebeg a vallásokat megjelenítő lelkipásztorok fölött. A Johann Christian Reich emlékérmé nyomán készült kép a kultusz terjedése mellett a magas és populáris művészet közötti kapcsolatot is dokumentálja.

A következő egység a protestáns egyházi élet emlékeit tárja a látogatók elé. A türelmi rendeletnek köszönhetően számos egyházközség jöhetett létre vagy alakulhatott újjá, fogadhatott lelkészt, kántort, tanítót, építhetett templomot és iskolát. A kiállított könyvek és liturgikus eszközök nemcsak az istentisztelet gyakorlatát idézik fel, hanem a magyarországi protestánsok társadalmi tagozódását is. Az egyszerű, naiv stílusú tárgyak a falusi gyülekezetek jobbágyi-paraszti kultúráját képviselik, a keresztlői és úrvacsorai edényeken, oltárterítőkön olvasható adományozó feliratok – így például a Wattay család címerével díszített sziráki kannán – a nemesi családok mecénatúrájáról és egyháztámogatásáról tanúskodnak, a pesti egyházközség jelképekben gazdag oltárterítője ugyanakkor a felemelkedő polgárság áldozatkészségét bizonyítja. A latin és magyar nyelvű szövegek mellett több tárgyon, így a mezőberényi gyülekezeti lánán találkozhat a látogató német vagy például a kiskőrösi úrvacsorai kannákon szlovák feliratokkal, a hazai evangélikusság jelentős részét kitevő nemzetiségek anyanyelvű hitéletének emlékeként.

A közös tapasztalatok a reformkor folyamán megértelték a protestáns unió gondolatát, ezért a szemléző képet kaphat az evangélikus és a református egyházi élet hasonlóságairól és különbségeiről is. Az evangélikus liturgiát egy Luther-kabát, oltárterítők és kelyhek,

a református liturgiát egy lelkipásztori palást és egy megterített úrasztala szemlélteti úrvacsorai kannával és kenyérsztó tányérral. A tárgyak rendeltetését világítják meg a terem közepén felfüggesztett zászlók, amelyek a katolikus, az evangélikus és a református egyház tanítását foglalják össze a keresztségről és az eukharisziáról. A szentségek szerzőjére, magára Jézusra mutat rá a kiállítás talán legmegragadóbb alkotása, az utolsó vacsorát ábrázoló varsádi oltárkép, melynek csak egyetlen töredéke, a kenyeret nyújtó Krisztus alakja maradt fenn.

Bár a kiállítás nem a kiemelkedő egyéniségek életére, hanem az egész egyházi közösség történetére koncentrál,

láthatók jeles személyekhez kötődő tárgyak is, így az a tállyai keresztelőkészlet, amellyel Kossuth Lajost keresztelték, valamint a sátoraljaújhelyi evangélikus gyülekezet később általa vezetett jegyzőkönyve. Az egyházi író és műfordító, Göböl Gáspár kecskeméti református lelkész nemcsak az egyház tanítását összefoglaló műve, hanem a gyülekezet anyakönyvi képén elrejtett portréja révén is helyet kapott a kiállításban, míg barátjára, az izsáki születésű Mátyási József költőre is emlékeztetnek szülei, a templomépítő református lelkész, Mátyási János és felesége arcképei.

A kiállítás záró része a korabeli templomokról ad keresztmetszetet. A türelmi rendelet korlátokkal ugyan, de engedélyezte a protestánsoknak a templomépítést, 1786 óta pedig már tornyot is építhettek, erre emlékeztetnek a kunszentmiklósi református templom csillag és kakas formájú toronycsúcsdíszei. A 19. század első fele ezért a protestáns templomépítészet virágkorát jelentette, amelyről a korabeli építkezéseket először összegző térkép is tájékoztat. Olyan meghatározó, a közösségi identitás jelképeivé vált emlékek épültek föl ekkor, mint a debreceni és a ceglédi református Nagytemplom vagy az ország központjává váló Pesten a mai Deák téri evangélikus és a Kálvin téri református templom, amelyek a városi térben is kifejezték a protestáns egyházak jelenlétét és egyenjogúságát, egyúttal a korban megjelenő klasszicizmus elterjedését is segítették, amit a kiállított tervrajzok és egykorú látképek érzékeltetnek.

A vallásközi összefogásnak állít emléket a Deák téri templom árvízi kelyhe. Miután az 1838-as nagy dunai árvíz idején a pesti zsidóság a közeli evangélikus templomban talált menedéket, hálából adományozták a héber feliratos kelyhet az egyháznak. (A kiállításon látható a kehely reliefsének felnagyított másolata is, melyen kö-

zelebről megtekinthető, megérinthető a hullámoktól ölelt templom.)

A bemutatott iratok tanúsága szerint a türelem gyakorlása azonban az egyházak életén belül sem volt mindig sikeres, a gyermekek felekezeti hovatartozásáról szóló viták mellett előfordultak a templomi ülésrendet érintő székpercek, amelyek az egyes családok közösségen belül elfoglalt helyét voltak hivatottak tisztázni. A hívek életének ellenőrzése, az egyházfegyelmelés szükség esetén radikális eszközeit pedig egy korbács jelképezi. A kiállítás vizuális lezárását adja a látogató tekintetét már a kezdettől vezető, rekonstruált szószékoltár, amely az evangélikus templomok jellegzetes berendezését, egyúttal a liturgikus kellékek eredeti környezetét mutatja be. Ennek részeként látható a mucsfai templom oltárkorlátja, amely színpompás díszével jelzi, hogy a késő barokk és a rokokó a protestáns egyházművészetben is utat talált.

A kiállítás rendezői gazdag anyagot vonultattak fel, a tárlat mégsem hat zsúfoltnak, egyaránt befogadható a laikus látogató és a szakmai közönség számára is. Szerencsés módon egészíti ki egymást a tárgyak látványos bemutatása és a rövid, de tartalmas feliratok elhelyezése. A fellapozható információs táblákon kérdések és válaszlehetőségek segítik a látottak élményszerű és játékos feldolgozását, elsősorban a fiatalabb korosztályok számára. A kiállítás ezért különösen is ajánlható diákcsoportoknak rendhagyó órák megtartására, annál is inkább, mivel a toleranciára nevelést nem lehet elég korán kezdeni. A tolerancia gyakorlásának történelmi példái a mai kor számára is jelentős aktuális üzenetet hordoznak, mivel „türelemre”, a másik elfogadására és összefogásra nagy szükség lenne számos feszültségtől terhelt korunkban.

Székelly Gábor

TARTALOM

LECTORI SALUTEM	
Pröhle Gergely: <i>Gyengén, de fáradhatatlanul</i>	1
IRÁNYTŰ	
Románné Bolba Márta: <i>Só és világosság</i>	3
EVANGÉLIKUS MŰHELY	
<i>Láthatóan evangélikus. A Magyarországi Evangélikus Egyház stratégiai prioritásai 2012–2017</i>	5
Joób Máté: <i>Megfelelő dioptria. Gondolatok a stratégia olvasása elé</i>	14
Kamarás István OJD: <i>A vitorlázat finombeállítása. Hozzászólás a Láthatóan evangélikus című dokumentumhoz</i>	17
Isó Dorottya: <i>Az egyházat az ige teremti. Hozzászólás a Láthatóan evangélikus stratégiához</i>	20
Pap Kinga Marjatta: <i>Evangélikus önkép és a jövő perspektívái. Egyházi stratégiaalkotás nemzetközi szintén</i>	22
Kovács Eleonóra: <i>Mi magunk. Három szempont a stratégiai prioritásokhoz</i>	27
Zsugyel János: <i>„Szerezetek magatoknak barátokat a hamis mammonnal...” Gondolatok az egyházi pénzügyek fenntarthatóságáról</i>	30
TANÚK ÉS TANULSÁGOK	
Vassányi Miklós: <i>Az élet értelme</i>	33
Heltai Miklós: <i>Nevelés – a lelkek összhangja. Karácsony Sándor pedagógiája a 21. századi Magyarországon</i>	36
A TEREMTETT VILÁG	
Gömböcz Elvira: <i>Ég – föld – ember. A keresztény lelkiesség jelentősége a 21. századi környezeti és gazdasági válságok megoldása szempontjából</i>	44
IDÉZŐJEL	
Petrőczy Éva: <i>Bártfafürdő... • Dacos dalocska</i>	52
EVANGÉLIKUS MŰHELY	
Kóháti Dorottya: <i>Úton 2017 felé. Az MEE Reformációi Emlékbizottságának munkája (2. rész)</i>	53
FORRÁS	
<i>Ízelítő Luther levelezéséből. (A Luther-leveleket fordította Csepregi Zoltán)</i>	59
SZEMLE	
Kósa László: <i>A szembenállástól az önállóságig</i>	67
Érfalvy Lívia: <i>Csupán a szavak hisznek bennem</i>	70
Fabiny Tibor: <i>Követendő példa</i>	72
Harmati Béla László: <i>Pontosan egy gyülekezetről</i>	75
Sinkó István: <i>Az ember, akiben van művészet</i>	76
Szőnyi István: <i>Tárlatvezetés Bibliával a kézben</i>	78
Kovács Eleonóra: <i>Nyugat kincsei</i>	81
Székács István: <i>A Kaukázusból Erdélybe, a török elől a pesti belvárosba</i>	84
Székely Gábor: <i>Béke veletek!</i>	86

CSEPREGI ZOLTÁN • ÉRFALVY LÍVIA • FABINY TIBOR • GÖMBÖCZ ELVIRA • HARMATI
BÉLA LÁSZLÓ • HELTAI MIKLÓS • ISÓ DOROTTYA • JOÓB MÁTÉ • KAMARÁS ISTVÁN
OJD • KÓSA LÁSZLÓ • KOVÁCS ELEONÓRA • KŐHÁTI DOROTTYA • PAP KINGA
MARJATTA • PETRÓCZI ÉVA • PRÓHLE GERGELY • ROMÁNNÉ BOLBA MÁRTA •
SINKÓ ISTVÁN • SZÉKÁCS ISTVÁN • SZÉKELY GÁBOR • SZŐNYI ISTVÁN • VASSÁNYI
MIKLÓS • ZSUGYEL JÁNOS

